

Inhoudstafel

Inhoudstafel.....	1
Voorwoord.....	1
Lijst van afkortingen.....	2
1. Inleiding.....	3
1.1. Probleemstelling en onderzoeksvragen.....	3
1.2. De bronnen.....	5
1.2.1. Foreign Relations of the United States (FRUS).....	6
1.2.2. Diplomatiek Archief Federale Overheidsdienst Buitenlandse Zaken (ABZ).....	9
1.2.3. Fondation Paul-Henri Spaak (FPHS).....	12
2. Belgisch - Amerikaanse relaties en de ontwikkelingen in Congo en Europa vóór 1960.....	14
3. Belgisch - Amerikaanse relaties zonder Spaak (1960 – 04/1961).....	22
3.1. De directe aanloop naar de Congo-crisis.....	22
3.2. Naar een dieptepunt in de Belgisch - Amerikaanse relaties.....	25
3.2.1. De Katangese secessie.....	25
3.2.2. De resoluties van de Veiligheidsraad.....	29
3.2.3. De factor Lumumba.....	37
3.3. Tijdelijke verbetering – Het rapport-Dayal.....	42
3.4. Opnieuw wantrouwen.....	46
3.4.1. De regeringswissel Eisenhower – Kennedy.....	46
3.4.2. De VN-resolutie van februari 1961.....	52
4. Belgisch - Amerikaanse relaties met Spaak (04/1961 – 1963).....	57
4.1. Verandering van stijl.....	57
4.1.1. De wissel Wigny - Spaak.....	57
4.1.2. De vorming van de regering-Adoula en "Round 1".....	65
4.1.3. "Round 2" en de weerslag op de machtsverhoudingen binnen het State Department.....	73
4.2. Herstel van het vertrouwen.....	80
4.2.1. Impasse op het terrein.....	80
4.2.2. Het plan-Thant.....	90
4.2.3. De beëindiging van de Katangese secessie.....	100
4.3. Epiloog.....	106
5. Besluit.....	110
Bibliografie.....	114
Bijlage 1: Actoren 1960 - 1963.....	122
Bijlage 2: Kaart Congo 1960.....	127
Bijlage 3: De buitenlandpolitiek van de VS onder Eisenhower en Kennedy.....	128
Bijlage 4: Contacten in Washington tussen de Amerikaanse en de Belgische regering tijdens de Congo-crisis	132
Bijlage 5: Contacten in Brussel tussen de Belgische en de Amerikaanse regering tijdens de Congo-crisis	134

Samenvatting.....	136
-------------------	-----

Voorwoord

Deze thesis kwam tot stand dankzij de hulp van een aantal personen. Dit zijn in de eerste plaats de promotoren prof. dr. E. Gerard en prof. dr. M. Van den Wijngaert, die alles in goede banen hebben geleid. Verder ook mevrouw Françoise Peemans, hoofdarchivaris van de Federale Overheidsdienst Buitenlandse Zaken, en de heer François Danis, secretaris-generaal van de Stichting Paul-Henri Spaak, die toelieten de nodige bronnen te raadplegen. Tenslotte gaat mijn dank ook uit naar prof. dr. E. Lamberts en prof. dr. B. Kerremans voor hun nuttige raadgevingen.

Lijst van afkortingen

ABAKO	Alliance des Bakongos
ABZ	Archief Buitenlandse Zaken
ANC	Armée Nationale Congolaise
CIA	Central Intelligence Agency
CONAKAT	Confédération des associations tribales du Katanga
CRISP	Centre de Recherche et d'Information Socio-Politiques
DDR	Deutsche Demokratische Republik
FPHS	Fonds Paul-Henri Spaak
FRUS	Foreign Relations of the United States
IRRI	Institut Royal des Relations Internationales
LAMCO	Liberian – American Swedish Minerals Company
NSC	National Security Council
Mistebel	Mission technique belge
MNC	Mouvement National Congolais
NAVO	Noord-Atlantische Verdragsorganisatie
ONUC	Organisation des Nations Unies au Congo
UMHK	Union Minière du Haut Katanga
VAR	Verenigde Arabische Republiek
VK	Verenigd Koninkrijk
VN	Verenigde Naties
VS	Verenigde Staten

1. Inleiding

1.1. Probleemstelling en onderzoeksvragen

"On June 30, 1960, the Belgian Congo became independent.... Over the next three years, the Congo faced regional secessions, intervention by several foreign countries, and extended domestic turmoil. The Congo crisis, as these events were later termed, was one of the seminal events of recent African history.", aldus de definitie van de Congo-crisis volgens Gibbs.¹

Wat de buitenlandse interventie betreft, waren de meest actieve landen België, de voormalige kolonisator, en de Verenigde Staten, een wereldmacht met toenemende interesse voor het Afrikaanse continent. Beide landen waren bondgenoten in de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO). De complexe belangen die voor beide bondgenoten op het spel stonden gaven echter aanleiding tot verschillende strategieën. Bij de regering en de publieke opinie in België leidde dat tot sterke anti-Amerikaanse gevoelens. Doelstelling van ons onderzoek is inzicht verwerven in de relaties tussen Brussel en Washington in die periode. De probleemstelling van onze verhandeling zouden we dan als volgt kunnen formuleren: "Welk verloop kenden de relaties tussen de regering van de Verenigde Staten en de Belgische regering tijdens de Congo-crisis (1960-1963)?"

We nemen de door Gibbs gehanteerde tijdsafbakening voor de Congo-crisis over: de crisis brak uit na de Congolese onafhankelijkheid en kende een tijdelijke rustpauze na de beëindiging van de Katangese secessie in januari 1963. Een adequate analyse van de Belgisch – Amerikaanse betrekkingen in die periode is echter pas mogelijk en zinvol door een terugkoppeling naar de voorafgaande en daarna volgende relaties. Daarom besteden we ook aandacht aan de opbouw van die relaties in de 20ste eeuw en aan het verloop van die betrekkingen in de aanloop naar de nieuwe of heroplevende crisis van 1964.

De Congo-crisis werd reeds uitvoerig onderzocht. In de literatuur van de jongste dertig jaar zijn de Amerikaanse auteurs toonaangevend: Weissman (1974), Kalb (1982), Mahoney (1983), Gibbs (1991) en Helmreich (1998). Het wekt geen verwondering dat zij vooral aandacht besteden aan de Amerikaanse invalshoek, meer bepaald de verschillende benaderingen van de Congo-crisis door Eisenhower en Kennedy. Alleen Helmreich heeft bijzondere interesse voor de Belgische invalshoek en de relaties tussen Brussel en Washington, zij het dan in de epiloog van zijn studie die de periode

¹ Gibbs maakt een onderscheid tussen de openlijke en clandestiene interventie. Met uitzondering van het Belgische militaire optreden in juli 1960, zijn de tussenkomsten in de Congo-crisis door andere landen van clandestiene aard (manipulatie van de interne politiek). De tussenkomst van de VN wordt uiteraard niet gezien als een ongeoorloofde "intervention by several foreign countries". GIBBS, *The political economy of Third World intervention*, p. 7, 77. De in de verhandeling vermelde plaatsnamen (landen, provincies, steden) stemmen overeen met de tijdens de Congo-crisis (1960-1963) toepasselijke namen.

1940 – 1960 betreft. Met ons onderzoek proberen we die lacune op te vullen. Onze aandacht gaat dan ook in het bijzonder naar de benadering van de Belgisch – Amerikaanse relaties door de regering-Eyskens en de regering-Lefèvre en de respectievelijke ministers van Buitenlandse Zaken Wigny en Spaak.

Om de doelstelling te realiseren willen we volgende onderzoeksvragen beantwoorden:

1. Welke houding namen de Belgische en Amerikaanse regering aan t.a.v. de verschillende fasen van de Congo-crisis? We denken hierbij niet alleen aan de politiek-theoretische houding maar ook aan de gevolgen op het terrein van die politieke beslissingen. Bijzondere aandacht wordt besteed aan de overeenstemming tussen theorie en praktijk.
2. Welke invloed hadden de politieke stellingnamen en de concrete acties op het terrein op de Belgisch – Amerikaanse betrekkingen? Bracht de Belgische regering haar houding ter kennis van de Amerikaanse regering en omgekeerd? Welk beeld hadden de regeringen van elkaar en van hun onderlinge relaties?
3. Verschilden de relaties m.b.t. Congo tussen de Belgische en Amerikaanse regering vóór, tijdens en na de Congo-crisis? Een inzicht in de relaties vóór het uitbreken van de Congo-crisis is noodzakelijk om de houding van de belangrijkste actoren te duiden. Met het officieel beëindigen van de Katangese secessie waren de moeilijkheden niet van de baan in Congo. Hoe evolueerden de Belgisch – Amerikaanse relaties in de aanloop naar de interventie in Stanleystad in 1964?

1.2. De bronnen

Zoals hierna zal blijken bij de individuele bespreking vormen de door de Amerikaanse regering gepubliceerde documenten m.b.t. de Congo-crisis het kader voor het onderhavig onderzoek.² De in België geconsulteerde archieven zorgen voor interessante aanvullingen of preciseringen maar laten op zich niet toe een coherent beeld te schetsen van de Belgisch – Amerikaanse relaties in de onderzochte periode.³ Door de publicatie van normaliter nog niet toegankelijke documenten (notulen ministerraad, papieren Wigny) vormt het parlementaire verslag van de Lumumba-commissie een interessante bron voor wat de periode 1960 – voorjaar 1961 betreft.⁴ Het parlementaire verslag is ook de reden waarom we afzagen van de analyse van de archieven en Eyskens en De Schryver.⁵ De mogelijke meerwaarde daarvan voor het onderzoek woog niet op tegen de tijdsinvestering in het al bij al beperkte tijdsbestek. De betekenis van de in het parlementaire verslag opgenomen en normaal niet toegankelijke documenten blijkt anderzijds onmiddellijk bij de analyse van Spaaks beleid. De niet-beschikbaarheid van de notulen van de ministerraad bijvoorbeeld maakt de beoordeling van de positie van de minister van Buitenlandse Zaken op het Belgische forum precair. Spaaks politiek ten aanzien van de VS kan vrij precies worden gereconstrueerd aan de hand van de geanalyseerde bronnen maar diezelfde bronnen laten slechts in beperkte mate toe de positie van de andere regeringsleden te traceren.

Een onmiskenbaar interessante uitbreiding van het onderzoek zouden interviews zijn met de nog in leven zijnde actoren van de Congo-crisis. De vermelde Amerikaanse auteurs laten duidelijk blijken dat de commentaar van de toenmalige VS-functionarissen hen toeliet belangrijke kanttekeningen te plaatsen bij de beschikbare documenten. Het is evident dat dit aan Belgische kant, gelet op de bronnenschaarste, nog meer het geval kan zijn. Vooral een openhartige Etienne Davignon, die bij alle belangrijke beslissingen van Spaak betrokken was, zou van grote waarde kunnen zijn. Het reeds vermelde beperkte tijdsbestek liet echter geen ruimte voor de gewenste grondige voorbereiding van dergelijk(e) interview(s).

² SCHWAR, H.D., SHALOFF, S. en LAFANTASIE, G. W. (eds.) *Foreign relations of the United States, 1958-1960, XIV: Africa*. Washington D. C., 1992. SCHWAR, H. D. en LAFANTASIE, G. W. (eds.) *Foreign relations of the United States, 1961-1963, XX: Congo-crisis*. Washington D. C., 1994.

³ BRUSSEL, Diplomatiek Archief van de FOD Buitenlandse Zaken. Belgische diplomatieke en consulaire briefwisseling m.b.t. de Verenigde Staten 1960 – 1963. BRUSSEL, Fondation Paul-Henri Spaak. Archief Paul-Henri Spaak.

⁴ *Verslag van de parlementaire onderzoekscommissie met het oog op het vaststellen van de precieze omstandigheden waarin Patrice Lumumba werd vermoord en van de eventuele betrokkenheid daarbij van Belgische politici*. Brussel, Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, 2001.

⁵ De Schryver was minister van Belgisch Congo en Ruanda-Urundi tot 29 juni 1960 en minister van Afrikaanse Zaken van 30 juni 1960 tot 2 september 1960.

1.2.1. Foreign Relations of the United States (FRUS)

De volumes XIV (regering Eisenhower) en XX (regering Kennedy) van de serie *Foreign Relations of the United States*, kortweg FRUS, zijn de belangrijkste bronnen van dit onderzoek. Bij de tot stand koming van de reeks was het opzet grondige, accurate en betrouwbare werken te creëren die het overgrote deel van de beslissingen op het gebied van de Amerikaanse buitenlandse politiek en diplomatieke activiteiten zouden blootleggen. De *Historian of the Department of State* is verantwoordelijk voor de uitgave, terwijl de medewerkers van de *Office of the Historian*, een onderdeel van het *Bureau of Public Affairs*, de planning, het onderzoek en de compilatie van de verscheidene volumes verzorgen. De samenstelling gebeurt overeenkomstig een statuut of missie waarin wordt verklaard dat de serie accuraat, grondig en betrouwbaar moet zijn, dat de principes van historische objectiviteit en accuraatheid moeten worden nageleefd en dat de uitgave niet meer dan dertig jaar na de onderzochte feiten mag verschijnen. Het contrast met de Belgische Archiefwet is groot.⁶

In FRUS XIV worden, in chronologische volgorde, de belangrijkste aspecten van de Amerikaanse buitenlandpolitiek betreffende de Afrikaanse landen ten zuiden van de Sahara tijdens de laatste drie jaar van de regering-Eisenhower behandeld. Meer dan de helft van het volume wordt besteed aan de in juni 1960 uitbrekende Congo-crisis, de rest aan het Amerikaanse beleid ten aanzien van Afrika in een regionale context. In FRUS XX wordt de Amerikaanse beleidsvoering betreffende de Congo-crisis, periode 1961-1963, onder de loep genomen en wordt gepoogd Kennedy's grotere rol – in vergelijking met Eisenhower – inzake de uitstippeling van het buitenlandbeleid te benadrukken.⁷

De onderzoekers kregen complete en onconditionele toegang tot alle bestanden van het *State Department*, volledige toegang tot de nota's van de president, de presidentiële correspondentie, de rapporten van presidentiële ontmoetingen en alle rapporten van het Witte Huis betreffende de buitenlandpolitiek. Hiernaast werd informatie opgevraagd van andere departementen, de *Central Intelligence Agency* en de *National Security Council*. Voor FRUS XIV en XX konden respectievelijk de *Eisenhower Library* en de *Kennedy Library* bestempeld worden als belangrijke informatiecentra voor wat de beleidsformulering op hoog niveau betreft. Wel moet worden opgemerkt dat de *Office of the Historian* pas in 1991 uitgebreidere toegang kreeg tot de rapporten van de CIA.

⁶ FRUS XIV, p. III. FRUS XX, p. III. De *Office of the Historian* is een afdeling binnen het *Bureau of Public Affairs* dat verantwoordelijk is voor de historische documentering van de FRUS-serie. De afdeling geeft tevens raad aan andere Bureaus omtrent de identificatie en behoud van historische diplomatieke rapporten. Het *Bureau of Public Affairs* heeft als opdracht de Amerikaanse bevolking te informeren betreffende het Amerikaanse buitenlandse beleid. Cfr. Department of State, Office of the Historian, <http://www.state.gov/r/pa/ho/>. Situering van de Bureaus in het *State Department*, cfr. Bijlage 3 Situering buitenlandpolitiek.

"Bescheiden meer dan honderd jaar oud [onderlijning toegevoegd], bewaard door de rechtbanken der rechterlijke macht, de Raad van State, de Rijksbesturen en de provincies worden, behoudens regelmatige vrijstelling, in het Rijksarchief neergelegd." Cfr. Archiefwet 24 juni 1955, artikel 1.

⁷ FRUS XIV, p. IV. FRUS XX, p. IV, IX.

Wat FRUS XIV betreft, kwam deze toelating te laat. Om geen vertraging op te lopen voor de uitgave, werd het nieuwe materiaal niet meer in de publicatie verwerkt. Van de uitgebreidere toegang werd wel gebruik gemaakt voor de samenstelling van FRUS XX, wat naar eigen zeggen, de verscheidenheid aan documenten ten goede kwam. Niettegenstaande werden bij de analyse zeer weinig naar de CIA gerelateerde documenten teruggevonden.⁸

Na de analyse van beide volumes kunnen we zowel positieve als negatieve opmerkingen formuleren. Het positieve betreft het feit dat, in vergelijking met de andere geanalyseerde bronnen, de FRUS-delen ongetwijfeld als referentie kunnen dienen voor de volledigheid van de contacten, de vergaderingen en het overleg tussen de Verenigde Staten en België. Noch het Archief van de Belgische Federale Overheidsdienst Buitenlandse Zaken (Diplomatieke Briefwisseling 1960-1963), noch het Archief Paul-Henri Spaak bieden diezelfde volledigheid. In de bijlagen 4 en 5 worden beide archieven met de FRUS-reeks vergeleken, waaruit de relatieve volledigheid van deze laatste zal blijken.

Een algemene kritiek betreft het feit dat de onderzoekers informatie vermijden die een negatief beeld van het Amerikaanse buitenlandse beleid geeft. De desbetreffende opmerkingen die van betekenis zijn voor dit onderzoek gaan voornamelijk over het quasi weglaten van de rol van Mobutu, de waas die hangt over de rol van de CIA en het gebrek aan informatie omtrent *covert operations*.⁹

FRUS XIV laat na aandacht te besteden aan de pogingen van de CIA om Lumumba om te brengen. Dit wordt eveneens door Gibbs opgemerkt. In FRUS XX wordt niet gesproken over de *covert operations* van de VS en de CIA inzake de verkiezing van Adoula tot eerste minister¹⁰. Mahoney en Gibbs maken dezelfde vaststellingen. Slechts éénmaal wordt concreet melding gemaakt van het bestaan van *covert operations*. Op 10 juni 1961 werd op vraag van Kennedy een vergadering belegd waarin alle clandestiene activiteiten ter ondersteuning van politieke leiders en partijen zouden worden besproken. *Special Assistant to the President for National Security*, McGeorge Bundy, verklaarde toen dat een uitgave van 23.000 dollar werd goedgekeurd ter ondersteuning van bepaalde activiteiten om het gematigde kamp in Congo te versterken. De veiligheidsadviseur verklaarde tevens dat "very much larger sums have been spent in the past". Dienaangaande ontbreekt elk spoor in de publicaties.¹¹

⁸ FRUS XIV, p. IV-V, VIII. FRUS XX, p. IV-V, VII. GIBBS, "Misrepresenting the Congo crisis", p. 547. Cfr. infra.

⁹ GIBBS, "Secrecy and International Relations", p. 225. GIBBS, "Misrepresenting the Congo crisis", p. 453. "Covert action is activity which is meant to further the sponsoring nation's foreign policy objectives, and to be concealed in order to permit that nation to plausibly deny responsibility." Cfr. *Verslag Lumumbacommissie*, p. 158.

¹⁰ De CIA had via een riooltunnel toegang gevonden tot de normaalgezien afgesloten site van Lovanium, langswaar met behulp van VN-functionarissen parlementairen werden omgekocht om hun stem op Adoula uit te brengen. Cfr. GIBBS, "Misrepresenting the Congo crisis", p. 455. Cfr. infra, punt 4.1.2.

¹¹ MAHONEY, *Ordeal in Africa*, p. 86-87. GIBBS, "Let Us Forget Unpleasant Memories", p. 176. GIBBS, "Misrepresenting the Congo crisis", p. 454-455. FRUS XX, p. 144.

De belangrijkste kritiek die we kunnen formuleren na de analyse van FRUS XX betreft het weglaten van de rol van Mobutu in de Congo-crisis. De generaal komt slechts zeer sporadisch in het verhaal voor. Des te vreemder is het dan dat president Kennedy eind mei 1963 *out of the blue* verklaarde: "*General, if it hadn't been for you, the whole thing would have collapsed and the Communists would have taken over*". Na hun ontmoeting stelde Kennedy nogmaals dat niemand in de wereld meer had gedaan dan Mobutu voor de vrijheid en tegen de communisten. Niettegenstaande de FRUS-publicaties er geen melding van maken, was er wel degelijk een relatie tussen de CIA en Mobutu. Weissman, Kalb en Lemarchand besteden uitvoerig aandacht aan die relatie.¹²

Een laatste opmerking heeft betrekking op het voorzichtige taalgebruik in de documenten, hetgeen natuurlijk niet als een tekortkoming van de publicaties kan worden beschouwd. De voorzichtige manier waarop de documenten in beide volumes zijn opgesteld is opvallend. Ongezouten meningen en zware kritiek zijn dan ook schaars, waardoor het moeilijk is de 'ware' intenties van de protagonisten te achterhalen. De uitzonderingen op de regel vallen dan ook des te meer op. In één document worden de persoonlijke gevoelens duidelijk naar voor geschoven. Zo heeft *Under Secretary of State*, George Ball, het in de tweede helft van 1962 over de *bankrupt policy* in verband met de politiek van de VS ten aanzien van Congo. Volgens hem werkte niemand, langs de kant van de VS, realistisch en nuchter aan de problemen en dit gold voornamelijk voor het *Bureau of African Affairs* [onder leiding van *Assistant Secretary of State for African Affairs*, Mennen Williams]. Ball noemde de berichtgeving van de Amerikaanse ambassadeur in Leopoldstad bovendien "hysterical".¹³

De tekortkomingen ten spijt, moet de betekenis van beide volumes voor het onderzoek nogmaals worden benadrukt. Wegens de ontoereikendheid van de andere geanalyseerde bronnen zou het zonder de FRUS-reeks quasi onmogelijk geweest zijn inzicht te krijgen in de onderzochte materie.

¹² Memorandum of conversation 31051963, in FRUS XX, doc. 423, p. 862. WEISSMAN, *American foreign policy*, p 95-97. KALB, *The Congo Cables*, p. 96-97. LEMARCHAND, "The C.I.A. in Africa", p. 410, 413, 418-419. GIBBS, "Misrepresenting the Congo crisis", p. 456. GIBBS, "Secrecy and International Relations", 220.

¹³ FRUS XX, p. 551.

1.2.2. Diplomatiek Archief Federale Overheidsdienst Buitenlandse Zaken (ABZ)

Het langs Belgische zijde gepubliceerde bronnenmateriaal – uitgaven van de *Centre de recherche et d'information socio-politiques* (CRISP) en het *Institut Royal des Relations Internationales* (IRRI) – geeft wel een beeld van de houding die de Belgische regering aannam ten aanzien van de Verenigde Staten in de onderzochte periode. Door het feit dat die documenten hoofdzakelijk publieke stukken betreffen, was het echter moeilijk te achterhalen in hoeverre die publieke uitingen stroken met de meningen geuit in de op dat ogenblik niet-publieke stukken. De briefwisseling met de Belgische ambassade in de Verenigde Staten in de voornoemde periode kon dienaangaande mogelijk klaarheid brengen. Om die reden werd het archief van de Federale Overheidsdienst Buitenlandse Zaken gecontacteerd. Oorspronkelijk vreesden we geen toelating tot inzage te krijgen omdat het reglement van het archief verklaart: "Voor bescheiden ouder dan dertig jaar en jonger dan vijftig jaar: voorafgaande goedkeuring vereist van de diplomatieke commissie – samengesteld uit diplomaten en hoge ambtenaren van het hoofdbestuur – waaraan door de onderzoekers bij de Directie Archieven ingediende aanvragen om inzage van dossiers worden voorgelegd." Dit bleek uiteindelijk niet meer nodig en de gevraagde documenten konden probleemloos worden geraadpleegd.

Het archief van Buitenlandse Zaken bestaat uit twee delen: het diplomatiek archief, waarvoor de eerste aanzet tot oprichting werd gegeven in de tweede helft van de 19de eeuw, en het Afrika-archief. Het diplomatiek archief bevat voornamelijk de collectie 'politieke briefwisseling'/ 'algemene reeksen' vanaf 1830, de Belgische diplomatieke en consulaire briefwisseling (chronologisch en naar land geordend) en een geheel van documenten met een politieke of economische inslag. Het Afrika-archief bestaat grotendeels uit verschillende collecties die zijn samengesteld in overeenstemming met de taken en bevoegdheden van de diensten van het vroegere Ministerie van Koloniën. Voor ons onderzoek maakten we gebruik van de Belgische diplomatieke en consulaire briefwisseling met de VS betreffende de periode 1960-1963. De hoofdarchivaris stelde geen inventaris ter beschikking.

Het onderzochte materiaal kunnen we indelen in twee delen. Het eerste deel betreft de briefwisseling van de VS naar België en maakt 95% uit van de geanalyseerde documenten. De mappen beslaan meestal een periode van 3 maanden en krijgen eenzelfde nummer indien ze tot eenzelfde jaar behoren.¹⁴ Na een kritische bemerking over het feit dat de diplomatieke briefwisseling enkel betrekking had op de berichtgeving van de VS naar België, stelde de hoofdarchivaris nog twee extra mapjes ter beschikking. Zij maken het tweede deel uit van het onderzochte materiaal en bevatten de uitgaande berichten van België naar de VS, maar enkel betreffende de jaren 1962 en 1963. De uitgaande berichten slaan dus slechts op de uitgaande

¹⁴ Dossier n° 13629 (1960), n° 13844 (1961), n° 14116 (1962), n° 14230 (1963)

telegrammen van de toenmalige minister van Buitenlandse Zaken Spaak en diens adjunct-minister van Buitenlandse Zaken Fayat.¹⁵

De belangrijkste kritiek betreft de onvolledigheid van het onderzochte bronnenmateriaal. In bijlage 4 hebben we vermeldingen van contacten in Washington tussen de Amerikaanse en Belgische regering in het verslag van de Lumumbacommissie, het diplomatiek archief Buitenlandse Zaken, het Fonds Paul-Henri Spaak en de FRUS met elkaar vergeleken. Het resultaat is duidelijk. Het is veeleer uitzonderlijk dat in de diplomatieke briefwisseling sporen worden gevonden van contacten tussen de Belgische ambassadeur Scheyven en de Amerikaanse ministers van Buitenlandse Zaken. Dat die contacten er waren blijkt uit de in de FRUS gepubliceerde documenten. Het is bovendien ondenkbaar dat de Belgische ambassadeur niet zou hebben gerapporteerd aan Brussel over die contacten. De desbetreffende onvolledigheid kon ook niet worden verklaard door de hoofdarchivaris. Een andere aanduiding voor de onvolledigheid komt voort uit de analyse van de uitgaande telegrammen van Spaak en Fayat. Een aantal telegrammen begint met de afkortingen 'RVT' of 'SVT'. Deze betekenen respectievelijk *réponse votre télégramme* en *suite votre télégramme*. Slechts éénmaal bleek het telegram, waarnaar verwezen werd, aanwezig in het eerste deel, i.e. de diplomatieke briefwisseling van de VS naar België. De analyse van de berichten van Spaak en Fayat is bijgevolg moeilijk omdat quasi nooit kan achterhaald worden waarop wordt gealludeerd in de berichtgeving.¹⁶ Ook de berichtgeving van Brussel naar Washington is onvolledig. Spaaks telegrammen verwijzen dikwijls naar vorige berichten door middel van de afkorting 'SMT' (*suite mon télégramme*). Slechts éénmaal konden we het telegram waarnaar verwezen werd, terugvinden in de berichtgeving.¹⁷

Sporadisch voldoet het archief aan de verwachtingen en is het mogelijk inzicht te verwerven in de werkelijke beweegredenen van de functionarissen en ministers, die in de ambtelijke briefwisseling niet altijd duidelijk tot uiting komen. De reactie van de Belgische minister van Buitenlandse Zaken Wigny op de opgekropte frustratie voor de ontbrekende Amerikaanse solidariteit is hiervan een mooi voorbeeld: "Il faudrait qu'on leur rappelle combien nous avons eu à nous plaindre du manque de solidarité de la part de certains membres de l'Alliance, surtout dans l'affaire congolaise, alors que nous avons, souvent contre notre intérêt, adopté en maintes occasions une ligne de conduite déterminée en fonction de la politique souhaitée par les Etats-Unis (par exemple

¹⁵ Dossier n° 18293 IIa (1962) en n° 18293 IIb (1963). De informatie uit deze mappen werd reeds gebruikt door Helmreich, auteur van *United States relations with Belgium and the Congo, 1940-1960*.

¹⁶ Spaak aan ambabel Washington 29101962, télégramme n° 297, ABZ, dossier 18293 IIa, verwijst naar Scheyven aan Brussel 27101962, télégramme 496, ABZ, dossier 14116.

¹⁷ Spaak aan ambabel Washington 19091963, télégramme n° 214, ABZ, dossier n° 18293 IIb, verwijst naar Spaak aan ambabel Washington 13091963, télégramme n° 208, ABZ, dossier 18293 IIb.

reconnaissance de la Chine communiste, livraisons d'armes, question de Berlin, équipement des forces en armes nucléaires, etc. ...)"¹⁸.

Toch luidt de slotconclusie dat ons enthousiasme voor de probleemloze consultatie van het archief al snel verdween, naarmate de onvolledigheid ervan meer en meer aan het licht kwam. Het is onmogelijk om, enkel aan de hand van het diplomatiek archief van de FOD Buitenlandse Zaken, een beeld te vormen van de Belgisch-Amerikaanse relaties tijdens de Congo-crisis.

¹⁸

Wigny 26081960, Télégramme par courrier n° 82, ABZ, dossier n° 13629.

1.2.3. Fondation Paul-Henri Spaak (FPHS)

Bij de vaststelling dat het archief van de FOD Buitenlandse Zaken weinig inzicht verstrekke in de briefwisseling vanuit België naar de Verenigde Staten, raade de hoofdarchivaris van het desbetreffende archief aan het Fonds Paul-Henri Spaak te consulteren. Bij de aanvang van ons onderzoek was het oorspronkelijk niet voorzien dit archief te consulteren. Het Fonds werd als instelling van openbaar nut opgericht in 1973, één jaar na de dood van Spaak. Het bevat het grootste deel van de archieven van Spaak en staat onder leiding van zijn kleinzoon, François Danis.

Na contact via e-mail met de heer Danis, werd een elektronische inventaris ter beschikking gesteld. De gevraagde documenten zouden door het Fonds zelf op cd-rom gebrand en met de post verstuurd worden. Dit leek op het eerste gezicht een ideale situatie – de verplaatsing naar het archief te Brussel werd hierdoor onnodig – zij het niet dat de inventaris geen goed beeld gaf van de aanwezige documenten per map. De inhoud ervan werd slechts aangegeven met enkele woorden en een jaartal of periode. De selectie van de mappen was met andere woorden problematisch. Om dit probleem te omzeilen werden alle mappen betreffende de periode 1960-1963 aangevraagd. Bij consultatie van de toegestuurde cd-roms bleek echter dat het Fonds uit de gevraagde selectie nogmaals een selectie had gemaakt. De mappen met titels die geen of weinig betrekking hadden op Congo, waren niet op cd-rom gebrand. Na een nieuwe vraag stelde het Fonds de ontbrekende documenten alsnog ter beschikking. Sommige mappen bleken ook minder documenten te bevatten dan oorspronkelijk in de inventaris aangegeven.

Een ander nadeel was de niet interpreterende inventarisatie van de archieven van Spaak. Van één enkel document waren vaak verscheidene versies aanwezig (telkens met specifiek inventarisatienummer) en was niet duidelijk aangegeven welke de definitieve versie was die de andere partij had bereikt. Omdat het onduidelijk was of het document ook daadwerkelijk verstuurd was of dat het een kladversie betrof, was het moeilijk om conclusies te trekken of om de implicaties van een bepaald document na te gaan.

Ook de volledigheid van de archieven moet in vraag worden gesteld. Uit de vergelijking die in de bijlagen 4 en 5 wordt gemaakt van de vermeldingen van Belgisch-Amerikaanse contacten in het verslag van de Lumumbacommissie, het Fonds Paul-Henri Spaak, het diplomatiek archief van de FOD Buitenlandse Zaken en de FRUS, blijkt dat contacten tussen Spaak en belangrijke Amerikaanse functionarissen wel weergegeven zijn in de FRUS, maar dikwijls ontbreken in het Fonds Paul-Henri Spaak. Indien aanwezig is er dikwijls een overvloed aan gelijkaardige documenten die, zoals hiervoor vermeld, de interpretatie precair maken. Ook Dumoulin verklaarde dat de persoonlijke papieren van Spaak "des lacunes demeurées inexplicées" bevatten.¹⁹ Toch moet deze 'onvolledigheid' gedeeltelijk genuanceerd worden. In het Fonds

¹⁹ DUMOULIN, *Spaak*, p. 9.

komen, in tegenstelling tot het archief van de FOD Buitenlandse Zaken en de FRUS, de vergaderingen van de NAVO-raad en het NAVO-"Comité-ad-hoc sur l'Afrique" (1961) uitvoerig aan bod. Die vergaderingen verschaffen inzicht in het gedrag van de VS ten aanzien van de Westerse bondgenoten op het besloten forum van het bondgenootschap. Bovendien bood het Fonds ook punctueel interessante invalshoeken. De archieven bevatten persoonlijke correspondentie tussen Spaak en Rusk (Amerikaans minister van Buitenlandse Zaken), de Kerckhove (Belgisch ambassadeur in Congo), koning Boudewijn en Simonne Dear (Spaaks tweede echtgenote). Hierdoor werd inzicht mogelijk in de echte gevoelens of beweegredenen van de gesprekspartners, hetgeen uit de ambtelijke briefwisseling niet altijd kon afgeleid worden. Vooral de correspondentie met zijn echtgenote was verhelderend voor Spaaks inzichten met betrekking tot de evoluerende Belgisch-Amerikaanse relatie.

De slotconclusie betreffende het Fonds Paul-Henri Spaak moet genuanceerder zijn dan die betreffende het archief van de FOD Buitenlandse Zaken. Bij laatstgenoemde was het duidelijk dat, enkel op basis van het archief, de analyse van het onderhavige onderzoek onmogelijk was. Dit kunnen we ook stellen voor het Fonds Paul-Henri Spaak, maar toch met de bemerking dat het Fonds interessantere invalshoeken bood dan het archief van de FOD Buitenlandse Zaken en dat we lacunes, die ook na de analyse van de in de FRUS gepubliceerde documenten overbleven, konden opvullen.

2. Belgisch - Amerikaanse relaties en de ontwikkelingen in Congo en Europa vóór 1960.

België onderhield na de onafhankelijkheid in 1830 goede relaties met de Verenigde Staten. Beide landen focusten zich echter meer op het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Duitsland. De bereidheid van de Amerikanen om na 1880 als eerste natie de private maatschappij *Association Internationale du Congo* te erkennen als een onafhankelijke en soevereine entiteit, sterkte Leopold II in zijn poging tot de oprichting van de Congo Vrijstaat, die in 1885 werd gecreëerd. Tot 1908 werd deze staat bestuurd door de *Association Internationale du Congo*, die echter volledig door Leopold werd gedomineerd. In 1908 aanvaardde de Belgische regering onwillig Congo te besturen. Belgisch Congo was een feit.²⁰

Na de Eerste Wereldoorlog steeg de diplomatieke betekenis van België in de ogen van de Verenigde Staten omwille van de controle over de uraniumvoorraden in Congo. België was echter steeds op zijn hoede voor de grootmachten – in het begin vooral het VK – die haar kolonie begeerden. In de periode tussen de twee wereldoorlogen nam de Britse invloed af en kwam de interesse van de VS op de voorgrond.

De toegenomen Amerikaanse interesse boezemde België angst in. Niet alleen economisch nam de interesse van de Verenigde Staten toe, ook politiek. De Amerikaanse president Roosevelt beoogde het einde van de koloniale overheersing van Afrika en pleitte ervoor de kolonies onder internationaal mandaat te beheren als prelude op hun onafhankelijkheid. Volgens de Belgen werd de Amerikaanse ideologie ingegeven door commerciële belangen. De Verenigde Staten zochten door het bevorderen van het vrije handelsverkeer hun economische macht verder uit te breiden. Als de dominerende economische wereldmacht hadden zij het meest te winnen bij het vrije handelsverkeer.²¹

Het wantrouwen van de Belgische regering zou nog toenemen door de rechtstreekse onderhandelingen en het akkoord van de Verenigde Staten met de *Union Minière du Haut Katanga*²², zonder betrokkenheid van de Belgische regering. Edgard Sengier, directeur van de UMHK, had vóór juni 1942 reeds meer dan 4000 ton uraniumoxide

²⁰ GIBBS, o.c., p. 39, 49. HELMREICH, *United States relations with Belgium and the Congo*, p. 15.

²¹ GIBBS, o.c., p. 61-65. HELMREICH, o.c., p. 16. SPAAK, *Combats inachevés*, II, p. 239-240.

²² Door de noodzaak – gelet op de Britse dreiging – het land zo snel mogelijk daadwerkelijk in te nemen na de creatie van de onafhankelijke staat, sloot Leopold II met private maatschappijen contracten om Congo te exploreren. De belangrijkste maatschappij achter de schermen was de *Société Générale de Belgique* die via de *Compagnie du Katanga* en het *Comité Spécial du Katanga* (CSK) de Katangese economie controleerde. Uit een associatie van *Tanganyika Concessions Ltd.* met de CSK ontstond in 1906 de *Union Minière du Haut Katanga*. De onderneming had tot doel het ontwikkelen en exploiteren van de Katangese mijnen. Cfr. GERARD-LIBOIS, *Sécession au Katanga*, p. 46, 103-104. GIBBS, o.c., p. 44.

verkocht aan de Verenigde Staten, zonder medeweten van de Belgische regering. Na de interventie van eerste minister Pierlot in juni 1942, werden de onderhandelingen tussen België, de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk omtrent het sluiten van een uraniumakkoord pas in 1944 opgestart. Na moeizame gesprekken werd in het najaar overeenstemming bereikt omtrent het *Tripartite Uranium Accord*. Bij de onderhandelingen was België als kleine natie erin geslaagd lang te weerstaan aan de druk van de grote mogendheden, maar de gehanteerde methode en de verdragingsmanoeuvres hadden de Belgen echter de reputatie bezorgd van "self-interested bargainers". De koppige houding had dan wel voordeel opgeleverd op korte termijn - hogere prijs, commerciële exploitatie van het uranium voor eigen gebruik – maar zou blijven zorgen voor een negatief vooroordeel in Washington tot in de jaren zestig. De Belgische regering was bovendien allesbehalve eensgezind opgetreden. De voorzichtige en koele houding van de minister van Koloniën, de Vleeschauwer, ging gepaard met de – zoals later zal blijken, niet toevallig – meer flexibele houding van de minister van Buitenlandse Zaken, Spaak. De argwaan tegenover buitenlandse invloeden en aanwezigheid in Congo zou altijd aanwezig blijven. Voor België bleef hét struikelblok de Amerikaanse vraag dat elk commercieel verdrag ook de overzeese territoria zou inhouden.²³

Ook dienaangaande zou de onenigheid in de Belgische regering aan de oppervlakte komen. In maart 1950 verklaarde de toenmalige minister van Koloniën, Wigny, in tegenspraak met zijn collega van Buitenlandse Zaken, dat geen enkel commercieel verdrag met de Verenigde Staten betrekking kon hebben op Congo. Eenzelfde discussie was reeds gevoerd bij de intrede van de Verenigde Staten in de Tweede Wereldoorlog. Ook toen had de minister van Koloniën, de Vleeschauwer, grote moeite met de incorporatie van Congo in het *lend-lease* programma van de Verenigde Staten.²⁴

De houding van de Verenigde Staten met betrekking tot de dekolonisatie sloeg compleet om na de Tweede Wereldoorlog. De Koude Oorlog domineerde voortaan de Afrika-politiek zodanig dat er geen sprake meer was van antikolonialisme, integendeel, Belgisch Congo werd nu gezien als een bastion tegen het communisme en de snelle onafhankelijkheid ervan moest worden voorkomen ten einde de exploitatie van de bodemschatten niet in gevaar te brengen. Truman en Eisenhower waren de exponenten van deze politiek. Niettegenstaande de duidelijk prokoloniale houding van de Verenigde Staten in de naoorlogse periode, bleven de Belgen ervan uitgaan dat de Amerikanen de onafhankelijkheid van Congo aanmoedigden. De Verenigde Staten waren zich bewust van het wantrouwen van de Belgen. Zowel onder Truman (1945-1952) als onder Eisenhower (1953-1961) probeerden de Verenigde Staten een middenpositie te handhaven tussen hulp aan de oude bondgenoten onder de Europese koloniale machten en aanmoediging van zelfbestuur bij de nieuwe opkomende volkeren. Het merendeel van de Amerikaanse functionarissen was van mening dat een

²³ HELMREICH, o.c., p. 43-44, 46, 51, 56-57, 60-61.

²⁴ HELMREICH, o.c., p. 24-26, 80-81.

ordelijk proces naar zelfbestuur in Congo het best kon bereikt worden via Brussel. Belgische beslissingen om de Congolese participatie in lokale administraties te versnellen zouden dan materieel worden ondersteund, rekening houdend met de gevoeligheid van de Belgen voor ongewenste buitenlandse inmenging. De bereidheid van de Verenigde Staten om zich aan te passen aan de Belgische noden werd het dominante thema in het Amerikaanse beleid tegenover Congo in de jaren 50.²⁵

Belgische functionarissen begrepen dat de economische heropbouw van België na de Tweede Wereldoorlog, net zoals na de Eerste, van de Verenigde Staten zou afhangen. De basis voor de Amerikaanse hulpverlening werd reeds gelegd in 1942 toen België in het hiervoor vermelde *lend-lease* programma stapte dat door de Verenigde Staten werd opgestart bij hun intrede in de oorlog.²⁶

De hulp van de Verenigde Staten aan Europa die in de naoorlogse periode vorm kreeg in het Marshall-plan, zorgde voor de versterking van de invloedssfeer van Washington in Europa, maar zorgde tevens voor een verscherping van de Oost-Westtegenstellingen. Na het beëindigen van de vijandelijkheden in Europa en Azië onttaarden de relatief goede betrekkingen tussen de twee grootmachten, de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie, zeer snel. Die sfeer van vijandelijkheid en spanning die men de "Koude Oorlog" is gaan noemen had ook zijn impact op België. De Koude Oorlog verminderde het vertrouwen van België in het collectieve veiligheidssysteem van de Verenigde Naties en leidde tot intense regionale samenwerking op politiek-militair en economische gebied. In 1948 trad België toe tot de Organisatie voor Europese Economische Samenwerking (OEEC), opgericht voor de verdeling van het Amerikaanse hulpprogramma. De Verenigde Staten zagen Spaak als de perfecte voorzitter van de OEEC. Alan Kirk, Amerikaans ambassadeur te Brussel, beschouwde Spaak als een sleutelfiguur in het behoud van een stabiele Belgische regering en als een dynamische kracht achter de Benelux en de beweging voor Europese coöperatie en de Atlantische Unie. Niettegenstaande de goede banden tussen Spaak en de Verenigde Staten, hield dit niet in dat hij als een marionet fungeerde. De relaties tussen beide landen waren goed, maar niet probleemloos. De Belgische toetreding tot de Verenigde Naties (1945) en de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (1949), een alliantie tussen West-Europa en Noord-Amerika²⁷, zou de band met de Verenigde Staten alleen maar versterken. Spaak had gevreesd voor de Belgische goedkeuring van het NAVO-verdrag omdat het verdrag geen betrekking had op Congo. Maar ondanks de uitsluiting

²⁵ GIBBS, o.c., p. 65-66. KERREMANS, *De hoed van Uncle Sam*, p. 228-229. HELMREICH, o.c., p. 151, 157, 164-166. HELMREICH, "Foreign policy and the Belgian Congo in the 1950s", p. 315-328.

²⁶ HELMREICH, o.c., p. 24-25.

²⁷ De NAVO werd beschouwd als een uitloper van het in 1948 ondertekende Pact van Brussel, een regionaal defensieverdrag tussen het VK, Frankrijk en de Beneluxlanden. West-Europa had de Verenigde Staten nodig om hun veiligheid te garanderen. Voor de Verenigde Staten was een Atlantisch pact noodzakelijk om de Westerse landen te beschermen tegen het communisme. Cfr. VAN DEN WIJNGAERT, "De buitenlandse militaire politiek van België in een gebipolariseerde wereld", p. 54. HELMREICH, o.c., p. 104. GOVAERTS, "België en de Koude Oorlog", p. 470-471.

van de Belgische kolonie werd het pact door zowel de Kamer als de Senaat geratificeerd. Spaak was uitgesproken voorstander van regionale oplossingen. Truman verklaarde dat vooral onder impuls van Spaak werd geopteerd voor een intense multilaterale samenwerking i.p.v. een reeks van bilaterale akkoorden.²⁸

Bij de parlementsverkiezingen in juni 1949 leed de socialistische partij een nederlaag, zodat dat Spaak in de oppositie belandde en de ministerpost van Buitenlandse Zaken moest overlaten aan de katholieke Paul van Zeeland. Op verscheidene vlakken bleven de contacten tussen België en de Verenigde Staten goed maar de toon van de Belgische politiek veranderde. Het optimisme van Spaak werd vervangen door een veeleer pessimistische zienswijze van van Zeeland. Van Zeelands politiek was meer geconcentreerd op de Belgische noden²⁹, waardoor de Amerikanen niet onmiddellijk geneigd waren toe te geven. Zo besteedde hij meer aandacht aan de economische details van het Marshallplan. De persoonlijkheid van van Zeeland lag de Amerikanen niet en zij hoopten dat hij door de politieke veranderingen in België vlug zou verdwijnen. Tegelijkertijd werden de goede banden met Spaak onderhouden. Het *State Department* was tevens minder gevoelig voor de eisen van van Zeeland omdat hij, hoewel ook voorstander van Europese integratie, dienaangaande weinig kon forceren. Een groot deel van de Amerikaanse erkenning voor België was gebaseerd op de persoonlijke diplomatie van Spaak. Zijn tijdelijke verdwijnen van het politieke toneel impliceerde meer moeilijkheden in de toekomstige onderhandelingen, voornamelijk wanneer Congo en zijn uraniumvoorraden opnieuw aan bod zouden komen.³⁰

Gedurende de jaren 50 toonden de Belgische koloniale investeerders grote belangstelling voor de Amerikaanse houding ten aanzien van Belgisch Congo. Niet alleen werd de Amerikaanse publieke opinie gemonitord, tevens werd gepoogd die opinie te beïnvloeden. Vooraanstaande politieke en zakelijke bewindslieden toerden door de Verenigde Staten met een duidelijke boodschap: Belgisch kolonialisme was welwillend, economisch productief en een bolwerk tegen communistische invloeden in Afrika. De redenen waarom toch toenadering werd gezocht tot Amerikaanse investeerders betroffen ten eerste de nood aan vers kapitaal om de Congolese investeringen verder te ontwikkelen en een tweede reden was dezelfde als voorheen bij Leopold ten aanzien van de Britten. Door het aantrekken van Amerikaanse investeerders werd geprobeerd de dreiging van de antikoloniale houding af te wenden. Toch was er ook tegenkanting tegen een massale invoer van Amerikaans kapitaal. Belgische functionarissen die voorstander waren van de participatie van de VS werden in de pers aangepakt. Aangezien een groot deel van de Amerikaanse zakenwereld echter geen voet aan de grond kreeg in Congo, was hun houding niet éénduidig

²⁸ VAN DEN WIJNGAERT, a.c., p. 53-54. VERAGHTERT, "De naoorlogse economie en het Marshallplan 1944-1960", p. 73-74. HELMREICH, o.c., p. 95, 97, 107-108. GOVAERTS, "België en de Koude Oorlog", p. 468, 470.

²⁹ De Amerikanen hadden dienaangaande reeds onaangename ervaringen gehad bij de onderhandelingen rond het *Tripartite Uranium Accord*. Cfr. supra: "self-interested bargainers".

³⁰ HELMREICH, o.c., p. 108, 110-111, 115.

positief tegenover het Belgische bestuur in de kolonie. Die gemengde gevoelens zouden de Amerikaanse houding beïnvloeden gedurende de ganse Congocrisis.³¹

In die periode begonnen opnieuw onderhandelingen omtrent de aanpassingen van het uraniumakkoord. De meer dan twee jaar durende onderhandelingen resulteerden midden juli 1951 in een akkoord. Pogingen om het sociaal welzijn in Congo in de onderhandelingen aan bod te laten komen, mislukten. Het felle pleidooi van gouverneur-generaal Ryckmans viel in dovemansoren. Niettegenstaande de Amerikaanse politiek in de jaren 50, zoals hiervoor gesteld, in een materiële ondersteuning voorzag van de Belgische inspanningen bij de zeer geleidelijke ontvoogding van de Congolezen, werd de door België gevraagde koppeling van de ter beschikking stelling van fondsen voor sociale en economische ontwikkeling aan het uraniumakkoord verworpen.³²

Het effect van de onderhandelingen op de Amerikaans-Belgische relaties was verdeeld. Beide kanten hadden hun doel bereikt: blijvende aanvoer van uranium enerzijds en meer inkomsten van de leveringen anderzijds. Op bepaalde momenten van de onderhandelingen had men zich aan beide zijden misbruikt gevoeld. De Amerikanen waren onder andere geïrriteerd over de vertragingen van van Zeeland en de moeilijkheden die België bleef maken omtrent enkele details. Bovendien had België geprobeerd de Verenigde Staten te betrekken in een reeks sociale verantwoordelijkheden, die eigenlijk niet aan Washington toekwamen. Aan de andere kant voelde België zich zeer verveeld omdat het zo weinig wetenschappelijke informatie ter beschikking kreeg. Het ergste was dat de onderhandelingen te weinig waren gebruikt om veranderingen te realiseren die ten goede kwamen aan Congo zelf. De economische expansie in de jaren vijftig brachten wel enige voordelen voor de Congolezen met zich mee (hogere lonen, betere sociale dienstverlening), maar op politiek vlak veranderde weinig of niets. Het koloniale bestuur bleef dictatoriaal en sterk centraal georganiseerd. Van hervormingen kwam weinig of niets in huis. Bovendien waren de verbeterde levensomstandigheden niet voor iedereen weggelegd. Dwangarbeid en gedwongen landbouwteelt bleven ook in de jaren 50 in gebruik. De economische crisis van 1957-1958, waarbij het koper bijna de helft van zijn waarde verloor, zou een katalyserende factor worden in het ongenoegen van de Congolezen.³³

Ook op Europees vlak hadden belangrijke gebeurtenissen plaats. In april 1951 ondertekenden België, Frankrijk, West-Duitsland, Italië, Luxemburg en Nederland het Verdrag van Parijs tot oprichting van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS).

³¹ Appréciations américaines sur la situation au Congo sous l'administration belge, in *La Crise Congolaise*, doc. 2, p. 447-450. GIBBS, o.c., p. 66-69. HELMREICH, o.c., p. 163. HELMREICH, a.c., p. 315-328. GERARD-LIBOIS, o.c., p. 104.

³² HELMREICH, o.c., p. 144-145. HELMREICH, a.c., p. 315-328.

³³ GIBBS, o.c., p. 55, 57, 73. HELMREICH, o.c., p. 147-148. CLEMENT en ROOSENS, "La Belgique et le Congo: dimensions internationales et internes", p. 49.

De Belgische ondertekening van het Europese Defensieverdrag³⁴ in 1952 werd door de Amerikanen zeer gunstig onthaald. De ratificatie van het verdrag door het Belgische Parlement verliep zeer moeizaam maar greep uiteindelijk toch plaats in 1953 (Kamer) en 1954 (Senaat). Ondanks verwoede bemiddelingspogingen van Spaak, ratificeerde het Franse Parlement het verdrag niet. Onder impuls van de Britse Minister van Buitenlandse Zaken, Anthony Eden, slaagden de Europese landen er in oktober 1954 toch in een akkoord te bereiken omtrent de oprichting van de West-Europese Unie (WEU)³⁵, waarvan ook West-Duitsland en Italië deel zouden uitmaken. West-Duitsland werd tevens soeverein en lid van de NAVO. Eens te meer was Spaak volgens de Amerikanen bij de onderhandelingen omtrent het Europese Defensieverdrag als staatsman opgetreden in tegenstelling tot van Zeeland, die alleen oog had voor de Belgische problemen. Spaaks visie was breder, internationaler. Dulles, Amerikaans minister van Buitenlandse Zaken, zou niet nalaten Spaak te prijzen voor zijn "true statesmanship". Van Zeeland was als minister van Buitenlandse Zaken in 1954 opnieuw vervangen door Spaak, tot grote opluchting van de Amerikanen. De Verenigde Staten waren niet geïnteresseerd in de specifiek Belgische noden. Van Zeeland had zich dienaangaande verontwaardigd getoond terwijl Spaak begreep dat België een belangrijke hefboomfunctie kon vervullen tussen de grote mogendheden en dat tot haar eigen voordeel. Vlak voor Spaak secretaris-generaal werd van de NAVO, werden einde maart 1957 de verdragen van Rome ondertekend door België, Nederland, Luxemburg, West-Duitsland, Frankrijk en Italië. De verdragen betroffen de oprichting van de Europese Economische Gemeenschap (EEG) en de Europese Atoomgemeenschap (Euratom). De VS waren van mening dat de aansluiting van West-Europa de beste garantie was voor de veiligheid van het Westen. Het voortschrijdende Europese integratieproces van de jaren vijftig genoot dan ook de volle ondersteuning van Washington.³⁶

De relaties tussen de Verenigde Staten en België gedurende de vijftien jaar na de Tweede Wereldoorlog werden gekenmerkt door wederzijdse hulp, coöperatie en respect. Hét probleem voor Washington was de interesse van de Sovjet-Unie in het Afrikaanse continent. Enerzijds wilden de Verenigde Staten actieve hulp geven aan de Europese bondgenoten, maar anderzijds beoogden ze ook de vriendschap en neutraliteit van de opkomende Afrikaanse staten. In de Amerikaanse consulaten van

³⁴ Het verdrag was bedoeld als antwoord op het Amerikaanse plan om tien tot twaalf Duitse divisies op te nemen in de NAVO-defensie. Het idee van een Duitse herbewapening verontrustte zowel België als Frankrijk. Uiteindelijk werd het verdrag ondertekend door Frankrijk, de Federale Republiek Duitsland, Italië en de Benelux-landen. Het was minder supranationaal dan eerst voorzien en een groter aantal Duitse troepen werd toegelaten dan eerder was voorgesteld door de Franse premier. Cfr. DUMOULIN, "De impact van de Koude Oorlog op de Europese politiek van België 1947-1962", p. 97-99. VERBEECK, "In de spiegel van de internationale politiek. België en het 'Duitse vraagstuk'", p. 89.

³⁵ De WEU betrof eigenlijk de verruiming en de aanpassing van het Pact van Brussel (1948). De opname kort nadien van West-Duitsland in de NAVO had de oprichting van het Pact van Warschau tot gevolg door de Sovjet-Unie. Cfr. GOVAERTS, a.c., p. 476.

³⁶ HELMREICH, o.c., p. 122, 124-126, 190-191, 197-199. GOVAERTS, a.c., p. 475. COOLSAET, *België en zijn buitenlandse politiek*, p. 560, 576.

Elisabethstad en Leopoldstad werd de Belgische nervositeit omtrent hun activiteiten al snel opgemerkt. In het algemeen was de Amerikaans-Belgische verhouding goed, maar elke beweging die de Verenigde Staten ondernamen met betrekking tot Congo werd met argwaan bekeken.³⁷

De argwanende houding van de koloniserende Europese moederlanden – niet alleen België – en de voorzichtige politiek van de Verenigde Staten dienaangaande bracht met zich dat pas in augustus 1958 op het *State Department* een *Bureau of African Affairs* werd opgericht onder de leiding van de *Assistant Secretary of State for African Affairs*. De Amerikaanse kennis was tot dan afhankelijk van de moederlanden en op het terrein zo goed als onbestaande. Madeleine Kalb had het over een houding van "*blissful ignorance*".³⁸

In de herfst van 1958 vroeg Pierre Wigny, Belgisch minister van Buitenlandse Zaken, begrip bij de Verenigde Staten voor de door België gestuurde geleidelijke ontvoogding van Congo. Zijn collega Dulles stelde dat er geen druk van de Verenigde Staten was om kolonies hun onafhankelijkheid te verlenen vooraleer ze er klaar voor waren. In mei 1959 wees Wigny, gelet op de mogelijke opportunistische politiek van de Sovjet-Unie, op de noodzaak van de Amerikaanse ondersteuning van de Belgische plannen met betrekking tot Congo. Dillon, die de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken verving, verklaarde dat de Verenigde Staten ervan uitgingen dat de Belgische regering op het juiste pad was. Het slagen van het Belgische programma hing echter af van de wijze waarop het werd uitgevoerd. In de vroege zomer van 1959 stonden de Amerikaans-Belgische relaties opnieuw op een hoger niveau. De Verenigde Staten steunden het nieuwe Belgische beleid en België had haar verzet tegen Amerikaanse contacten met de Congolezen verminderd. De Verenigde Staten waren zich bewust van het gevaar dat de Amerikaanse buitenlandse politiek op één lijn zou geplaatst worden met de Belgische koloniale politiek, maar de samenwerking met België leek de enige mogelijkheid voor de Verenigde Staten om invloed uit te oefenen in het toekomstige onafhankelijke Congo. De Verenigde Staten begonnen zich echter zorgen te maken over een overhaaste onafhankelijkheid zonder dat Congo hierop was voorbereid.³⁹

De Belgische regeringsfunctionarissen waren er zich van hun kant van bewust dat een nieuw beleid noodzakelijk was om aan de veranderende situatie in de kolonie tegemoet te komen. Eind 1957 waren de Congolezen toegelaten tot gemeenteraadsverkiezingen in een beperkt aantal steden. In juli 1958 kondigde premier Gaston Eyskens aan dat een programma moest worden uitgewerkt waarin meer autonomie aan de Congolezen werd gegeven. Begin januari 1959 ontstonden echter spontane massademonstraties en

³⁷ Report by the Operations Coordinating Board 23041958, in *FRUS XIV*, doc. 3, p. 12. Doc. 8. National Security Council Report 26081958 (NSC 5818), in *FRUS XIV*, doc. 8, p. 25, 27, 30. HELMREICH, o.c., p. 208, 210.

³⁸ *FRUS XIV*, p. 23. HELMREICH, o.c., p. 154-155, 160-161. KALB, o.c., p. XXVI. Voor een toelichting omtrent de organisatie van het *State Department*, cfr. bijlage 3.

³⁹ Memorandum of Conversation 08101958, in *FRUS XIV*, doc. 90, p. 252-253. Memorandum of Conversation 13051959, in *FRUS XIV*, doc. 91, p. 254. Memorandum of Discussion NSC 05111959, in *FRUS XIV*, doc. 93, p. 258. Telegram from the Department of State to the Embassy in Belgium 08011960, in *FRUS XIV*, doc. 94, p. 260. HELMREICH, o.c., p. 212.

rellen die bloedig werden onderdrukt. Het concrete Belgische plan dat in de zomer en herfst van 1959 werd bekendgemaakt en dat reeds was aangekondigd in een radiotoespraak van koning Boudewijn in januari voorzag algemene gemeenteraadsverkiezingen in december 1959 en onafhankelijkheid in 1964. Het plan werd door de Congolese nationalistische partijen met succes geboycot. Vanaf de herfst waren de rellen opnieuw aan de orde in verschillende steden. De Belgische regering werd bijgevolg tot onderhandelingen met de Congolese partijen gedwongen. De Rondetafelconferentie van januari – februari 1960 produceerde een radicaal dekolonisatieplan. Congo zou onafhankelijk worden op 30 juni 1960, algemene wetgevende verkiezingen werden voorzien tegen mei 1960. De overhaaste uitwerking van de onafhankelijkheidsplannen gebeurde zonder de instemming en medewerking van de NAVO-partners, hetgeen Spaak de regering-Eyskens later zou verwijten. Spaak verklaarde dat België niet moest verwonderd zijn dat toen de plannen in juli 1960 al snel in het honderd liepen, "aucun de ses alliés ne se leva pour la défendre". Spaak was, zoals hoger vermeld, van het Belgische politiek toneel verdwenen in mei 1957 om secretaris-generaal van de NAVO te worden.⁴⁰

Langzamerhand kon van een constante gesproken worden in de analyse van de internationale Belgische politiek in de naoorlogse periode en van de Amerikaans-Belgische relaties. Telkens Spaak als stuwende kracht van de Belgische internationale politiek verdween, hadden zijn opvolgers de neiging de Belgische belangen vanuit een geïsoleerde positie te verdedigen. Dat was zoals hoger vermeld het geval onder van Zeeland en de geschiedenis herhaalde zich onder Wigny. De Belgisch-Amerikaanse relaties werden nooit slecht maar kwamen telkens in een bevrijdende stroomversnelling met Spaak aan het roer. Ook tijdens de Katangese secessie (1960-1963) zou die geschiedenis zich herhalen. Het klinkt contradictorisch dat een socialistisch politicus op betere voet stond met de Verenigde Staten dan zijn christen-democratische collega's. Spaaks ideologische drijfveren waren echter beperkt. Een Britse evaluatie, die nog dateert van de Tweede Wereldoorlog, stelt het misschien te scherp maar geeft anderzijds duidelijk aan waar het bij Spaak om draaide: "...although a charmer of the first degree, he was an ambitious political opportunist not burdened by excessive scruples or political principles".⁴¹

⁴⁰ Message de S.M. Le Roi Baudouin à la radio belge le 13 janvier 1959, in *La Crise Congolaise*, doc. 5, p. 453. GIBBS, o.c., p. 74-75. SPAAK, o.c., II, p. 239. De Belgische vertegenwoordiger bij de NAVO, de Staercke, had Brussel gevraagd de bondgenoten op de hoogte te brengen van de Belgische Congopolitiek of plannen – "ou de son inexistence" – en had als antwoord gekregen: "Cela ne les regarde pas". Cfr. ROTHSCCHILD, *Un Phénix nommé Europe*, p. 241. Spaak had zelfs bij de Koning aangedrongen om de Amerikaanse regering op de hoogte te brengen van de mogelijke ontwikkelingen in Congo na 30 juni, waarop Boudewijn had geantwoord: "Vos suggestions...retiennent toute mon attention". Cfr. Spaak aan Boudewijn 22041960, FPHS, doc. 180/3701. Cfr. Boudewijn aan Spaak 06051960, FPHS, doc. 180/3702.

⁴¹ HELMREICH, o.c., p. 77. Spaak zou als socialistisch politicus met goede contacten in Washington navolging krijgen bij zijn latere opvolgers Simonet en Claes.

3. Belgisch - Amerikaanse relaties zonder Spaak (1960 – 04/1961)

3.1. De directe aanloop naar de Congo-crisis

De rellen en de succesvolle boycot van de gemeenteraadsverkiezingen eind 1959 nopen de Belgische regering tot onderhandelingen met de Congolese partijen. De Belgisch-Congolese Rondetafelconferentie van januari-februari 1960 proclameert een radicaal dekolonisatieplan. De interim grondwet (Loi Fondamentale) voorziet een wetgevend lichaam met twee kamers, een eerste minister, een ceremoniële president en semi-autonome lokale instellingen.

De eerste Congolese wetgevende verkiezingen van mei 1960 zorgen voor een overwinning van het Mouvement National Congolais (MNC) van Lumumba die eerste minister wordt van een brede coalitieregering. Kasavubu van de Alliance des Bakongos (ABAKO) wordt de eerste president. Op 30 juni wordt Congo onafhankelijk.⁴²

In de directe aanloop naar de onafhankelijkheid poogde de Belgische regering economische en technische bijstand van de VS te bekomen. De functionarissen van de regering Eisenhower reageerden dienaangaande verdeeld.

Reeds in december 1959 had de VS-ambassadeur in België Burden erop gewezen dat, indien België alleen verantwoordelijk bleef voor Congo, het lange-termijn-objectief van een stabiel, Westers georiënteerd Congo in gevaar kwam. Aan de ambassadeur werd door het *State Department* in januari 1960 echter meegedeeld dat, indien de Belgische regering om bijstand van de VS vroeg, hij de boot moest afhouden. Tijdens besprekingen in Washington op het *State Department* in februari herhaalde Burden zijn oproep. Hierbij benadrukte hij dat de VS hun politiek met betrekking tot Congo moesten harmoniseren met de positie van de Belgen en dat een strikte samenwerking moest worden volgehouden op alle echelons van de Belgische administratie. De Belgische ambassadeur in Washington Scheyven merkte dienaangaande op: "Il semble que son [Burden] dynamisme ait triomphé de la lenteur de l'administration".⁴³

Bij zijn bezoek aan Congo in maart ondervond Burden evenwel dat de Belgische gouverneur-generaal Cornelis allesbehalve enthousiast was omtrent een toename van de technische bijstand door de VS. De Belgische regering had in februari ook gepikeerd gereageerd op vermeende kritische uitspraken van de Amerikaanse consul-

⁴² GIBBS, o.c., p. 75, 81. *Verlag Lumumbacommissie*, p. 877-879. Elk hoofdstuk van de uiteenzetting vangt aan met een cursief tekstgedeelte waarin een chronologisch overzicht wordt gegeven van de gebeurtenissen m.b.t. de Congo-crisis. De analyse van de evoluerende Belgisch-Amerikaanse relaties volgt telkens daarna.

⁴³ Telegram from the Department of State to the Embassy in Belgium 08011960, in *FRUS XIV*, doc. 94, p. 258-259. Scheyven aan Wigny 26021960, n° d'ordre 245, ABZ, dossier n° 13629. *FRUS XIV*, p. 262.

generaal in Leopoldstad omtrent het overhaasten van de Congolese onafhankelijkheid.⁴⁴

In april 1960 deed de Belgische regering bij monde van de ministers De Schryver en Scheyven bij hoogdringendheid beroep op Amerikaanse economische bijstand in Congo, "thus abruptly adopting a position we [Burden] have been trying to get them to agree to for quite some time now". De Belgische ministers drongen erop aan dat de VS hun *International Cooperation Administration Survey Team* zo snel mogelijk naar Congo zouden sturen.⁴⁵

In de vergadering van de *National Security Council* van diezelfde maand stelde de *Assistant Secretary of State for African Affairs* Satterthwaite gewonnen te zijn voor een meer actieve politiek van de VS in Afrika. Het terugvallen op de moederlanden om de voormalige kolonies bij te staan was volgens hem een risicovolle politiek. *Under Secretary of State* Dillon was daarentegen van mening dat de VS pas konden bijspringen indien de moederlanden in gebreke bleven. Ten aanzien van de Belgen merkte hij op dat "the Belgians were always anxious to shift the burden to someone else". Diezelfde visie zou hij later die maand herhalen in een onderhoud met de Franse minister van Buitenlandse Zaken. Blijkbaar speelde de reputatie van "self-interested-bargainers", die de Belgische regering opgespeld had gekregen bij de onderhandelingen rond het eerste uraniumakkoord op het einde van de Tweede Wereldoorlog, nog steeds een belangrijke rol.⁴⁶

De belangrijkste functionarissen van de regering-Eisenhower die in contact kwamen met de Congo-problematiek, hadden gedurende lange tijd opdrachten in Europa vervuld en waren bijgevolg goed op de hoogte van de visie van de koloniale moederlanden. Die functionarissen waren niet alleen vertrouwd met de Europese zienswijze maar hun eigen politieke visie en die van president Eisenhower sloten nauw aan bij de Belgische: Congo was in de eerste plaats een belangrijke leverancier van grondstoffen voor het Westen en ook na de onafhankelijkheid was de handhaving van de Belgische voogdij in één of andere vorm niet uitgesloten en zelfs wenselijk. Congo zou dan wel formeel onafhankelijk worden, de facto zouden de Belgen de touwtjes in handen houden (*pari congolais*). Die beoogde schijnonafhankelijkheid lag in het verlengde van het idee van de Belgisch-Congolese Gemeenschap die in het midden van de jaren vijftig door de toenmalige gouverneur-generaal was gelanceerd. De onverbreekelijke band tussen België en Congo onder één of andere vorm was gemeengoed bij de Belgische politici in die jaren. Ook de jonge koning Boudewijn was het idee van een Belgisch-Congolese Gemeenschap niet ongenegen. Na zijn succesvolle Congo-reis in 1955 had hij zich uitgesproken voor een postkoloniaal statuut "dat het voortbestaan van een waarachtige Belgisch-Congolese Gemeenschap

⁴⁴ Despatch from Brussels 29041960, cfr. *FRUS XIV*, p. 267. Telegram From the Department of State to the Embassy in Belgium 12021960, in *FRUS XIV*, doc. 95, p. 261.

⁴⁵ Letter From the Ambassador in Belgium (Burden) to the Under Secretary of State (Dillon) 07041960, in *FRUS XIV*, doc. 98, p. 269. Het *Survey Team* kwam op 2 mei toe in Congo. Cfr. Scheyven aan Wigny 09051960, n° d'ordre 535, ABZ, dossier n° 13629. Minister Raymond Scheyven was de broer van de Belgische ambassadeur in de VS Louis Scheyven. Cfr. Bijlage 1.

⁴⁶ Memorandum of Conversation 07041960, in *FRUS XIV*, doc. 26, p. 110-111. Memorandum of Conversation 15041960, in *FRUS XIV*, doc. 29, p. 134. Cfr. supra, punt 2.

zou verzekeren". Tot in 1960 bleef Boudewijn de hoop koesteren staatshoofd van Congo te blijven. Het moederland en de voormalige kolonie zouden dan in een vorm van persoonlijke unie verenigd geweest zijn.⁴⁷

⁴⁷ WEISSMAN, o.c., p. 45-46. EISENHOWER, *Waging Peace*, p. 572-576. *Pari congolais*: "En cédant aux Noirs les apparences du pouvoir, les Blancs en garderaient la substance." Rothschild heeft het over een "machiavélisme simpliste" en "une autre erreur fondamentale". Cfr. ROTHSCHILD, o.c., p. 241. YOUNG, "The Zairian Crisis and American Foreign Policy", p. 211. VAN BILSEN, *Kongo 1945-1965. Het einde van een kolonie*, p. 100, 106, 143. SCHALBROECK, *Belgisch Kongo: de dekolonisatie van een kolonie*, p. 38-39, 42, 85.

3.2. Naar een dieptepunt in de Belgisch - Amerikaanse relaties

3.2.1. De Katangese secessie

De Belgisch-Congolese postkoloniale relaties staan vanaf de eerste dag onder druk als eerste minister Lumumba ongemeen scherp reageert op de toespraak van koning Boudewijn. De prille onafhankelijkheid wordt al na vijf dagen opgeschrikt door mouterijen in Thysstad en Leopoldstad van de Force Publique, de voormalige koloniale strijdkrachten, die met behoud van de structuren waren overgeërfd door de onafhankelijke staat. Bron voor de mouterijen was de vraag tot afrikanisering van de officierenkaders. Niettegenstaande een versnelde afrikanisering van het officierenkader door Lumumba, keert de rust niet terug. Binnen de tot Armee Nationale Congolaise (ANC) herdoopte Force Publique breken nu ook mouterijen uit in de provincies Katanga en Kasai. Op 10 juli interveniëren Belgische troepen in Elisabethstad en Luluaburg. Op 11 juli kondigt Tshombe, leider van de CONAKAT-partij en sterk gekant tegen het centrale bestuur vanuit Leopoldstad, via de radio de onafhankelijkheid van Katanga aan. Op 8 augustus roept Kalonji, voorzitter van een afgescheiden fractie van het Mouvement National Congolais (MNC), de onafhankelijkheid uit van Zuid-Kasai.⁴⁸

De Belgische regering was verdeeld met betrekking tot de te volgen politiek in Congo. Van een voorafberaamd plan voor de militaire herovering van Congo of voor de afscheiding van Katanga was echter geen sprake. Wanneer op 14 juli de diplomatieke relaties tussen België en Congo werden verbroken, ging de Belgische regering Tshombe actief steunen. De afscheiding was echter niet mogelijk geweest zonder de aanwezigheid van de Belgische militairen en zonder de actieve steun van de *Union Minière du Haut Katanga*. De secessie zou bovendien niet stand hebben gehouden zonder de hulp van de Belgische regering in de zomer en het najaar van 1960 en van de UMHK tot de beëindiging van de secessie in januari 1963. De oorspronkelijke onzekerheid van de Belgische regering en de latere ondersteuning van de Katangese secessie zorgden voor zenuwachtigheid in Washington.⁴⁹

De aarzelende houding van de Belgische regering was de VS niet ontgaan. De Amerikaanse ambassadeur in Leopoldstad, Timberlake, verklaarde dat de Belgen "only under most extreme pressure and with greatest possible reluctance" bereid werden gevonden de troepen in te zetten in Elisabethstad. Bovendien had de kabinetschef van de Belgische minister van Buitenlandse Zaken Wigny op 9 juli gesteld dat België niet kon interveniëren in Congo dan op vraag van de Congolese regering. Niettegenstaande de Belgische regering reeds verscheidene interventie-

⁴⁸ *Verslag Lumumbacommissie*, p. 879-880, 882. WEISSMAN, o.c., p. 55-56.

⁴⁹ *Verslag Lumumbacommissie*, p. 41, 51. GIBBS, o.c., p. 85-88. GERARD-LIBOIS, o.c., p. 124, 128.

aanvragen van de Katangese regering had ontvangen, zouden volgens de kabinetschef alleen aanvragen van de centrale regering worden aanvaard.⁵⁰

De Belgische regering bracht de Amerikaanse ambassade op 9 juli op de hoogte van haar plan tot militaire interventie in Congo. De regering benadrukte dat het de bedoeling was de Europeanen te beschermen en een minimum aan orde te herstellen. Op aandringen van Burden, die tevens melding maakte van verdeeldheid in de Belgische regering, was Wigny het ermee eens dat moest worden benadrukt dat de inzet van de Belgische troepen om humanitaire redenen en zonder politieke bijbedoelingen gebeurde. De Belgische eerste minister Eyskens verklaarde evenwel één dag later in de Kamer van Volksvertegenwoordigers dat België ook verantwoordelijk was voor "le maintien de l'appareil administratif et économique du Congo". Burden schatte de verdeeldheid in de Belgische regering verkeerd in. De drijvende krachten achter de unilaterale inzet van Belgische troepen waren niet Wigny en zijn diplomaten maar de militairen en de minister van Landsverdediging Gilson.⁵¹

Op 12 juli verklaarde Eyskens in de Senaat dat, indien door bepaalde Congolese ministers de inzet werd gevraagd van Amerikaanse troepen, de Belgische interventie des te meer gerechtvaardigd was. Diezelfde dag had de Amerikaanse ambassadeur in Leopoldstad een kabinetsvergadering van de Congolese regering bijgewoond. Vice-eerste minister Gizenga, minister van Buitenlandse Zaken Bomboko en minister van Defensie Nyembo hadden Timberlake een schriftelijke vraag tot militaire bijstand van de VS overhandigd. De eveneens aanwezige Belgische ministers De Schryver en Ganshof van der Meersch en de Belgische ambassadeur hadden hun instemming betuigd met de bijstandsvraag. Enkele dagen later zou De Schryver echter in de Belgische Kamer verklaren: "Nous ne sommes pas intervenus".⁵²

De toenemende chaos in Congo begin juli en de verslechterende Belgisch – Congolese relaties hadden volgens Weissman echter voor een snelle verspreiding gezorgd van het

⁵⁰ Telegram From the Embassy in Belgium to the Department of State 09071960, in *FRUS XIV*, doc. 110, p. 285. Telegram From the Embassy in Belgium to the Department of State 10071960, in *FRUS XIV*, doc. 111, p. 286. Weissman stelt dat de Amerikaanse, Britse en Franse consuls in Elisabethstad gezamenlijk de Belgen hadden benaderd voor een militaire interventie. Cfr. WEISSMAN, o.c., p. 56-57. Artikel 6 van het op 29 juni tussen de Belgische en Congolese regering afgesloten Vriendschapsverdrag bepaalde dat een militaire tussenkomst van de in Congo aanwezige Belgische troepen pas mogelijk was na uitdrukkelijk verzoek van de Congolese minister van Defensie. Het verdrag zou nooit worden geratificeerd. Cfr. *Projet de loi portant approbation du traité général d'amitié,...*, signé à Léopoldville, le 29 juin 1960, in *La crise congolaise*, doc. 26, p. 628. Cfr. CLEMENT en ROOSENS, a.c., p. 30.

⁵¹ Telegram From the Embassy in Belgium to the Department of State 09071960, in *FRUS XIV*, doc. 110, p. 284. Telegram From the Embassy in Belgium to the Department of State 10071960, in *FRUS XIV*, doc. 111, p. 288. Telegram From the Embassy in Belgium to the Department of State 10071960, in *FRUS XIV*, doc. 113, p. 289-290. Déclaration de M. G. Eyskens, Premier Ministre belge, sur la situation au Congo, à la Chambre des Représentants le 11 juillet 1960, in *La crise congolaise*, doc. 33, p. 645-647. *Verslag Lumumbacommissie*, p. 42, 44.

⁵² Déclaration de M. G. Eyskens, Premier Ministre, au Sénat belge le 12 juillet 1960, in *La crise congolaise*, doc. 36, p. 663. Telegram From the President's Assistant Staff Secretary (Eisenhower) to the Staff Secretary (Goodpaster), at Newport, Rhode Island 12071960, in *FRUS XIV*, doc. 116, p. 294-295. Déclaration de M. De Schryver à la Chambre belge 14071960, in *Congo 1960*, p. 543.

"from-chaos-to-Communism"-virus onder de Amerikaanse beleidsmakers. De vrees was dat de Sovjet-Unie troepen en militaire adviseurs ter beschikking zou stellen van de Congolese regering. Het ter beschikking stellen van Amerikaanse troepen aan de Congolese regering zou de Sovjet-Unie nog een beter excuus geven om ook troepen in te zetten in Congo, indien ze daarom werden gevraagd. Het enige alternatief was VN-troepen in te zetten, waarvan de grootmachten geen deel zouden uitmaken, om de orde te herstellen. Timberlake had enkele dagen daarvoor op eigen initiatief Kasavubu en Lumumba aangeraden de bijstand te vragen van de VN. De ambassadeur geeft duidelijk de intenties aan van die zet wanneer hij stelt: "This should keep bears out of the Congo caviar. I assume most Americans have not yet developed a great taste for it either". Het initiatief viel in goede aarde bij het *State Department*. Op 12 juli ging Eisenhower ermee akkoord dat de VS de nodige bijdragen leverden maar alleen via de VN.⁵³

De regering-Eisenhower was ook op de hoogte van de verdeeldheid binnen de Belgische regering betreffende de Katangese secessie. Op de vergadering van de *National Security Council* van 15 juli verklaarde Herter dat, niettegenstaande de regering gekant was tegen de fragmentatie van het land, zeven Belgische ministers voorstander waren van de secessie. Terwijl de Belgische regering op 11 juli nog een nota verspreidde onder de bevriende mogendheden waarin steun aan de secessieplannen werd afgeraden, getuigde de besluitvorming van diezelfde regering op 15 en 16 juli van een heel andere ingesteldheid. Aan de bondgenoten moest worden meegedeeld dat de onafhankelijkheid van Katanga een interne Congolese aangelegenheid was waarin België niet wenste tussen te komen maar waarin andere landen ook niet moesten interveniëren. Aan de VS moest specifiek worden duidelijk gemaakt dat elke inmenging in de Katangese aangelegenheden zou kunnen leiden tot een "casus belli". De daaropvolgende dag werd Katanga de facto erkend door de Belgische regering hetgeen betekende dat "la Belgique apportera toute l'aide nécessaire pour consolider le nouvel Etat". Het verbreken van de diplomatieke relaties tussen Congo en België op initiatief van de centrale Congolese regering was een belangrijke katalysator in die ommekeer. De Amerikaanse regering werd veeleer voorzichtig op de hoogte gebracht van de regeringsbeslissingen van 15 en 16 juli. Ambassadeur Scheyven op 15 juli en minister van Staat Gutt op 19 juli benadrukten vooral de dreiging van een Sovjetovername van Congo en de betekenis van het regime in Katanga dienaangaande.⁵⁴

⁵³ WEISSMAN, o.c., p. 59-60. Telegram From the Embassy in Belgium to the Department of State 10071960, in *FRUS XIV*, doc. 111, p. 286-287. KALB, o.c., p. 7. Memorandum of Telephone Conversation Between President Eisenhower and Secretary of State Herter 12071960, in *FRUS XIV*, doc. 117, p. 295-296;

⁵⁴ Memorandum of Discussion at the 451st Meeting of the National Security Council 15071960, in *FRUS XIV*, doc. 126, p. 310-311. *Verslag Lumumbacommissie*, p. 49. Telex de M. Wigny sur la sécession katangaise 12071960, in *Congo 1960*, p. 721. Besluiten kabinetsraden 15071960 en 16071960, in *Verslag Lumumbacommissie*, p. 53. Memorandum of Conversation 15071960, in *FRUS XIV*, doc. 128, p. 315-316. Memorandum of Conversation 19071960, in *FRUS XIV*, doc. 134, p. 325-326. Pas op 9 augustus, na de terugkeer van Lumumba uit de VS, eiste de Congolese regering de sluiting van de Belgische ambassade. Cfr. *Verslag Lumumbacommissie*, p.

De Belgische beslissing tot ondersteuning van Tshombe werd geconcretiseerd in het besluit van de kabinetsraad van 22 juli tot de oprichting van de Belgische Technische Missie (Mistebel) in Elisabethstad en de aanstelling van Harold d'Aspremont Lynden tot hoofd van de missie. Achter dit programma van technische hulp ging in wezen een politieke doelstelling schuil. Mistebel moest, zonder dat Katanga officieel door België werd erkend, het Tshombe-regime verstevigen zodat het zijn aanspraken op autonomie binnen of buiten het Congolese kader kon legitimeren. De politieke en administratieve structuur van Katanga werd met de hulp van de Belgische regering op poten gezet. Herter deelde Eisenhower op 19 juli mee dat er bewijs was dat de Belgen de pogingen van de Katangese regering om de onafhankelijkheid van de provincie te laten erkennen ondersteunden en stelde dienaangaande: "...one very recent untoward and, in fact, dangerous development".⁵⁵

Wat Katanga betrof had de Verenigde Staten het advies van haar consul in Elisabethstad niet gevolgd. De consul had aanbevolen de Katangese onafhankelijkheid te erkennen. Vooral omwille van de mogelijke exploitatie van de situatie door de Sovjet-Unie maar tevens vanuit het besef dat Congo economisch niet leefbaar was zonder Katanga, werd de erkenning van de Katangese onafhankelijkheid afgewezen. Dit was tevens de visie van de Amerikaanse ambassadeurs in Leopoldstad en Brussel. De groeiende onvrede met de houding van Lumumba en de identificatie van Lumumba met chaos en Tshombe met orde, zorgden er echter voor dat Canup, de Amerikaanse consul in Elisabethstad, Tshombe moest overtuigen van het feit dat de regering-Eisenhower zich niet vijandig opstelde tegen Tshombe of zijn regering. Volledig eensgezind was het *State Department* nochtans niet. Het *Bureau of African Affairs* verklaarde dat steun aan Tshombe een politiek anachronisme was. Het *Bureau* was echter niet in staat een activistische politiek door te drukken en beperkte zich tot het indijken van de Amerikaanse ondersteuning van de Belgische politiek om de Afro-Aziatische landen niet voor het hoofd te stoten. Het *Bureau of European Affairs* had meer invloed binnen het departement. Vooral *Under Secretary of State* Dillon was bezorgd omtrent de stabiliteit in de regio en wou het secessionistische Katanga zo maar niet afschrijven.⁵⁶

231.

⁵⁵ *Verslag Lumumbacommissie*, p. 92. Memorandum of Conference With President Eisenhower 19071960, in *FRUS XIV*, doc. 135, p. 329. GERARD-LIBOIS, o.c., p. 130-131, 140. Spaak wordt op de hoogte gehouden van de gebeurtenissen in Katanga "par l'entremise du fidèle Rothschild". Rothschild, de voormalige en toekomstige kabinetschef van Spaak speelde in de eerste maanden van de Katangese secessie een belangrijke rol in Elisabethstad. Tot midden juli is Rothschild adjunct van de Belgische ambassadeur in Leopoldstad. Vanaf midden juli is hij de adjunct van d'Aspremont Lynden in Elisabethstad. Op 3 september volgt hij diezelfde d'Aspremont op als hoofd van Mistebel. Rothschild stelt dat de Belgische regering in de kaart van de extremisten speelde door, tegen het advies van de Belgische ambassadeur van den Bosch in, de militairen in Katanga "blanc-seign" te geven. Cfr. DUMOULIN, o.c., p. 587. ROTHSCHILD, o.c., p. 250. De Standaard geeft een opsomming van de Belgische hulp aan Katanga en stelt dat elke campagne tegen Katanga geen strijd is tegen Tshombe maar tegen België. Cfr. De Standaard, 8 augustus 1960.

⁵⁶ Telegram From the Embassy in Belgium to the Department of State 11071960, in *FRUS XIV*, doc. 114, p. 291. Telegram From Department of State tot the Consulate at Elisabethville

3.2.2. De resoluties van de Veiligheidsraad

In juli en augustus 1960 vormt België het voorwerp van drie resoluties van de Veiligheidsraad. In twee telegrams van 12 en 13 juli vragen Kasavubu en Lumumba de inzet van VN-troepen om het Congolese grondgebied te beschermen tegen de Belgische agressie. Op 14 juli neemt de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties een resolutie aan waarin België wordt opgeroepen zijn troepen van het Congolese grondgebied terug te trekken. De resolutie wordt goedgekeurd met acht stemmen voor en drie onthoudingen, waaronder het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk.⁵⁷

In een brief van 17 juli aan Bunche, Special Representative of the U.N. Secretary-General in Congo, wordt een ultimatum gesteld aan de VN door Kasavubu en Lumumba. De orde moet worden hersteld tegen 19 juli, zoniet zal de interventie van de Sovjet-Unie worden gevraagd. Op 22 juli wordt een nieuwe resolutie door de Veiligheidsraad –ditmaal unaniem – aangenomen waarin de Belgische regering wordt opgeroepen snel werk te maken van de implementatie van de vorige resolutie en waarin alle staten worden opgeroepen zich te onthouden van acties die de territoriale integriteit en de politieke onafhankelijkheid van Congo kunnen schaden.⁵⁸

In zijn rapport aan de Veiligheidsraad van 6 augustus stelt de secretaris-generaal dat een intrede onder dwang van de VN-troepen in Katanga zonder bijkomend mandaat uitgesloten is. Bovendien is de Katangese kwestie een interne aangelegenheid waarin de Verenigde Naties niet kunnen tussenkomen. Op 9 augustus wordt een derde resolutie goedgekeurd waarin de Belgische regering wordt opgeroepen onmiddellijk zijn troepen uit Katanga terug te trekken overeenkomstig de door de secretaris-generaal te bepalen modaliteiten. Frankrijk onthoudt zich opnieuw. Op 12 augustus legt de secretaris-generaal een memorandum voor aan de Veiligheidsraad waarin hij bevestigt dat de Verenigde Naties er niet toe gehouden zijn de centrale regering militair bij te staan in het uitoefenen van de macht in Katanga. Op 21 en 22 augustus komt de Veiligheidsraad opnieuw samen. Een meerderheid van de leden ondersteunt de secretaris-generaal. Op 12 augustus komen de eerste VN-troepen in Elisabethstad aan. Vanaf dan begint de geleidelijke terugtrekking van de Belgische troepen uit Katanga.⁵⁹

16071960, in *FRUS XIV*, doc. 129, p. 317. KALB, o.c., p.31. WEISSMAN, o.c., p. 76-77.

⁵⁷ Télégrammes adressés au Secrétaire Général des Nations Unies par le Président de la République du Congo...et le Premier Ministre et Ministre de la Défense Nationale en date du 12 et 13 juillet 1960, in *La crise congolaise*, doc. 37, p. 668. Projet de résolution présenté par la Tunisie et adopté par le Conseil de Sécurité le 14 juillet 1960, in *La crise congolaise*, doc. 41, p. 676. *Verslag Lumumbacommissie*, p. 880-881. Resolutie 143 (S/4387), <http://www.un.org/documents/sc/res/1960/scres60.htm> .

⁵⁸ Telegram From the Embassy in the Congo to the Department of State 18071960, in *FRUS XIV*, doc. 132, p. 323. Résolution adoptée par le Conseil de Sécurité le 22 juillet 1960, in *La crise congolaise*, doc. 59, p. 760. Resolutie 145 (S/4405), <http://www.un.org/documents/sc/res/1960/scres60.htm> .

⁵⁹ Deuxième rapport du Secrétaire Général des Nations Unies au Conseil de Sécurité le 6 août et add. 6 le 12 août 1960, in *La crise congolaise*, doc. 62, p. 777-778, 789. Résolution commune de Ceylan et de la Tunisie et son adaptation le même jour, le 8 août 1960 , in *La crise congolaise*, doc. 70, p. 822. Resolutie 146 (S/4426), <http://www.un.org/documents/sc/res/1960/scres60.htm> .

De Amerikaanse goedkeuring van de resolutie van 14 juli bracht een schokgolf met zich in België, waarvan de rimpels pas in het tweede jaar van Spaaks ambtstermijn zouden gladgestreken worden. België voelde zich als NAVO-bondgenoot door de VS bedrogen. Vooral het feit dat de VS zich, in tegenstelling tot het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk, niet had onthouden bij de stemming, zette kwaad bloed. Op 28 juli deelde Scheyven aan de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken mee dat de Belgische regering zich in de steek gelaten voelde doordat de Verenigde Staten zich bij de eerste resolutie niet hadden onthouden zoals de Fransen en de Britten.⁶⁰

De VS waren zich op dat ogenblik niet volledig bewust van de aangerichte schade. Nochtans had de Belgische vertegenwoordiger bij de VN Loridan reeds vlak vóór de bijeenkomst van de Veiligheidsraad op 14 juli "in emotional tone" te kennen gegeven dat de VS België uit Congo weg wilden krijgen en op de koop toe de NAVO zouden benadelen. Loridan begreep niet dat de VS kon instemmen met de passage in het resolutievoorstel met betrekking tot de terugtrekking van de Belgische troepen en in het bijzonder de implicatie dat de militaire basissen in Congo, waaronder de basis in Kamina, zouden moeten worden opgegeven. Volgens Loridan was de Kamina-basis in Katanga een NAVO-basis. *Secretary of State* Herter was van mening dat de resolutietekst geen verwijzingen mocht bevatten naar de Belgische agressie en dat het tevens verkieselijk was geen melding te maken in de resolutie van het terugtrekken van de Belgische troepen. Toch werd de Amerikaanse vertegenwoordiger bij de VN, Lodge, gemachtigd het resolutievoorstel met de bewuste passage te ondersteunen "if necessary to obtain result tonight". Na de goedkeuring van de bewuste passage zou de Amerikaanse ambassadeur in de vergadering de Belgen proberen tegemoet te komen door te verklaren dat moest worden aangenomen dat de terugtrekking van de Belgische troepen maar kon gebeuren bij de overname van de ordehandhaving door VN-troepen.⁶¹

Aan de basis van het optreden van de VS in de Congo-crisis begin juli 1960 lagen twee beweegredenen die elk op zich de grond vormden voor divergerende acties en stelling-

Déclaration de M. Dag Hammarskjöld,..., au Conseil de Sécurité le 21 août 1960, in *La crise congolaise*, doc. 81, p. 891 – 898. *FRUS XIV*, p. 412, 434-435. GERARD-LIBOIS, o.c., p. 138, 153. *Verslag Lumumbacommissie*, p. 882-883. Op 20 september worden de resoluties van de Veiligheidsraad bevestigd in een resolutie van de Algemene Vergadering van de VN. Elf landen onthouden zich waaronder Frankrijk. Cfr. *FRUS XIV*, p. 495-496.

⁶⁰ Memorandum of Conversation 28071960, in *FRUS XIV*, doc. 153, p. 367. KAPLAN, "The United States, Belgium and the Congo crisis of 1960", p. 241-244. HELMREICH, o.c., p. 219. COOLSAET, o.c., p. 426. GIBBS, o.c., p. 90-91. *La Libre Belgique*, 22 juli 1960. De krant is vol lof over het gedrag van Frankrijk, Groot-Britannië en China die geen resolutie wilden goedkeuren die een blaam voor België inhield, dit in tegenstelling tot de Verenigde Staten. Cfr. *La Libre Belgique*, 15 juli 1960.

⁶¹ Telegram From the Department of State to the Mission at the United Nations 13071960, in *FRUS XIV*, doc. 122, p. 303-304. Telegram From the Mission at the United States to the Department of State 14071960, in *FRUS XIV*, doc. 123, p. 305. Memorandum of Telephone Conversation Between Secretary of State Herter and the Representative at the United Nations (Lodge) 14071960, in *FRUS XIV*, doc. 124, p. 306-307. *De Standaard*, 15 juli 1960. *La Libre Belgique*, 15 juli 1960. "Washington parlera-t-il le langage de la fermeté? On le souhaite, mais on se ne cache pas que les prochaines élections présidentielles pèsent lourdement sur la diplomatie des Etats-Unis." Cfr. *La Libre Belgique*, 20 juli 1960.

namen. Enerzijds moesten de Belgische belangen worden ontzien (de NAVO-bondgenoot-reflex), anderzijds moest worden voorkomen dat de Sovjet-Unie van de chaos gebruik zou maken om te interveniëren in Congo (angst voor het *chaos-to-Communism syndrome*). De aanwezigheid van Belgische troepen in Congo was volgens de VS een schitterend voorwendsel voor de Sovjet-Unie om zelf troepen te sturen. In het reeds vermelde onderhoud van Gutt met Herter op 19 juli legde de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken dan ook sterk de nadruk op de terugtrekking van de Belgische troepen of tenminste een duidelijke verklaring in die zin van de Belgische regering. Gutt daarentegen legde vooral de nadruk op het gevaar van een communistische overname van Congo en vroeg om meer gespierde taal van de VS dienaangaande.⁶²

De Belgische regering was het immers volledig eens met haar Amerikaanse tegenhanger wat de Sovjetdreiging betrof. Op de NAVO-ministerraad van 14 juli wees de Belgische ambassadeur bij de NAVO op het gevaar voor een communistische overname bij het voortijdig vertrek van de Belgische troepen. Op 15 juli wees Wigny de ambassadeurs van de VS, het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk op de dreigende sovjetisering van Congo. Terwijl de VS echter van mening waren dat de Sovjetdreiging moest worden gecounterd via de VN en dit ook ter kennis brachten van de Westerse bondgenoten, waren de Belgische regering, de Britse en vooral de Franse die mening niet toegedaan. Wanneer onder Spaak de door de Amerikaanse en Belgische regering voorgestelde methoden ter bezwering van de Congo-crisis opnieuw naar elkaar toegroeien, zal het wantrouwen langs Belgische kant ten aanzien van het optreden van de VN in Congo blijven. Aangezien de VN echter begin jaren zestig kon worden beschouwd als een instrument van de Amerikaanse politiek, was het inzetten van de VN-troepen in Congo voor de hand liggend voor de VS. Reeds in juli 1960 was het duidelijk dat van de vermelde drijfveren van de Amerikaanse Congo-politiek, de angst voor het *chaos-to-Communism syndrome* de krachtigste impulsen gaf. In haar ijver om de Sovjet-Unie de pas af te snijden in Congo, hield de VS onvoldoende rekening met de gevoelens van de bondgenoten. De Amerikaanse dagbladen gaven aan dat, indien de communistische factor niet in het geding zou zijn geweest, de Amerikanen niet op zo'n terughoudende manier de Belgische zaak ter harte zouden hebben genomen.⁶³

⁶² WEISSMAN, o.c., p. 62-63. KAPLAN, a.c., p. 252. Memorandum of Conversation 19071960, in *FRUS XIV*, doc. 134, p. 327-328. Cfr. supra, punt 3.2.1.

⁶³ *Verslag Lumumbacommissie*, p. 83, 86. KALB, o.c., p. 15-16. Telegram From the Embassy in Belgium to the Department of State 15071960, cfr. *FRUS XIV*, p. 315. Telegram From the Department of State to the Embassy in France 19071960, in *FRUS XIV*, doc. 137, p. 333-334. Telegram From the Department of State to the Embassy in Belgium 02081960, in *FRUS XIV*, doc. 160, p. 381. Memorandum of Conversation 21091960, in *FRUS XIV*, doc. 224, p. 498. WILLAME, "Les Relations Belgo-Zairoises", p. 435-436. WEISSMAN, o.c., p. 59-60, 77-78. KAPLAN, a.c., p. 254-255. Sinds het begin van de Koude Oorlog had de Amerikaanse regering geprobeerd van de VN een instrument te maken van de Westerse wereld tegen de communistische infiltratie in de Westerse invloedsferen. De Amerikaanse invloed op de ONUC was onvermijdelijk gelet op de grote financiële bijdrage van de Amerikanen. De volledige militaire operatie van de VN in Congo tussen juli 1960 en juni 1964 kostte 402.000.000 dollar, waarvan de VS 42% ten laste nam. Door de VN konden de VS in Congo "intervenir sans intervenir". De door de VS gestuurde VN-

Uit de bijeenkomsten van de *National Security Council* in juli bleek overigens dat de kansen op een reële inval van de Sovjet-troepen in Congo veeleer laag werden ingeschat. De Belgische koloniale overheersing had er volgens Washington bovendien voor gezorgd dat de communisten nooit een efficiënt netwerk in Congo hadden kunnen uitbouwen. De inspanningen van de VS waren er dan ook niet op gericht een directe Sovjet-inval of acute communistische machtovername te voorkomen maar de kiemen voor dergelijke acties geen groeikansen te bieden.⁶⁴

Aan de vooravond van de goedkeuring van de tweede resolutie verklaarde het *State Department* dat het wenselijk was de zichtbare politieke en militaire aanwezigheid van de Belgen in Katanga te verminderen maar dat zeker de indruk niet mocht worden gewekt dat de VS de vermindering van de Belgische belangen zou aanmoedigen of de in de plaatsstelling door Amerikaanse belangen zou nastreven. Een dergelijke houding zou België en de andere koloniale machten voor het hoofd stoten en een ernstige verdeeldheid met zich brengen in de NAVO. *La Libre Belgique* aarzelde in die periode niet om een beeld te schetsen van Amerikaanse financiers die uit waren op het inpalmen van de Belgische belangen in Congo: "une vaste intrigue politico-financière d'ou-tre-Atlantique".⁶⁵

Washington bleef zich in augustus 1960 zorgen maken omtrent de Belgische militaire aanwezigheid in Congo en Katanga. De controverse tussen de Westerse bondgenoten werd in die maand echter enigszins gesust door de verklaringen van de secretaris-generaal van de VN.

De hoger vermelde ommezwaai in de houding van de Belgische regering ten aanzien van de Katangese secessie, die zich rond 15 juli manifesteerde, had tot gevolg dat de Belgische regering de aankomst van de VN-troepen in Congo zo lang mogelijk wilde uitstellen. Het was dan ook niet verwonderlijk dat Loridan in zijn reeds vernoemde onderhoud met de Amerikaanse VN-ambassadeur van 14 juli het ontruimen van de Kamina-basis in Katanga onverantwoord vond. De Belgische regering zou in haar contacten met de Amerikaanse steeds benadrukken dat het zinloos was VN-troepen

tussenkomst bood een tussenoplossing tussen een directe VS-interventie, een directe confrontatie met de Sovjet Unie en een volledige niet-inmenging. Cfr. GENDEBIEN, *L'intervention des Nations Unies au Congo 1960-1964*, p 243, 247, 248.

⁶⁴ Memorandum of Discussion at the 452d Meeting of the National Security Council 21071960, in *FRUS XIV*, doc. 140, p. 341-342. Memorandum From the Director of the Bureau of Intelligence and Research (Cumming) to Secretary of State Herter 25071960, in *FRUS XIV*, doc. 149, p. 355.

⁶⁵ Circular Telegram From the Department of State to Certain Diplomatic Missions 21071960, in *FRUS XIV*, doc. 143, p. 345. Vooral het geval Detwiler zou tot de verbeelding van de Belgische pers spreken. Niettegenstaande het snel duidelijk werd dat Detwiler, die onmiddellijk na de onafhankelijkheid een contract met Lumumba had gesloten om de minerale rijkdommen van Congo te exploiteren, een opportunist was en niet samenwerkte met de Amerikaanse regering, zou de pers in de periode daarna niet nalaten het geval Detwiler en andere vermeende gelijkaardige acties in de verf te zetten en bij te dragen tot het anti-Amerikaanse klimaat in België. Cfr. *Congo 1960*, p. 648-651. Cfr. KAPLAN, a.c., p. 249. Cfr. Memorandum of discussion NSC 25071960, cfr. *FRUS XIV*, p. 354. Cfr. Memorandum of Conversation 27071960, in *FRUS XIV*, doc. 152, p. 364-365. Cfr. *La Libre Belgique*, 26 juli 1960, 27 juli 1960, 30 juli 1960, 13 augustus 1960. Cfr. *De Standaard*, 25 juli 1960, 27 juli 1960, 28 juli 1960.

naar Katanga te sturen aangezien alles er onder controle was en dat de militaire basissen in Congo van cruciale betekenis waren voor de Westerse wereld.⁶⁶

Op 2 augustus werd de Amerikaanse ambassadeur in België echter de opdracht gegeven aan de regering mee te delen dat België volgens de VS moest bereid zijn de troepen uit gans Congo terug te trekken, inbegrepen de basissen en Katanga. Wigny had laconiek gereageerd geen problemen te hebben met het Amerikaanse standpunt. Burden waarschuwde het *State Department* dat het blindelings goedkeuren van de door de secretaris-generaal van de VN goedgekeurde maatregelen en acties tot een verslechtering van de relaties met België en de andere NAVO-partners zou leiden.⁶⁷

Wigny had wel degelijk problemen met het Amerikaanse standpunt. Toen het duidelijk werd dat de intrede van de VN-troepen in Katanga onvermijdelijk werd, veranderde de Belgische regering noodgedwongen het geweer van schouder. De VS werd nu gevraagd ervoor te zorgen dat de VN niet zou tussenkomen in de interne politieke aangelegenheden van Congo i.e. de Katangese kwestie. Onder druk gezet door eerste minister Eyskens, was Wigny vlak voor de goedkeuring van de derde resolutie tussen gekomen bij de Franse, de Britse en de Amerikaanse ambassadeurs bij de VN om het resolutievoorstel alsnog af te wijzen of tenminste drastisch aan te passen. Volgens Lodge had de vraag van Wigny te maken met interne problemen van de Belgische regering: "Risk of second Korea is high price to pay for Belgian political crisis."⁶⁸

Zo gespannen als Wigny was vóór de goedkeuring van de derde resolutie, zo relax ("mellow") was hij na de bijeenkomst van de Veiligheidsraad. De Amerikanen vernamen van de Nederlandse afvaardiging bij de VN, zonder bijkomende details, dat de Belgen nu plots zeer ingenomen waren met de stand van zaken. De sleutel tot de

⁶⁶ Cfr. supra, punt 3.2.1. Telegram From the Mission at the United Nations to the Department of State 21071960, in *FRUS XIV*, doc. 139, p. 337-338. Memorandum of Conversation 28071960, in *FRUS XIV*, doc. 153, p. 370. GERARD-LIBOIS, o.c., p. 137. WEISSMAN, o.c., p. 71. De stafchefs van het Amerikaanse leger zouden later de visie van de Belgische regering bevestigen dat de basissen van Kitona en Kamina van cruciaal belang waren voor de Westerse wereld en niet in communistische handen mochten vallen. *Under Secretary of State* Dillon merkte ietwat ironisch op dat het de eerste maal was dat het ministerie van Defensie aangaf dat de VS enig specifiek strategisch belang had in Afrika ten zuiden van de Sahara. Cfr. Memorandum From the Chairman of the Joint Chiefs of Staff (Twining) to Secretary of Defense Gates 18081960, in *FRUS XIV*, doc. 181, p. 425, 427.

⁶⁷ Telegram From the Department of State to the Embassy in Belgium 02081960, in *FRUS XIV*, doc. 160, p. 382-383. Letter From the Ambassador on Belgium (Burden) to Secretary of State Herter 04081960, in *FRUS XIV*, doc. 161, p. 384. *De Standaard*, 5 augustus 1960. Volgens *De Standaard* dreigden de VS ermee de financiële steun van de NAVO stop te zetten zolang de Belgische troepen in Congo bleven. Cfr. *De Standaard*, 6 augustus 1960. "Les Américains qui, hier encore, considéraient ces bases [Kamina en Kitona] comme des points stratégiques essentiels de l'Alliance Atlantique – sans être inclus pour autant dans le "périmètre OTAN" – ont changé leur fusil d'épaule après les mésaventures que leur ont valu d'autres bases de leur système défensive. Une déception de plus..." Cfr. *La Libre Belgique*, 29 juli 1960. *La Libre Belgique*, 1 augustus 1960.

⁶⁸ Memorandum of Conversation 05081960, in *FRUS XIV*, doc. 163, p. 388. WEISSMAN, o.c., p. 71. Wigny had de ambassadeurs apart benaderd en maakte geen melding bij de Amerikaanse ambassadeur van zijn tussenkomsten bij de Britse en Franse ambassadeur. Cfr. Telegram From the Mission at the United Nations to the Department of State 09081960, in *FRUS XIV*, doc. 169, p. 401-402.

geruststelling bij de Belgen lag in de door de secretaris-generaal ingenomen standpunten. In zijn rapport aan de Veiligheidsraad van 6 augustus had hij niet alleen aangekondigd af te zien van zijn eerdere plan de VN-troepen Katanga laten binnen te trekken op 6 augustus maar beklemtoond dat de problemen niet van de kant van de Belgische regering kwamen en dat de intrede van de VN-troepen in Katanga niet tot gevolg mocht hebben dat de door de Katangese regering gewenste hervorming van Congo onmogelijk zou worden gemaakt. De secretaris-generaal zou in zijn memorandum van 12 augustus aan de Veiligheidsraad de "hands off" houding van de VN ten aanzien van Katanga bevestigen. De secretaris-generaal had dienaangaande de volle ondersteuning van de Amerikaanse regering. De duidelijke publieke stellingnamen van de secretaris-generaal deden de politieke spanningen afnemen in de Belgische regering.⁶⁹

Het hypocriete gedrag van de Belgische regering ten aanzien van de Katangese secessie maakte een toenadering tot Washington onmogelijk. De dubbelzinnige houding werd immers niet alleen gehandhaafd tegenover de VN maar ook ten aanzien van de VS.

Van bij de aanvang van de terugtrekking van de troepen uit Katanga, waren alle Belgische inspanningen erop gericht ervoor te zorgen dat de Katangese gendarmerie de taken van het Belgische leger kon overnemen. Zowel Belgische officieren als Belgisch materieel werden ter beschikking gesteld van de gendarmerie. Officieel werd echter al het mogelijke gedaan om de resoluties van de Veiligheidsraad prompt uit te voeren maar op het terrein werden alle excuses aangewend om de terugtrekking te vertragen en werden de resoluties met de voeten getreden. Zowel de VS als de VN werd verweten onvoldoende logistieke steun te leveren voor het tijdige vertrek van de Belgische troepen. De Belgische regering speelde ook allesbehalve open kaart met de secretaris-generaal. De volgehouden aanwezigheid van 650 para's in Kitona – de secretaris-generaal had het tegenover de Amerikanen over "childish tricks" – maar vooral de bijkomende Belgische wapenleveringen van begin september – "due à l'inadvertance d'un fonctionnaire mal informé" – zorgden voor wrevel bij de secretaris-generaal. Bovendien had Wigny Hammarskjöld "de vive voix" erop gewezen dat de Belgische officieren in dienst van de Katangese gendarmerie noch onder de autoriteit noch onder de disciplinaire bevoegdheid van de Belgische regering vielen. Tegenover

⁶⁹ Telegram From the Mission at the United Nations to the Department of State 10081960, in *FRUS XIV*, doc. 170, p. 402. Deuxième rapport du Secrétaire Général des Nations Unies au Conseil de Sécurité le 6 août et add. 6 le 12 août 1960, in *La crise congolaise*, doc. 62, p. 773, 777-778, 789. Telegram From the Department of State to the Mission at the United Nations 06081960, in *FRUS XIV*, doc. 165, p. 393. GIBBS, "Dag Hammarskjöld,....: A reinterpretation", p. 167. Telegram From the Department of State to the Mission at the United Nations 16081960, in *FRUS XIV*, doc. 176, p. 414. *Verslag Lumumbacommissie*, p. 70. Ten aanzien van de Amerikanen zou de secretaris-generaal zich wel kritisch uitlaten omtrent de houding van de Belgische regering en meer bepaald het autoritaire optreden van d'Aspremont Lynden. Cfr. Telegram From the Mission at the United Nations to the Department of State 07081960, in *FRUS XIV*, doc. 167, p. 396-398. CVP-voorzitter Theo Lefèvre verklaarde dat de resolutie van de Veiligheidsraad "niet zo kwaad" was. Cfr. *De Standaard*, 10 augustus 1960.

de Amerikanen verklaarde de secretaris-generaal evenwel dat Wigny niet verantwoordelijk was voor de Belgische leugens maar wel zijn collega van Landverdediging alsook de bevelvoerders en de zakelijke belangen in Katanga.⁷⁰

De regering-Eisenhower drukte herhaaldelijk haar vrees uit bij de secretaris-generaal van de Verenigde Naties omtrent de terugtrekking van de Belgische officieren uit Katanga. De volledige militaire terugtrekking kon immers de exodus van het burgerlijke Belgische personeel tot gevolg hebben. De bijkomende Belgische wapenleveringen zorgden echter ook voor wrevel bij de VS. Die enigszins dubbelzinnige visie kwam duidelijk tot uiting naar aanleiding van een door Wigny gevraagde tussenkomst bij de VS-ambassadeur bij de NAVO in Parijs. Op 1 september had de Belgische vertegenwoordiger bij de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie zijn Amerikaanse collega op de hoogte gebracht van het ongenoegen van Wigny omtrent de houding die de NAVO-partners en in het bijzonder de Verenigde Staten hadden aangenomen ten aanzien van de Congo-crisis. Directe aanleiding voor de openlijke uiting van het ongenoegen was het ontbreken van de nodige Amerikaanse steun voor de Belgische kandidatuur voor de vrijkomende zetel in de Economische en Sociale Raad van de VN. Het was evenwel duidelijk dat de opgekropte frustratie voor de ontbrekende Amerikaanse solidariteit bij de beslissingen van de Veiligheidsraad aan de basis lag van de tussenkomst. Wigny had gesteld dat Washington "avec beaucoup de fermeté" moest worden gewezen op het ontbreken van de nodige solidariteit in de Congolese kwestie. Volgens de Belgische minister van Buitenlandse zaken had de regering in het verleden bij talloze aangelegenheden "souvent contre notre intérêt" de door de Verenigde Staten gewenste positie ondersteund. Als reactie op de tussenkomst van Wigny liet Herter weten dat de bijkomende wapenleveringen en het verzwijgen van de volgehouden aanwezigheid van Belgische para's in de kaart speelde van Lumumba en de Sovjets. De ondersteuning van de acties van de secretaris-generaal van de Verenigde Naties was volgens Herter de enige manier om verder te werken aan de oplossing van de Congo-crisis. Alleen op die manier kon worden voorkomen dat de Sovjet-Unie zijn intrede deed en werd de steun van de andere Afrikaanse landen niet verloren. De tijdelijke controle van de basissen in Kitona en Kamina door de VN, in afwachting van een definitieve regeling tussen België en Congo, vond Herter tevens een geschikte oplossing. De Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken sprak wel zijn bezorgdheid uit over de druk die was komen te staan op de Amerikaans – Belgische relaties als gevolg van de moeilijkheden in Congo en hoopte dat de opgelopen schade kon worden hersteld. Wigny's ontgoocheling over de houding van

⁷⁰ GERARD-LIBOIS, o.c., p. 138-139. Troisième rapport du Secrétaire Général des Nations Unies en date du 30 août 1960, sur la mise en application des résolutions du Conseil de Sécurité, et additifs de date ultérieure, in *Evolution de la crise congolaise*, doc. 3, p. 611-612. Telegram From the Department of State to the Embassy in Belgium 01091960, in *FRUS XIV*, doc. 195, p. 452. Telegram From the Mission at the United Nations to the Department of State 05091960, in *FRUS XIV*, doc. 198, p. 458-459. Quatrième rapport du Secrétaire Général des Nations Unies en date du 7 septembre 1960, sur la mise en application des résolutions du Conseil de Sécurité, et additifs de date ultérieure, in *Evolution de la crise congolaise*, doc. 4, p. 618-619. Telegram From the Mission at the United Nations to the Department of State 07091960, in *FRUS XIV*, doc. 202, p. 466. De Standaard, 21 september 1960.

de VS leidde er zelfs toe dat hij midden september aan Spaak, toenmalig secretaris-generaal van de NAVO, verklaarde wat afstand te willen nemen van de Verenigde Staten. Niettegenstaande ook Spaak teleurgesteld was omtrent het gebrek aan Amerikaanse solidariteit, waarschuwde hij Wigny dat dit beleid Washington zou kunnen aanzetten een overeenkomst met de Sovjet-Unie te sluiten ten koste van Europa. Het initiatief van de Belgische minister van Buitenlandse Zaken in volle Koude Oorlog was op zijn minst opmerkelijk en gaf duidelijk aan dat de onvrede met Washington niet direct van voorbijgaande aard was.⁷¹

⁷¹ Telegram From the Mission at the United Nations to the Department of State 05091960, in *FRUS XIV*, doc. 198, p. 459. Telegram From the Mission at the United Nations to the Department of State 07091960, in *FRUS XIV*, doc. 202, p. 467. Telegram From the Department of State to the Mission at the North Atlantic Treaty Organisation 09091960, in *FRUS XIV*, doc. 205, p. 473-474. Wigny 26081960, Télégramme par courrier n° 82, ABZ, dossier n° 13629. DUMOULIN, a.c., p. 101. Entretien de Spaak avec Wigny 14091960, FPHS, doc. 331/6231. Ook Spaak was ontgoocheld in de houding van de Amerikaanse regering. Betreffende de interventie van de Amerikaanse vertegenwoordiger in de Veiligheidsraad op 8 augustus stelde hij: “Mais qu’il n’ait eu pour la Belgique ni un mot de sympathie, ni un mot de compréhension, ni un mot manifestant le moindre esprit d’équité, voilà qui me confond et me désespère, comme Belge et comme le Secrétaire Général de l’O.T.A.N.”. De nota werd echter nooit verstuurd. Cfr. Spaak aan Eisenhower 10081960 (met vermelding "jamais envoyé (PHS)"), FPHS, doc. 330/6221.

3.2.3. De factor Lumumba

In juli 1960 dreigen de Congolese president Kasavubu en eerste minister Lumumba bij herhaling de hulp in te roepen van de Sovjet-Unie. Bovendien worden de diplomatieke relaties met België verbroken en wordt de samenwerking tussen Lumumba en de secretaris-generaal van de VN in augustus onmogelijk.

In het telegram van 13 juli aan de VN stellen Kasavubu en Lumumba dat, indien Congo niet onmiddellijk hulp wordt geboden, beroep zal moeten worden gedaan op de landen van het pakt van Bandoeng. Volgens de secretaris-generaal worden hiermee de Chinese communisten bedoeld. Op 14 juli worden de diplomatieke relaties met België verbroken en vragen Kasavubu en Lumumba de Sovjet-Unie de situatie in Congo op de voet te volgen. De inzet van Sovjettroepen zou eventueel later worden gevraagd. In een brief van 17 juli aan Bunche, Special Representative of the U.N. Secretary-General in Congo, stellen Kasavubu en Lumumba een ultimatum aan de VN. De orde moet worden hersteld tegen 19 juli, zoniet zal de interventie van de Sovjet-Unie worden gevraagd. Op 15 augustus deelt Lumumba de secretaris-generaal mee dat, gelet op diens verklaringen betreffende het niet optreden van de VN om de Congolese eenheid te herstellen, "le peuple du Congo ont perdu leur confiance au Secrétaire Général des Nations Unies".⁷²

Op 5 september wordt Lumumba als eerste minister uit zijn ambt ontzet door president Kasavubu en wordt Ileo benoemd tot formateur. Lumumba blijft echter de steun genieten van Kamer en Senaat. Op 14 september beslist kolonel Mobutu, stafchef van het Congolese leger, het staatshoofd, de twee rivaliserende regeringen en de wetgevende macht te neutraliseren tot 31 december. Tot die datum berust de wetgevende en uitvoerende macht bij het College van commissarissen-generaal. Mobutu kondigt tevens aan dat de Russische en Tsjechische ambassades in Leopoldstad binnen de 48 uur zullen worden gesloten.⁷³

Niettegenstaande alle dreigingen omtrent het beroep doen op Sovjettroepen zowel door Kasavubu als Lumumba werden ondertekend, ging de Westerse wereld ervan uit dat Kasavubu onder invloed van Lumumba handelde en dat de president zich zonder de eerste minister veel "redelijker" zou opstellen. De gevoeligheid van Kasavubu voor de

⁷² Télégrammes adressés au Secrétaire Général des Nations Unies par le Président de la République du Congo...et le Premier Ministre et Ministre de la Défense Nationale en date du 12 et 13 juillet 1960, in *La crise congolaise*, doc. 37, p. 668. Memorandum of Telephone Conversation Between President Eisenhower and Secretary of State Herter 13071960, in *FRUS XIV*, doc. 120, p. 301. *Verlag Lumumbacommissie*, p. 881-883. Télégramme de MM. J. Kasavubu et P. Lumumba adressé à M. N. Krouchtchev le 14 juillet 1960 et réponse de M. N. Krouchtchev...le 15 juillet 1960, in *La crise congolaise*, doc. 46, p. 696-697. Déclaration de M. T. Kanza, représentant de la République de Congo, au Conseil de Sécurité, le 20 juillet 1960, in *La crise congolaise*, doc. 53, p. 738. Deuxième rapport du Secrétaire Général des Nations Unies, au Conseil de Sécurité, Addendum 7 en date du 15 août 1960, in *La crise congolaise*, doc. 62, p. 794.

⁷³ *Verlag Lumumbacommissie*, p. 131, 884-885. Telegram From the Embassy in the Congo to the Department of State 09091960, in *FRUS XIV*, doc. 204, p. 471. *FRUS XIV*, p. 490.

Westerse invloed zou blijken bij de afzetting van Lumumba in september. Omtrent de houding van de VS en België ten aanzien van de eerste minister bestond in augustus 1960 echter geen twijfel: Lumumba moest zo snel mogelijk van het politieke toneel verdwijnen.

De Belgische regering had, zoals hiervoor vermeld, na een aarzelende houding in de eerste julidagen, resoluut gekozen voor een actieve militaire politiek. Terwijl aanvankelijk nog werd gehoopt op een diplomatiek akkoord met de regering-Lumumba omtrent de inzet van Belgische troepen, zorgden de allesbehalve diplomatieke acties van de Congolese eerste minister ervoor dat geen enkel regeringslid de unilaterale beslissing tot militair optreden nog in vraag stelde. De Amerikaanse ambassadeur meldde op 15 juli dat Wigny Lumumba "a source of trouble and an instrument for a Soviet take-over" noemde en dat Lumumba's positie snel moest ondermijnd worden om plaats te maken voor andere en betere. Burden bevestigde op 19 juli dat het beëindigen van de regering-Lumumba in haar huidige samenstelling een topprioriteit van de VS moest zijn maar dat tegelijk "another horse to back" moest worden gevonden. De ambassadeur schoof dienaangaande Kasavubu naar voor.⁷⁴

CIA-directeur Dulles schetste op de bijeenkomsten van de *National Security Council* van 21 en 25 juli een erg negatief beeld van Lumumba. Mogelijk baseerde Dulles zich op informatie afkomstig van de Belgische Staatsveiligheid. De CIA had overigens goede contacten met de Belgische Veiligheids-diensten in Congo. Bij het uitbreken van de rellen begin juli waren grote hoeveelheden documenten toevertrouwd aan de ambassade van de VS in Congo "in het kader van de dienstrelaties met de CIA".⁷⁵

De Amerikaanse regering ondernam voorlopig echter geen concrete acties tegen Lumumba. Integendeel, tijdens het bezoek van Lumumba aan Washington van 27 tot 29 juli, werd de Congolese eerste minister zelfs ontvangen door de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken. De ontvangst van Lumumba zette kwaad bloed bij de Belgische regering. Scheyven deelde Herter mee dat de Belgische regering de indruk had dat de regering van de Verenigde Staten door die ontvangst haar keuze duidelijk had gemaakt ten gunste van het standpunt van Lumumba en ten nadele van het standpunt van de Belgische regering.⁷⁶

⁷⁴ GIBBS, o.c., p. 92. EISENHOWER, o.c., p. 573. *Verslag Lumumbacommissie*, p. 42, 92. Cfr. supra, punt 3.2.1. Telegram From the Embassy in Belgium to the Department of State 15071960, cfr. *FRUS XIV*, p. 315. Doc. 136. Telegram From the Embassy in Belgium to the Department of State 19071960, in *FRUS XIV*, p. 330-332. Timberlake was er zich nochtans van bewust dat Kasavubu "[was] weak and under [Lumumba's] thumb". Cfr. KALB, o.c., p. 25.

⁷⁵ Doc. 140: Memorandum of Discussion at the 452d Meeting of the National Security Council 21071960, in *FRUS XIV*, p. 339. Memorandum of discussion NSC 25071960, cfr. *FRUS XIV*, p. 354. *Verslag Lumumbacommissie*, p. 90. De kisten kwamen pas midden september toe in Brussel na transit via de VS. Niettegenstaande de goede relaties met de CIA merkt het toenmalige hoofd van de Veiligheidsdiensten in Congo op dat bepaalde documenten "que même un allié ne devait pas connaître" op voorhand waren vernietigd. Cfr. VANDEWALLE en BRASSINE, *Les rapports secrets de la sûreté congolaise 1959 – 1960*, II, p. 223-224.

⁷⁶ Doc. 152: Memorandum of Conversation 27071960, in *FRUS XIV*, p. 359-365. Doc. 153: Memorandum of Conversation 28071960, in *FRUS XIV*, p. 367. Sarcasme alom in De Standaard: "De Amerikaanse regering heeft Loemoemba een buitengewoon schitterende ontvangst bereid."

De radicaliserende houding van Lumumba die zich manifesteerde in de breuk met de secretaris-generaal midden augustus, bezegelde ook in de ogen van de Amerikaanse regering het politieke lot van de Congolese eerste minister. De Russische wapenleveringen als gevolg van een specifieke vraag van Lumumba aan Chroesjtsjov in de tweede helft van augustus versterkte de Amerikaanse overtuiging dat Lumumba snel moest worden vervangen.⁷⁷

Alhoewel de Belgische en Amerikaanse regering het meer en meer eens werden in hun visie op Lumumba – Scheyven en Dillon noemden de eisen van Lumumba tot inzet van de VN-troepen in Katanga "ridiculous" – en de Sovjetdreiging nu ook door de meeste Amerikaanse regeringsleden ernstig werd genomen, zorgden die gedeelde opvattingen niet voor een toenadering tussen de bondgenoten in augustus 1960. Integendeel, de herhaalde tussenkomsten van de VS bij de Belgische regering voor de terugtrekking van de Belgische troepen uit Congo, Katanga inbegrepen, zorgden voor wrevel bij de Belgen. De radicaliserende houding van Lumumba in augustus bracht met zich dat de VS nog sterker de VN-kaart wilden trekken. De voorlopige verwijdering van Lumumba van de macht in september zou daarentegen het begin aankondigen van een tijdelijke verbetering van de relaties tussen de Belgische en Amerikaanse regering. Tijdens het overleg tussen Herter en Wigny op 26 september bleek dat een herenigd Congo zowel voor België als de VS mogelijk was zonder Lumumba op het politieke toneel. Wigny verklaarde tevens dat België de NAVO zou blijven steunen niettegenstaande de financiële en politieke moeilijkheden omtrent de Belgische bijdrage.⁷⁸

Zowel de Belgische als de Amerikaanse regering speelden een actieve rol in de ondermijning van de positie van Lumumba. De Belgische diplomatie leverde president Kasavubu de juridische argumenten voor de afzetting en via geheime fondsen financierde de Belgische regering oppositie-activiteiten in Congo. Op 26 augustus liet

Cfr. De Standaard, 28 juli 1960. Noch Scheyven, noch het *State Department* wensten na hun onderhoud commentaar te verstrekken aan de media. Cfr. De Standaard, 30 juli 1960. "Voilà donc l'homme auquel les Etats-Unis rendent les plus grands honneurs. S' aperçoivent-ils au moins que c'est une gifle au visage de la Belgique?" Cfr. La Libre Belgique, 28 juli 1960. La Libre Belgique, 1 augustus 1960.

⁷⁷ Doc. 180: Memorandum of Discussion at the 456th Meeting of the National Security Council 18081960, in *FRUS XIV*, p. 424. Doc. 197: Telegram From the Department of State to the Mission at the United Nations 03091960, in *FRUS XIV*, p. 457. KALB, o.c., p. 56, 67. GIBBS, o.c., p. 94. *Verslag Lumumbacommissie*, p. 108. De Standaard, 2 augustus 1960. La Libre Belgique, 2 augustus 1960.

⁷⁸ Doc. 177: Memorandum of Conversation 17081960, in *FRUS XIV*, p. 416. Doc. 134: Memorandum of Conversation 19071960, in *FRUS XIV*, p. 327. Doc. 160: Telegram From the Department of State to the Embassy in Belgium 02081960, in *FRUS XIV*, p. 382. Doc. 165: Telegram From the Department of State to the Mission at the United Nations 06081960, in *FRUS XIV*, p. 393. KALB, o.c., p. 25. In de vergaderingen van de NSC wordt ook herhaaldelijk de omkadering van Lumumba door Belgische communisten vermeld. Cfr. Doc. 180: Memorandum of Discussion at the 456th Meeting of the National Security Council 18081960, in *FRUS XIV*, p. 422. Memorandum of Discussion 457th Meeting NSC 25081960, cfr. *FRUS XIV*, p. 443. Doc. 231: Telegram From the Mission at the United Nations to the Department of State 27091960, in *FRUS XIV*, p. 508-509. HELMREICH, o.c., p. 227.

CIA-directeur Dulles aan Leopoldstad weten dat het verwijderen van Lumumba de eerste prioriteit was van de clandestiene acties van de CIA in Congo.⁷⁹

Terwijl de Belgische regering in de mate van het mogelijke steun verleende aan het optreden van Kasavubu, was diezelfde regering volledig verrast door het optreden van Mobutu. De analyse van de gepubliceerde diplomatieke correspondentie geeft eveneens de indruk dat de Amerikaanse regering niet op de hoogte was van de door de stafchef van het Congolese leger geplande acties. Op vraag van de VS moest de Belgische Staatsveiligheid op 20 september zelfs een informatief dossier omtrent Mobutu ter beschikking stellen. De Amerikaanse ambassadeur in Leopoldstad had wel bij herhaling in onverbloemde termen gewezen op de onbekwaamheid van Kasavubu.⁸⁰ Mobutu was echter geen onbekende voor de CIA. De vertegenwoordiger van de Amerikaanse inlichtingendienst in Leopoldstad, Lawrence Devlin, had reeds in die periode zijn oog laten vallen op de jonge stafchef "to bring a measure of stability to the new state". Devlin had ook "a particularly friendly rapport" met het voormalige hoofd van de veiligheidsdiensten in Congo, de Belgische kolonel Vandewalle. De CIA speelde een prominente rol in het opvoeren van Mobutu en het College van commissarissen.⁸¹

De afzetting van Lumumba bracht ook een wijziging in de houding van de Belgische Technische Missie in Katanga (Mistebel) met zich. Zolang Lumumba aan de macht was, werd alle energie gericht op de opbouw van een sterk Katanga en bleef het streven naar een confederaal Congo een nobele gedachte en een ver verwijderd doel. Na de afzetting echter van Lumumba bepleitte Rothschild, die op 3 september d'Aspremont Lynden had opgevolgd als hoofd van de technische missie, de toenadering tussen Leopoldstad en Elisabethstad bij Tshombe. Rothschild verliet Elisabethstad echter op 16 oktober. De latere kabinetschef van Spaak had zich een

⁷⁹ *Verslag Lumumbacommissie*, p. 125-126. Telegram from Director of central Intelligence Allen W. Dulles to the Léopoldville Station Officer 26082003, cfr. *FRUS XIV*, p. 443. De CIA zou het overigens niet laten bij de politieke verwijdering van Lumumba maar ook zijn fysieke eliminatie nastreven. In het najaar van 1960 werden minstens drie moordpogingen ondernomen. Cfr. *Verslag Lumumbacommissie*, p. 130.

⁸⁰ *Verslag Lumumbacommissie*, p. 133, 136, 137. Doc. 178: Telegram From the Embassy in the Congo to the Department of State 17081960, in *FRUS XIV*, p. 418. Doc. 183: Telegram From the Embassy in the Congo to the Department of State 19081960, in *FRUS XIV*, p. 432.

⁸¹ Omtrent de CIA-steun voor Mobutu verschaft de *FRUS* nagenoeg geen inzicht. Het tekort aan informatie omtrent de relatie tussen de VS en Mobutu vormt trouwens de belangrijkste tekortkoming van de uitgave. Cfr. *supra*, bronnenbespreking. De eerste auteur die de rol van de CIA in het opvoeren van Mobutu aan het licht bracht was Weissman. De auteur stelt dat de CIA "was heavily involved in the emergence of Col. Joseph Mobutu and his College of Commissioners". Cfr. WEISSMAN, o.c., p. 95-97. Recentere onderzoeken hebben die visie bevestigd. Cfr. LEMARCHAND, a.c., p. 407-408, 413. Cfr. GIBBS, "Misrepresenting the Congo crisis", p. 456-457. Cfr. YOUNG, a.c., p. 212. Kalb stelt dat de Amerikaanse ambassade volgens Timberlake niet op de hoogte was van de coup van Mobutu maar dat CIA-functionarissen "have claimed that they "discovered" Mobutu and helped him to take power, thus bringing a "measure of stability "to the new state". Cfr. KALB, o.c., p. 92. De relatie met de Congolese kolonel werd achteraf door verscheidene hoger geplaatste CIA-functionarissen toegegeven. Voormalig CIA-directeur Colby gaf volmondig toe dat de inlichtingendienst in Mobutu een gematigde figuur tussen de extremen had gevonden. Cfr. BALL, "Should the U.S. Fight Secret Wars?", p. 36.

eerste-lijns-aanhanger van een confederaal Congo rond de solide Katangese kern getoond en was daarmee de exponent op het terrein van de officiële visie die Wigny reeds op 11 juli ter kennis van de bondgenoten had gebracht. Dat gematigde standpunt was echter onvoldoende voor de Katangese en Europese ultra's die de erkenning van Katanga als onafhankelijke staat nastreefden. Vanaf midden september verslechterden de relaties dan ook tussen België en Katanga.⁸²

⁸² Rapport de la Mission d'Assistance Technique au gouvernement belge 06091960, uitg. *Congo 1960*, p. 963. GERARD-LIBOIS, o.c., p. 135, 145. *Verslag Lumumbacommissie*, p. 96-97, 100, 884, 886. DUMOULIN, o.c., p. 591-592. COOLSAET, o.c., p. 428. Rothschild vermeldt dat d'Aspremont Lynden "non sans quelque tristesse" eind augustus 1960 inzag dat een onafhankelijk Katanga niet mogelijk was, gelet op de ontbrekende steun van de bondgenoten. Het inzicht van de Staercke, de Belgische vertegenwoordiger bij de NAVO, zou hierin een belangrijke rol hebben gespeeld. Cfr. ROTHSCHILD, o.c., p. 256, 263. Officieel wordt de Belgische Technische Missie in Elisabethstad opgeheven op 12 oktober 1960. Die operatie lijkt echter vooral met oogverblinding te maken te hebben ten aanzien van de VN aangezien de opvolger van Rothschild, de Belgische professor Clémens, volgens dezelfde procedures verder werkte via het nieuw opgerichte *Bureau-Conseil de l'Etat du Katanga*. Cfr. GERARD-LIBOIS, o.c., p. 151-152. In het hoger vermelde onderhoud met Herter van 26 september bevestigde Wigny dat de Belgische regering tegenstander was van een afgescheiden staat Katanga. Cfr. ook supra, punt 3.2.1.

3.3. Tijdelijke verbetering – Het rapport-Dayal

Op 8 september 1960 komt Rajeshwar Dayal, Special representative of the U.N. Secretary-General, aan het hoofd van de VN in Congo (ONUC). Dayal plaatst vraagtekens bij het "onpartijdige" optreden van de VN in Congo tot dan toe. Onder invloed van de Afro-Aziatische landen en van Dayal verstrakt het standpunt van de secretaris-generaal ten aanzien van de Belgische regering en beweegt de VN zich "toward a position of equidistance between the opposing factions" in Congo. Op 8 en 19 oktober wijst de secretaris-generaal de Belgische vertegenwoordiger bij de VN op de miskennis door de Belgische regering van de dwingende bepalingen van de resolutie van de Algemene Vergadering van 20 september. De secretaris-generaal vraagt de terugtrekking van alle militaire, paramilitaire en burgerlijk personeel dat door de Belgische regering rechtsreeks of onrechtstreeks ter beschikking wordt gesteld van de Congolese of Katangese autoriteiten.⁸³

Op 2 november wordt het tweede activiteitenverslag van Dayal bekendgemaakt. In het rapport wordt de toenemende Belgische inmenging zowel in Leopoldstad als Elisabethstad, onder meer via een actieve rekruteringspolitiek in Brussel, aan de kaak gesteld: "..., l'influence belge est omniprésente". De vertegenwoordiger van de secretaris-generaal laat er geen twijfel over bestaan dat die Belgische factor voor een groot deel verantwoordelijk is voor de politieke chaos in Congo en bijgevolg moet worden geëlimineerd. Op 4 november wordt een verklaring van de regering-Eisenhower gepubliceerd waarin de neokoloniale verwijten van Dayal aan het adres van de Belgische regering van de hand worden gewezen. Op 13 december verdedigt de secretaris-generaal in de Algemene Vergadering van de VN zijn interpretatie van de resolutie van 20 september en betreurt tegelijk de ontstentenis van steun dienaangaande zowel van de Algemene Vergadering als van de Veiligheidsraad.⁸⁴

De ommekeer van Hammarskjöld was flagrant. Ten aanzien van de vertegenwoordiger van de VS bij de VN verklaarde de secretaris-generaal eind augustus – begin september onomwonden: "...Lumumba must be broken". Midden oktober verklaarde de secretaris-generaal echter Lumumba nog steeds te beschouwen als eerste minister en benadrukte hij het onwettige karakter van het College van commissarissen-generaal en van de regering-Ileo, die nooit het vertrouwen van het Parlement kreeg. De VN kon ook geen enkel initiatief nemen om de positie van de tegenstanders van Lumumba te

⁸³ KALB, o.c., p. 83. 84. DAYAL, *Mission for Hammarskjöld*, p. 42, 47. WEISSMAN, o.c., p. 101-102. Echange de messages, Notes verbales en date du 8 et 19 octobre 1960 adressées au Représentant Permanent de la Belgique par le Secrétaire Général, in *Evolution de la crise congolaise*, doc. 39 B, p. 786-787. *Verslag Lumumbacommissie*, p. 885-887. Cfr. supra, punt 3.2.2.

⁸⁴ Deuxième rapport d'activité présenté au Secrétaire Général des Nations Unies par son Représentant Spécial au Congo, M. Rajeshwar Dayal, le 2 novembre 1960, in *Evolution de la crise congolaise*, doc. 39 A, p. 759-760, 767, 779. U.S. Statement on Congo report on 4th november 1960, in *Evolution de la crise congolaise*, doc. 40, p. 793. Déclaration du Secrétaire Général des Nations Unies à l'Assemblée Générale le 13 décembre 1960, in *Evolution de la crise congolaise*, doc. 78, p. 939. *Verslag Lumumbacommissie*, p. 888-891.

bevorderen. Volgens Hammarskjold was Lumumba ook niet langer de man die moest worden gebroken maar wel Tshombe.⁸⁵

Een vergelijkbare kentering kon worden vastgesteld in de houding van de secretaris-generaal ten aanzien van de Belgische regering. Terwijl Hammarskjold in augustus en begin september voorzichtig omsprong met publieke kritiek ten aanzien van die regering – de secretaris-generaal bekritiseerde de Belgische regering wel in zijn contacten met de vertegenwoordiger van de VS bij de VN – , veranderde die situatie volkomen na het aantreden van Dayal en na de bevestiging van de resoluties van de Veiligheidsraad door de Algemene Vergadering op 20 september. Terwijl eind september het beleid van de secretaris-generaal met betrekking tot Congo nog duidelijk werd verdedigd ten aanzien van de Fransen, verklaarde de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken, na kennisname van de nota's van Hammarskjold aan de Belgische regering, zich ernstig zorgen te maken omtrent de sterk gewijzigde houding van de secretaris-generaal en vooral omtrent de implicaties van die nota's. Wigny had bovendien de bijstand van Herter gevraagd voor het behoud van het Belgische personeel in Congo. De Belgische regering kon niet aanvaarden dat alle hulp van België aan Congo via de VN moest verlopen. Spaak was het dienaangaande eens met Wigny en zou het later in zijn memoires hebben over een "prétention inadmissible".⁸⁶

De "change of heart" van de secretaris-generaal bracht de Belgische en Amerikaanse regering opnieuw dichter tot mekaar. De bezorgdheid van de regering-Eisenhower betrof nochtans niet in de eerste plaats de Belgische belangen – de NAVO-bondgenoot reflex – maar wel opnieuw de angst voor de mogelijke toename van de Sovjet invloed - het *chaos-to-Communism syndrome*. Herter liet er geen twijfel over bestaan dat de Belgen op dat ogenblik de enige stabiliserende factor in Congo waren en dat die factor cruciaal was om chaos in Congo te voorkomen: "The move to push the Belgians out was bad; eventually, they would have to leave but now they were the only stabilizing force". De Amerikaanse ambassadeur in Leopoldstad Timberlake wees er wel op dat een aantal naar Congo teruggekeerde Belgische adviseurs zich tussen de VN en het College van commissarissen hadden gemanoeuvreed. Zijn advies was duidelijk: "... cure them or remove them".⁸⁷

⁸⁵ Telegram From the Mission at the United Nations to the Department of State 26081960, in *FRUS XIV*, doc. 190, p. 444. Telegram From the Mission at the United Nations to the Department of State 07091960, in *FRUS XIV*, doc. 202, p. 465. Paper Prepared by the President's Assistant Staff Secretary (Eisenhower) 13091960, in *FRUS XIV*, doc. 212, p. 485. WEISSMAN, o.c., p. 102. Telegram From the Mission at the United Nations to the Department of State 15101960, in *FRUS XIV*, doc. 243, p. 529-530.

⁸⁶ Cfr. supra, punt 3.2.2. Memorandum of Conversation 21091960, in *FRUS XIV*, doc. 224, p. 499. Telegram From the Department of State to the Mission at the United Nations 18101960, in *FRUS XIV*, doc. 244, p. 532. De Belgische regering had ook Spaak als secretaris-generaal van de NAVO gevraagd tussen te komen bij de bondgenoten. Cfr. GERARD-LIBOIS, o.c., p. 154. SPAAK, o.c., II, p. 242.

⁸⁷ Memorandum of Discussion at the 464th Meeting of the National Security Council 20101960, in *FRUS XIV*, doc. 247, p. 539-541. In een onderhoud met Wigny op 11 oktober stelde *Under Secretary of State* Dillon dat hij verheugd was dat de VS opnieuw nauwer konden samenwerken met de Belgen dan in het verleden soms het geval was. Cfr. Memorandum of Con-

De publieke steunbetuiging van het *State Department* als reactie op het rapport-Dayal, waarin de Belgische regering een neokolonialistische houding werd verweten, zorgde voor een verdere verbetering van de Belgisch – Amerikaanse relaties.

Wigny deelde Herter op 11 november mee dat de publieke verklaring van de VS een eind had gemaakt aan het gevoel van isolatie dat België tot dan toe gekend had. Terwijl Wigny in datzelfde onderhoud de nadruk legde op het feit dat de in Congo actieve landgenoten geen Belgische ambtenaren waren maar in dienst van de Congolese regering en bijgevolg niet ressorteerden onder de Belgische regering, drong Herter aan op verder overleg tussen de VN en de Belgische regering. Bij dat overleg kon volgens Herter onderscheid worden gemaakt tussen de verschillende categorieën zoals de paramilitaire technici, het onderwijzend personeel,... Zijn suggestie om de "trouble-makers" tussen de adviseurs van het College te laten terugroepen, werd door Rothschild "highly undesirable" genoemd. Het *State Department* zou die selectieve aanpak ook voorstellen aan de VN en tevens aanbieden een bemiddelende rol te spelen tussen de VN en de Belgische regering.⁸⁸

Van de Amerikaans – Belgische toenadering, die in oktober – november 1960 op regeringsvlak kon worden vastgesteld, was echter weinig te merken in Katanga op het niveau van de zakelijke belangen. De Amerikaanse consul meldde dat Katangese functionarissen, "doubtless under pressure from private Belgian advisors", hun aanvankelijk welwillende houding ten aanzien van Amerikaanse zakelijke interesse lieten varen. Diezelfde adviseurs waren ook verantwoordelijk voor de toenemende anti-Amerikaanse houding van Tshombe. Tshombe deelde aan de Amerikaanse ambassadeur Timberlake eind november mee dat de Belgische en Amerikaanse regering samenspannen om de Katangese onafhankelijkheid tegen te houden waarop Timberlake stelde dat de regering Eisenhower moeilijk kon worden verdacht onder één hoedje te spelen met de Belgische regering, aangezien de relaties tussen beide regeringen "at all time low" waren vóór de publieke steunverklaring van de VS van 4 november. Ten aanzien van het *State Department* merkte Timberlake op dat Tshombe wel kritisch stond tegenover de Belgische regering maar dat diens separatistische

versation 11101960, in *FRUS XIV*, doc. 239, p. 523. Telegram From the Embassy in the Congo to the Department of State 02111960, in *FRUS XIV*, doc. 254, p. 564-565.

⁸⁸ De Standaard titelt: "Einde van pijnlijke afzondering" en "België vindt begrip te Washington". Cfr. De Standaard, 7 november 1960. La Libre Belgique 7 november 1960. Memorandum of Conversation 11111960, in *FRUS XIV*, doc. 260, p. 574-581. Wigny stelde in een interview met een RTB reporter dat hij bijzondere waarde hechtte aan het op 4 november bekendgemaakte standpunt van de VS. Cfr. Déclaration radio-télévisée de M. Wigny, Ministre des Affaires Etrangères de Belgique, le 5 novembre 1960, in *Evolution de la crise congolaise*, doc. 42, p. 82. Telegram From the Department of State to the Mission at the United Nations 23111960, in *FRUS XIV*, doc. 266, p. 594. Telegram From the Mission at the United Nations to the Department of State 06121960, in *FRUS XIV*, doc. 277, p. 615. Ambassadeur Timberlake deelde op 14 december aan Dayal mee dat de VS altijd van mening waren geweest dat de buitenlandse adviseurs, Belgisch of niet, die de acties van de VN dwarsboomden uit Congo moesten worden verwijderd. Cfr. Telegram From the Embassy in the Congo to the Department of State 14121960, in *FRUS XIV*, doc. 283, p. 628. Ook de VS-vertegenwoordiger in de VN verklaarde dat België zich aan de regels van de VN moest onderwerpen. Cfr. De Standaard, 22 november 1960. Cfr. La Libre Belgique, 22 november 1960.

ideeën sterk werden aangewakkerd door Belgische "colons" onder de leiding van de *Union Minière du Haut Katanga*.⁸⁹

De kritische houding van Washington ten aanzien van de VN zorgde niet alleen voor een betere verstandhouding met de Belgische regering maar tevens voor een eensgezind optreden van de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk.

Aan de vooravond van de NAVO-ministerraad van 16 tot 18 december in Parijs overlegden de drie grootmachten – VS, Verenigd Koninkrijk en Frankrijk – omtrent de Congocrisis. De Belgische regering werd niet bij dit overleg betrokken. Opnieuw bleek de tegenkanting van de Fransen ten aanzien van de acties van de VN in Congo. De visies van de VS en het Verenigd Koninkrijk werden echter meer en meer op elkaar afgestemd met als gevolg een toenemend gezamenlijk benaderen van de secretaris-generaal in november en december. Pas in het tweede jaar van zijn ambtstermijn zou Spaak erin slagen de bevoorrechte overlegpositie van de Britten met betrekking tot de Congo-crisis over te nemen.⁹⁰

Alhoewel de VS en het Verenigd Koninkrijk van mening waren dat de VN een essentiële rol te vervullen had in Congo, was de ondersteuning van de VN-acties drastisch teruggeschoefd na het aantreden van Dayal. Door het ontbreken van de Amerikaanse steun kon de VN niet krachtadig optreden. In zijn rapport over de Amerikaans – Belgische relaties in 1960 concludeerde de ambassadeur in de VS Scheyven dat de verscherping van de houding van de VN ten aanzien van de Belgische aanwezigheid in Congo en Katanga niet in goede aarde viel bij de VS, met als gevolg dat aan het einde van het jaar het standpunt van het *State Department* inzake Congo nagenoeg samenviel met het Belgische standpunt. Volgens Scheyven was het *State Department* nu ook overtuigd dat België een essentiële rol te spelen had in de heropbouw van Congo. Toch was het rancuneuze gevoel niet geheel verdwenen bij de Belgische regering en in het bijzonder bij Wigny. Niettegenstaande Washington midden november herhaalde dat de Belgische aanwezigheid in Congo onontbeerlijk was voor het welslagen van de UNO-zending in Afrika, verklaarde Wigny op het einde van die maand dat België niet de morele steun en rechtvaardigheidszin bij de Verenigde Staten had gevonden, zoals dat normaal het geval was bij een bondgenoot.⁹¹

⁸⁹ Telegram From the Consulate at Elisabethville to the Department of State 12111960, in *FRUS XIV*, doc. 261, p. 583. Telegram From the Embassy in the Congo to the Department of State 28111960, in *FRUS XIV*, doc. 270, p. 601. Ten aanzien van Dayal, wiens verklaringen impliceerden dat de Amerikaanse politiek m.b.t. Congo op één lijn stond met de Belgische, herhaalde Timberlake dat de relatie tussen de Amerikaanse en Belgische regering in de periode juli - november 1960, nog nooit zo slecht was geweest. Cfr. Telegram From the Embassy in the Congo to the Department of State 14121960, in *FRUS XIV*, doc. 283, p. 628.

⁹⁰ Cfr. supra, punt 3.2.2. Telegram From the Mission at the United Nations to the Department of State 25111960, in *FRUS XIV*, doc. 267, p. 595. Telegram From the Mission at the United Nations to the Department of State 06121960, in *FRUS XIV*, doc. 277, p. 614. Memorandum of Conversation 15121960, in *FRUS XIV*, doc. 285, p. 634-635. Telegram From the Mission at the United Nations to the Department of State 27121960, in *FRUS XIV*, doc. 290, p. 640. Cfr. infra.

⁹¹ COLLINS, "The cold war comes to Africa: Cordier and the 1960 Congo crisis", p. 243-269. WEISSMAN, o.c., p. 102-103. Les Etats-Unis d'Amérique, un aperçu rétrospectif 1960 31121960, ABZ, dossier n° 13629. De Standaard, 17 november 1960, 29 november 1960. La Libre

3.4. Opnieuw wantrouwen

3.4.1. De regeringswissel Eisenhower – Kennedy

Op 12 december roept Gizenga, voormalig vice-premier in de regering-Lumumba, Stanleystad uit tot zetel van de centrale regering van de Republiek Congo. Het nationalistisch offensief vanuit Stanleystad eind december – begin januari verloopt succesvol.

Lumumba wordt op 17 januari 1961 overgebracht van Thysstad naar Elisabethstad en enkele uren na zijn aankomst geëxecuteerd.

Kennedy treedt op 20 januari aan als president van de VS. Op 5 februari wordt het nieuwe Amerikaanse plan voor Congo voorgesteld aan de Veiligheidsraad. De essentie van het plan wordt gevormd door een versterkt mandaat voor de VN:

- neutralisatie van alle militaire krachten in Congo
- realisatie van een "middle-of-the-road government"
- de facto bestuur van Congo door de VN
- alle bijstand via de VN
- behoud Belgische technici onder bescherming VN.⁹²

De overwinning van Kennedy in de presidentsverkiezingen zorgde voor gemengde gevoelens bij de Belgische regering en de diplomaten. In zijn eerste reacties drukte Scheyven zijn vrees uit voor een koerswijziging in de Amerikaanse buitenlandpolitiek m.b.t. Congo. Kennedy had zich immers zeer kritisch uitgelaten over de Amerikaanse politiek – of veeleer de afwezigheid ervan – in Afrika. De nieuwe president was volgens Scheyven voorstander van een nauwe samenwerking met de nieuwe Afrikaanse staten "...et, de ce fait, s'inquiéterait d'avantage de leurs intérêts que ceux de l'Europe". Naarmate de namen bekend raakten van de topfunctionarissen van de nieuwe regering, groeide, blijkens de berichtgeving aan Brussel, het optimisme van de Belgische ambassade in Washington. De aanstelling van Dean Rusk als minister van Buitenlandse Zaken en van Dillon als minister van Financiën gaf volgens de ambassadeur aan dat de VS vooral een realistische politiek zouden volgen conform de belangen van de VS. De benoeming van George Ball als *Under Secretary of State for Economic and Agricultural Affairs* versterkte volgens Scheyven, onder meer door de vriendschapsbanden met Spaak, de Europese invloed in de uitwerking van de buitenlandpolitiek van de VS. Hetgeen de Belgische ambassadeur niet signaleerde was de aanstelling van Williams als *Assistant Secretary of State for African Affairs*. De benoeming van Williams werd bekendgemaakt vóór de benoeming van Rusk en beklemtoonde de betekenis die de nieuwe regering aan de Afrikapolitiek hechtte. Volgens *La Libre Belgique* be-

Belgique, 28 november 1960.

⁹² *Verslag Lumumbacommissie*, p. 891-892, 895-897. Memorandum From Secretary of State Rusk to President Kennedy 01021961, in *FRUS XX*, doc. 17, p. 43-45.

stond er echter geen twijfel over het feit dat de president zelf de buitenlandse politiek zou bepalen.⁹³

De allesbehalve rechtlijnige Congo-politiek van de Belgische regering en de misleidende commentaren dienaangaande, zorgden in december en januari voor een toenemende diplomatieke isolatie van die regering. Zowel de eigen publieke opinie als de NAVO-bondgenoten werd een rad voor de ogen gedraaid, met een toenemende verzwakking van de internationale positie van de Belgische regering tot gevolg.

Nog vóór het aantreden van Kennedy zorgde de afwikkeling van de factor-Lumumba opnieuw voor wantrouwen langs de kant van de regering-Eisenhower. Het *State Department*, gealarmeerd door de militaire successen van Gizenga, had ten aanzien van Scheyven zijn bezorgdheid uitgesproken over de opeenvolgende "gaffes" van Leopoldstad, waaronder de transfer van Lumumba naar Elisabethstad. De Belgische ambassadeur deelde mee dat het *State Department* zich afvroeg in hoeverre de Belgische adviseurs van het College van commissarissen hiervoor verantwoordelijk waren. Alhoewel de organisatie van de overbrenging in handen was van de autoriteiten in Leopoldstad, hierin bijgestaan door hun Belgische raadgevers, en die overbrenging door de autoriteiten in Brussel was aanbevolen, stelde Rothschild op 24 januari in het Politiek Comité van de NAVO dat de transfer van Lumumba als een vergissing van de Congolese leiders moest worden beschouwd en dat de Belgische regering hier niets mee te maken had. Wigny verklaarde hetzelfde ten aanzien van het *State Department* de dag erna.⁹⁴

De Belgische regering had Washington bovendien reeds geërgerd door de ontvangst van Tshombe in december. De VS hadden bij de Belgische regering immers aangedrongen op het minimaliseren van die ontvangst en de toekenning aan Tshombe van het Grootlint in de Kroonorde was dan ook niet in goede aarde gevallen bij de Amerikanen. Washington had daarentegen wel met voldoening gereageerd op de verbetering van de relaties tussen Brussel en Leopoldstad. Begin januari was in Parijs immers beslist – Rothschild voerde de besprekingen in naam van de Belgische regering – tot de

⁹³ Scheyven aan Wigny 22111960, 14121960, 21121960 en 12011961, n° d'ordre 1219, 1284, 1302 en 46, ABZ, dossier n° 13629 en 13844. Ook de Belgische pers had gewezen op de ondersteuning van het Afrikaans nationalisme door Kennedy. Cfr. *La Libre Belgique*, 14101960. Dillon had uitstekende relaties met het Belgische koloniale establishment. De familiefirma *Dillon, Read and Company* had belangrijke leningen toegestaan aan het koloniale bestuur. Dillon was ook *Under Secretary of State* in de regering Eisenhower geweest. Cfr. GIBBS, o.c., p. 100, 119. Ball was één van de weinige Amerikanen die van dichtbij betrokken was geweest bij de Europese éénmakingsplannen. Volgens Weissman had Ball weinig ideologische drijfveren. "To make Money" was zijn moto. Cfr. WEISSMAN, o.c., p. 132-133. KALB, o.c., p. 199. Alhoewel de meeste beleidsmakers in de regering Kennedy banden hadden met de zakenwereld, was dat niet het geval bij Williams. Cfr. GIBBS, o.c., p. 142. Williams, die door de president juist omwille van zijn progressieve visie werd belast met Afrikaanse Zaken, had een bijna gelijk(w)aardige relatie met de president en Rusk. In tegenstelling tot de andere *assistant secretaries* was er bij Williams dan ook geen sprake van een echte *line job* met Rusk als tussenliggende schakel tussen Kennedy en Williams. Cfr. HILSMAN, *To move a nation*, p. 570. *La Libre Belgique*, 2 december 1960, 3 december 1960, 13 december 1960, 20 december 1960, 2 januari 1961, 7 januari 1961. De Standaard, 20 december 1960.

⁹⁴ *Verslag Lumumbacommissie*, p. 317, 396, 406, 421-422, 430. CLEMENT en ROOSENS, a.c., p. 22.

oprichting van "missions de liaison" in Leopoldstad en Brussel. De internationale houding ten aanzien van de Belgen in Congo leidde er echter toe dat Washington aandrang geen ruchtbaarheid te geven aan die afspraken. De regering-Eisenhower verklaarde tevens dat het onwaarschijnlijk was dat de Belgen, gelet op de internationale isolatie, nog een belangrijke rol in Congo zouden spelen op lange termijn.⁹⁵

In België probeerde de Amerikaanse ambassadeur te voorkomen dat de "ill-considered Belgian attempts" om te reageren op de verslechterde situatie in Congo, voor meer moeilijkheden zouden zorgen. Burden had op 19 januari minister van Afrikaanse Zaken d'Aspremont afgeraden nog meer Belgische adviseurs naar Mobutu te sturen en ook de vraag van van den Bosch, secretaris-generaal van het ministerie van Buitenlandse Zaken, tot stilzwijgende instemming van de VS voor Belgische militaire bijstand aan Leopoldstad, werd afgewezen.⁹⁶

De versnipperde bevoegdheid in de Belgische regering betreffende Congo gaf Burden en Washington bovendien de indruk dat de Belgische regering niet in staat was een coherente, samenhangende politiek te voeren. De Amerikaanse ambassadeur stelde dat het vertrek van een aantal blanke rekruten naar Katanga midden januari blijkbaar gebeurde met medeweten van het ministerie van Defensie maar dat d'Aspremont en Wigny, respectievelijk minister van Afrikaanse Zaken en minister van Buitenlandse Zaken, niet op de hoogte waren en zich dienaangaande verontschuldiging uitlieten. De versnippering was echter nog groter dan Burden aangaf. Na oktober 1960 lag de bevoegdheid betreffende de Belgische militairen in Congo, inclusief Katanga, niet langer bij het ministerie van Defensie maar wel bij het ministerie van Afrikaanse Zaken. Datzelfde departement stond tevens in voor de werving van huurlingen voor Katanga. Afrikaanse Zaken voerde in die "militaire aangelegenheden" een politiek die inging tegen de visie van Buitenlandse Zaken en meer bepaald de Congo-cel onder de leiding van Rothschild. Dat d'Aspremont als minister van Afrikaanse Zaken niet op de hoogte zou zijn geweest van het vertrek van de blanke huurlingen maar wel zijn collega van Defensie Gilson, zoals Burden verklaart, lijkt dan ook weinig waarschijnlijk. Aan de chaotische bevoegdheidsverdeling inzake Congo zou pas een eind worden gemaakt onder Spaak wanneer het ministerie van Afrikaanse Zaken wordt opgedoekt. Het advies

⁹⁵ Memorandum of Conversation 15121960, in *FRUS XIV*, doc. 285, p. 634. *Verslag Lumumbacommissie*, p. 477. Special National Intelligence Estimate 10011961, in *FRUS XX*, doc. 2, p. 7. DUMOULIN, o.c., p. 592. De verbindingsmissies zouden worden belast met de "technische problemen" van de Belgen in Congo en van de Congolezen in België. Cfr. *Verslag Lumumbacommissie*, p. 236-237. Persagentschap Belga publiceerde een nota waarin de houding van de Belgische regering ten aanzien van het bezoek van Tshombe werd uitgelegd. De ontvangst was volgens de mededeling niet politiek gekleurd en moest aanzien worden als een manier om hem te bedanken voor het behoud van de orde in de door hem gecontroleerde gebieden. Cfr. *La Libre Belgique*, 6 december 1960. *De Standaard*, 3 december 1960, 6 december 1960, 8 december 1960.

⁹⁶ Telegram From the Embassy in Belgium to the Department of State 23011961, in *FRUS XX*, doc. 9, p. 22-23. De afwijzing van de vraag van van den Bosch gebeurde door Rusk op 22 januari en was daarmee de eerste in de *FRUS* opgenomen actie m.b.t. de Congocrisis van de nieuwe minister van Buitenlandse Zaken. Cfr. Telegram From the Department of State to the Embassy in Belgium 22011961, cfr. *FRUS XX*, p. 23.

dienaangaande van Spaaks kabinetschef Rothschild zal hoogstwaarschijnlijk hebben bijgedragen tot die herschikking. Spaak wordt dan de enige bevoegde minister.⁹⁷

Het wantrouwen, dat door de Belgische paramilitaire ad-hoc-oplossingen opnieuw was binnen geslopen in de relaties tussen de VS en België, nam nog toe na het bekend maken van de Congopolitiek van de regering-Kennedy.

De toename van de openlijke Belgische activiteiten in Congo en de veronderstelde steun van de VS dienaangaande hadden er volgens Rusk voor gezorgd dat de politiek van de VS werd geïdentificeerd met de politiek van neokolonialisten en hadden bijgevolg de positie van de VS in Congo en de rest van de wereld ondermijnd. Een verder gaande fragmentatie van Congo moest bovendien een halt worden toegeroepen om de reeds versterkte positie van Gizenga niet te consolideren en de kansen op een communistische machtsovername niet te doen stijgen. Logische remedie was volgens het *State Department* een drastische toename van de rol van de VN. Alhoewel de noodzaak van het behoud van de Belgen in Congo op dat ogenblik door de regering-Kennedy werd erkend, kon dit alleen nog onder de vleugels van de VN. Terwijl de regering-Eisenhower nog ruimte had gelaten voor bilaterale Belgische bijstand aan Congo, werd die deur nu dichtgedaan.

De associatie van de buitenlandpolitiek van de VS met een neokoloniale politiek zat het *State Department* hoog. Niettegenstaande Rusk op 22 januari reeds had gesteld dat de VS geen stilzwijgende goedkeuring konden geven voor Belgische militaire bijstand aan Congo, herhaalde hij die boodschap ten aanzien van de Amerikaanse ambassadeur in België op 14 februari en wees hij er op dat, moest die stilzwijgende goedkeuring uitlekken, de VS "in extremely invidious position" zouden komen te staan.⁹⁸

Dat de nieuwe buitenlandpolitiek van de regering-Kennedy voor consternatie zorgde bij de Belgische regering, zal geen verwondering wekken. Aan de Amerikaanse ambassadeur, die voor consultatie naar Washington werd teruggeroepen, had Wigny nog op 2 februari een memo bezorgd over de Belgische Congopolitiek. Tevens kreeg Burden een brief van koning Boudewijn overhandigd voor de nieuwe president met een oproep tot de VS om in overleg met de Westerse bondgenoten te handelen. In de nacht van 2 op 3 februari werd Wigny echter uit zijn bed gehaald om kennis te nemen van de nieuwe politiek van de Amerikanen. Opnieuw was het de onachtzaamheid van de grote bondgenoot die het meest choequeerde. Niettegenstaande Rusk Scheyven eind januari

⁹⁷ Telegram From the Embassy in Belgium to the Department of State 20011961, cfr. *FRUS XX*, p. 22. *Verslag Lumumbacommissie*, p. 601-604. "...c'est qu' à aucun moment ses gouvernants ne se fixèrent une ligne politique digne de se nom: hésitations, tergiversations, compromis et demi-mesures, ce n'est pas ainsi qu'on dirige un Etat." Cfr. *La Libre Belgique*, 11 augustus 1960. Cfr. infra, punt 4.1.1.

⁹⁸ Memorandum From Secretary of State Rusk to President Kennedy 01021961, in *FRUS XX*, doc. 17, p. 42-45. Telegram From the Department of State to the Embassy in Belgium 14021961, in *FRUS XX*, doc. 27, p. 63. Washington werd ook in verlegenheid gebracht door de levering van drie in Frankrijk vervaardigde Fouga-Magister jetvliegtuigen aan Katanga door de Amerikaanse maatschappij *Seven Seas Airlines*. Het *State Department* was bij de maatschappij tussen gekomen om de levering af te gelasten, zonder succes evenwel. Cfr. Telegram From the Department of State to the Consulate in Elisabethville 16021961, in *FRUS XX*, doc. 31, p. 67. Cfr. GERARD-LIBOIS, o.c., p. 188.

nog had verzekerd van geregeld overleg omtrent de te volgen politiek, was de nieuwe visie opnieuw tot stand gekomen zonder consultatie vooraf van de Belgische regering. Scheyven bracht het ongenoegen van Wigny ter kennis van Rusk op 4 februari. Inhoudelijk had de Belgische regering vooral problemen met het megamandaat van de VN, dat niet haalbaar werd geacht. De regering kon ook niet akkoord gaan met de beoogde terugtrekking van de Belgische politieke adviseurs en officieren. Het voorziene megamandaat van de VN impliceerde immers een dergelijke terugtrekking.⁹⁹

De Britse en Franse kritiek op het Amerikaanse plan was opvallend gelijklopend met de Belgische. Scheyven liet zich na het onderhoud met Rusk op 4 februari optimistisch uit omtrent de vermoedelijke evolutie. Volgens de ambassadeur, die ook melding maakte van de Franse en Britse kritiek op het Amerikaanse plan, zag Rusk in dat het voorgestelde plan te academisch en in de praktijk onrealiseerbaar was. Scheyven voorspelde dat de meer gematigde elementen in de regering-Kennedy al snel terug de bovenhand zouden krijgen en dat de samenwerking met de Westerse bondgenoten terug prioriteit zou krijgen op het versterken van de banden van de VS met de Afro-Aziatische landen. De Belgische ambassadeur gaf daarmee aan dat hij op de hoogte was van wat het meest opvallende kenmerk – zeker in vergelijking met de regering-Eisenhower – van de Congopolitiek van de regering-Kennedy zou worden: de onenigheid op het *State Department*.¹⁰⁰

Ambassadeur Scheyven leek het in de eerste maanden na het aantreden van de regering-Kennedy bij het rechte eind te hebben dat de gematigde elementen opnieuw het overwicht zouden verwerven. De scherpe profileringen en de openlijke confrontaties gaven echter ook aan dat contingente, accidentele gebeurtenissen wel eens verstrekkende gevolgen zouden kunnen hebben voor de partij die in het ongelijk werd gesteld. Alhoewel er ook tijdens de regering-Eisenhower onenigheid was geweest omtrent de te volgen politiek in de Congocrisis – een lijvig, door het *Bureau of African Affairs* chronologisch opgesteld document gaf dit duidelijk aan – werd de strijd nu heviger en openlijker gevoerd. Op 26 januari verklaarde de progressieve *Assistant Secretary of State for African Affairs* Williams in een brede overlegvergadering dat de Amerikaanse Congopolitiek drastisch moest worden veranderd om enige kans op succes te maken, terwijl het *Bureau of International Organization Affairs* voorstander was van het voortzetten van de tot dan gevoerde politiek, maar dan wel efficiënter. Dulles, hoofd van de CIA, stelde op 5 februari in scherpe bewoordingen dat de nieuwe buitenlandpolitiek niet tot stand was gekomen in overleg met de CIA, zoals werd beweerd. Moest dat wel het geval zijn geweest, dan zou de CIA zeker kritische

⁹⁹ *Verslag Lumumbacommissie*, p. 423, 493-496. Telegram From the Department of State to the Embassy in Belgium 28011961, in *FRUS XX*, doc. 13, p. 32. Telegram From the Department of State to the Embassy in Belgium 04021961, in *FRUS XX*, doc. 21, p. 52-53. Scheyven aan Wigny 27011961, n° d'ordre 54, ABZ, dossier n° 13844. Wigny aan ambabel Washington 03021961, n° 38, ABZ, dossier n° 13844. KALB, o.c., p. 220. Wigny aan Scheyven 06021961, FPHS, doc. 331/6258.

¹⁰⁰ Memorandum of Conversation 04021961, in *FRUS XX*, doc. 20, p. 49. Telegram From the Department of State to the Embassy in France 05021961, in *FRUS XX*, doc. 22, p. 54-55. Scheyven aan Wigny 10021961, n° d'ordre 141, ABZ, dossier n° 13844. *Verslag Lumumbacommissie*, p. 496.

overwegingen hebben toegevoegd. Scheyven deelde ook aan Brussel mee dat het Europese standpunt steun kreeg van de Amerikaanse ambassadeur in Leopoldstad Timberlake, die zich opwierp als de woordvoerder van de conservatieve vleugel in de regering-Kennedy. Timberlake verklaarde dat het geconcipieerde megamandaat voor de VN in Congo onuitvoerbaar was met Dayal aan het hoofd. Ook de Amerikaanse ambassadeur in België Burden bepleitte volgens Scheyven het Europese standpunt in Washington.¹⁰¹

De conservatieven in de regering-Kennedy slaagden er wel in een belangrijk voorstel, waarmee de "liberal Messianists" hoopten een eind te maken aan de Congocrisis, te amenderen. De oorspronkelijke doelstelling, de vorming van een "broadly based Congolese Government" met vertegenwoordigers van alle belangrijke politieke groeperingen, inclusief de Lumumbisten, werd slechts de terugvaloptie indien de vorming van een "middle-of-the-road government" mislukte. Toch droeg het uiteindelijke plan met het megamandaat voor de VN vooral de sporen van de progressieven. De verdere afwikkeling van de factor Lumumba zou de groep-Williams de maanden daarna nog meer toelaten haar stempel op de buitenlandpolitiek te drukken.¹⁰²

¹⁰¹ Cfr. supra, punt 3.1., p. KALB, o.c., p. 204-205. Memorandum of Conversation 26011961, in *FRUS XX*, doc. 11, p. 28. Memorandum From Dulles to the Special Assistant to the President for National Security Affairs McGeorge Bundy 05021961, cfr. *FRUS XX*, p. 46. Scheyven aan Wigny 10021961, n° d'ordre 141, ABZ, dossier n° 13844. Telegram From the Embassy in the Congo to the Department of State 06021961, in *FRUS XX*, doc. 23, p. 57. WEISSMAN, o.c., p. 138-139.

¹⁰² KALB, o.c., p. 200-202, 210-212. WEISSMAN, o.c., p. 117-118. De visie van de conservatieve vleugel sloot nauw aan bij het standpunt van de Belgische regering: reorganisatie van Congo in een losse federatie waarin een sterk Katanga op haar plaats was. Het onoordeelkundig en versneld verwijderen van de Belgen uit Congo was voor de groep-Timberlake uit den boze. Cfr. WEISSMAN, o.c., p. 138-139.

3.4.2. De VN-resolutie van februari 1961

*Op 9 februari wordt het College van commissarissen opgeheven. Ileo komt aan het hoofd van een voorlopige regering.*¹⁰³

*Ondanks het feit dat Lumumba reeds op 17 januari werd vermoord, meldt de Katangese regering pas op 13 februari de dood van de voormalige eerste minister. De dag na de bekendmaking eist de Sovjet-Unie het ontslag van de secretaris-generaal en de beëindiging van de VN-operatie in Congo. Op 14 en 15 februari wordt de oppositie-regering van Gizenga erkend door de Sovjet-Unie, de VAR, de DDR, Joegoslavië en Guinea. In de dagen daarna volgen nog tien andere landen waaronder China, Marokko, Ghana, Polen en Cuba. Op 19 februari worden zes Lumumbisten in Zuid-Kasaï terechtgesteld.*¹⁰⁴

*Op 21 februari keurt de Veiligheidsraad een nieuwe resolutie goed waarin de VN wordt gevraagd alle gepaste maatregelen te nemen, met inbegrip van het gebruik van geweld, om te voorkomen dat in Congo een burgeroorlog uitbreekt. Tevens moeten maatregelen worden genomen voor de onmiddellijke terugtrekking uit Congo van alle buitenlands militair en paramilitair personeel, van alle politieke adviseurs en van alle huurlingen, voor zover dat personeel niet in dienst is van de ONUC. De Veiligheidsraad vraagt ook de bijeenroeping van het Congolese Parlement en de reorganisatie en depolitisering van het leger. De resolutie wordt aangenomen met 7 stemmen voor en 2 onthoudingen (Frankrijk en de Sovjet-Unie). Op 22 februari dringt de secretaris-generaal bij de Belgische regering aan op een snelle en volledige uitvoering van de resolutie.*¹⁰⁵

*Op 12 maart bereiken Kasavubu, Ileo, Tshombe en Kalonji een akkoord in Tananarive (Madagaskar) omtrent een confederale reorganisatie van Congo. Het akkoord wordt echter niet uitgevoerd.*¹⁰⁶

De totstandkoming van de scherpe resolutie van de Veiligheidsraad was het eerste bewijs dat de Congopolitiek van de regering-Kennedy zou worden beheerst door accidentele gebeurtenissen en niet het product was van een weloverwogen, rationele besluitvorming en beleidsuitvoering. De bekendmaking van de dood van de voormalige

¹⁰³ Décret-loi constitutionnel du 9 février 1961 relatif à l'exercice des pouvoirs législatif et exécutif à l'échelon central et ordonnance de la même date, nommant le gouvernement provisoire, in *Evolution de la crise congolaise*, doc. 107, p. 1070-1071. Ordonnance n° 10 du 9 février 1961 nommant le gouvernement provisoire, in *Congo 1961*, p. 114-115.

¹⁰⁴ *Verslag Lumumbacommissie*, p. 898. VERHAEGEN en VANDERLINDEN, "La politique", p. 117.

¹⁰⁵ Résolution adoptée par le Conseil de Sécurité à sa 942e séance, les 20-21 février 1961, in *Evolution de la crise congolaise*, doc. 112, p. 1087-1088. *FRUS XX*, p. 75. *Verslag Lumumbacommissie*, p. 898-900. Resolutie 161 (S/4741), <http://www.un.org/documents/sc/res/1961/scres61.htm>. Rapport du secrétaire général... Annexe 1: Note verbale du secrétaire général au représentant permanent de la Belgique, en date du 22 février 1961, in *L'ONU et le Congo*, doc. 4, p. 421-423.

¹⁰⁶ Résolutions de la conférence au sommet réunie à Tananarive, du 9 au 13 mars 1961, in *Evolution de la crise congolaise*, doc. 115, p. 1094-1097. *FRUS XX*, p. 106.

eerste minister en de terechtstelling van de zes Lumumbisten zorgden voor paniekerige reacties op het *State Department*.

Vóór het bekend worden van de dood van Lumumba was de voorlopige regering-Ileo volgens *Secretary of State* Rusk een geschikte eerste stap, daarna was de situatie veranderd. Hammarskjold had ook laten weten dat, aangezien de regering-Ileo op dat ogenblik niet kon rekenen op een parlementaire meerderheid, de relaties tussen de VN en die regering problematisch waren. En het ging van kwaad naar erger met de implementatie van het Amerikaanse Congoplan. Terwijl Rusk ten aanzien van de Franse ambassadeur op 20 februari nog verklaarde dat de VS het op tafel liggende resolutievoorstel niet ongewijzigd konden goedkeuren – o.m. door het ontbreken van de erkenning van de centrale Congolese regering – keurde de Amerikaanse vertegenwoordiger bij de VN Stevenson het resolutievoorstel een dag later ongewijzigd goed. Het *State Department* zag zich verplicht dusdanig te handelen ten einde de steun van de Afro-Aziatische landen niet te verliezen na het bekendmaken van de terechtstelling van de Lumumbisten in Zuid-Kasaï.¹⁰⁷

Het wispelturige en onzekere gedrag van het *State Department* bij het totstandkomen van de resolutie had nog een ander, onverwacht gevolg. Het eensgezinde optreden van de VS en het Verenigd Koninkrijk in de Congocrisis, dat het einde van de regering-Eisenhower had gekenmerkt, begon barsten te vertonen. De verklaringen van de Amerikaanse en Britse vertegenwoordiger in de Veiligheidsraad omtrent het gebruik van geweld door de ONUC, gaven aan dat de interpretatie van de Britten restrictiever was dan die van de VS. Die barsten zouden in de aanloop naar de beëindiging van de Katangese secessie alleen maar groter worden en onbewust de gelegenheid creëren voor een Belgisch – Amerikaanse toenadering. Bovendien zag het er niet naar uit dat de gematigde elementen in de regering-Kennedy al snel terug de bovenhand zouden krijgen, zoals de Belgische ambassadeur had voorspeld.¹⁰⁸

Het hoeft geen betoog dat de nieuwe uitspraken van de Veiligheidsraad hard aankwamen in Brussel. De resolutie vormde opnieuw een afstraffing van de Belgische regeringspolitiek: de bilaterale politieke bijstand werd nu, net zoals vroeger reeds de militaire bijstand, uitdrukkelijk afgewezen. Terwijl de opmerkingen van Hammarskjold en Dayal in de afgelopen maanden een dergelijke resolutie reeds voorafspiegelden, was de goedkeuring ervan, zonder amendering door de VS, toch opnieuw een kaakslag. Het toegenomen wantrouwen tussen de Belgische en Amerikaanse regering was zoals in juli en augustus 1960 opnieuw het gevolg van een gelijklopende visie op de te volgen Congopolitiek tussen de VS en de VN. De secretaris-generaal had de VS uitdrukkelijk verzocht de nodige druk uit te oefenen op de Belgische regering ten einde een prompte uitvoering van de resolutie te bekomen. Het *State Department* was er ditmaal niet als de kippen bij om de harde taal van de secretaris-generaal af te zwakken en de

¹⁰⁷ Telegram From the Department of State to the Embassy in the Congo 15021961, in *FRUS XX*, doc. 30, p. 66. Telegram From the Mission to the United Nations to the Department of State 10021961, in *FRUS XX*, doc. 26, p. 62. Memorandum From the Deputy Assistant Secretary of State for International Organization Affairs 23021961, cfr. *FRUS XX*, p. 75, 78.

¹⁰⁸ Cfr. supra, punt 3.3. Cfr. infra. KALB, o.c., p. 236.

Belgische regering een hart onder de riem te steken, zoals dat wel was gebeurd na de publicatie van het rapport-Dayal in november 1960. Integendeel, op 23 februari werd de ambassadeur in Brussel meegedeeld dat de terugtrekking uit Congo van alle Belgisch militair, paramilitair en politiek personeel onvermijdelijk was. De communistische invloed kon volgens Washington alleen uit Congo worden geweerd met de hulp van de Afro-Aziatische landen en die zou niet worden behouden indien de Belgische aanwezigheid in Congo verder zou worden ondersteund door de VS.¹⁰⁹

Het *State Department* was er zich van bewust dat die stellingname de relaties met België en de NAVO ernstige schade kon toebrengen. Toch verdedigde de Amerikaanse vertegenwoordiger in het besloten comité van de NAVO-raad de ondersteuning van de nieuwe resolutie van de Veiligheidsraad. Tot twee maal toe vroeg hij de bondgenoten met aandrang zich niet te engageren in bilaterale hulp maar alle steun te geven aan de acties van de VN. De Belgische regering van haar kant onthield zich van rechtstreekse kritiek op de houding van de VS bij de behandeling van de resolutie in de Veiligheidsraad maar richtte haar woede op de VN. Scheyven deelde Rusk op 1 maart mee dat een deel van de Belgische regering de nota van de secretaris-generaal van 22 februari gewoon naast zich neer wilde leggen. Uiteindelijk was toch beslist een voorwaardelijke medewerking ter kennis te brengen van de VN. De politieke adviseurs moesten volgens de Belgische regering in Congo blijven totdat zij konden worden vervangen door personeel in dienst van de VN.¹¹⁰

De nieuwe resolutie was niet alleen slecht onthaald in België maar ook in Congo en vormde een belangrijke katalysator bij de totstandkoming van het Tananarive-akkoord. Niet alleen Tshombe had problemen met de voorziene uitbreiding van de bevoegdheid van de VN maar ook Ileo en Kalonji, de leider van het afgescheiden Zuid-Kasaï. De resolutie was volgens de secretaris-generaal van de VN dermate verkeerd geïnterpreteerd dat hij vermoedde dat een aantal milieus in Congo met een uitgesproken anti-VN houding er de hand in hadden. Hammarskjöld had er tegenover de Amerikanen geen

¹⁰⁹ HELMREICH, o.c., p. 233. KALB, o.c., p. 237. WEISSMAN, o.c., p. 142-143. Cfr. supra, punt 3.3. Telegram From the Department of State to the Embassy in Belgium 23021961, in *FRUS XX*, doc. 37, p. 79-80. Rapport du secrétaire général... Annexe 2: Notes verbales adressées au secrétaire général des Nations Unies par le représentant permanent de la Belgique, en date du 27 février 1961, in *L'ONU et le Congo*, doc. 4, p. 423-425. Hammarskjöld had zich ongenueanceerd uitgelaten omtrent de "gefaseerde" terugtrekking van de Belgen uit Congo. Aangezien ze toch alleen maar de acties van de VN dwarsboomden, kon er volgens hem geen sprake zijn van een gefaseerde terugtrekking. De secretaris-generaal was het er wel mee eens dat het Belgische burgerpersoneel, dat niet als politiek adviseur optrad, noodzakelijk was in Congo. Cfr. Telegram From the Mission to the United Nations to the Department of State 24021961, in *FRUS XX*, doc. 38, p. 83-85.

¹¹⁰ Telegram From the Department of State to the Embassy in Belgium 01031961, in *FRUS XX*, doc. 39, p. 86. Op de NAVO-raad van 23 februari werd de oprichting van een "Comité-ad-hoc sur l'Afrique" in het vooruitzicht gesteld. De oprichting van het Comité was een voorstel van de Belgische vertegenwoordiging en beoogde een vlotter overleg tussen de bondgenoten m.b.t. Congo en Afrika. Alleen de vertegenwoordigers van de landen "disposés à prendre une part active à ses travaux" zouden er deel van uitmaken. Op 17 mei werd de oprichting goedgekeurd. Cfr. de Staercke aan Wigny s.d., FPHS, doc. 331/6259. Cfr. Création d'un Comité-ad-hoc sur l'Afrique 17051961, FPHS, doc. 331/6236. *La Libre Belgique*, 23 februari 1961.

geheim van gemaakt dat de Belgen in Congo dienaangaande op de eerste plaats kwamen. Het door Franse en Belgische adviseurs ondersteunde Tananarive-akkoord werd openlijk afgekeurd door de VN en in bedekte termen door de VS. Rusk deelde Timberlake mee dat Kasavubu kon worden gefeliciteerd met het bereikte akkoord maar vooral de slotverklaring, waarbij de resolutiebepalingen als "inapplicables et inacceptables" werden omschreven, kon door de VS niet worden goedgekeurd. De VS bleven de resolutie onverminderd steunen met inbegrip van de terugtrekking van de Belgische adviseurs en bleven ook alle diplomatieke kanalen aanwenden om de Belgische regering te overtuigen de resolutiebepalingen na te leven.¹¹¹

De visies van Washington en Brussel in die periode werden dikwijls tegengesproken door de acties op het terrein in Congo van de Amerikaanse en Belgische vertegenwoordigers. Alhoewel de Belgische regering bleef beweren dat de Belgische politieke adviseurs in Congo niet door haar ten dienste waren gesteld van de Congolese regering, merkte Rusk op dat er blijkbaar een autoriteitsprobleem was tussen "Brussels and their [onderlijning toegevoegd] representatives in the Congo". Anderzijds was Brussel zich bewust van de contrasterende visies in de regering-Kennedy. Scheyven had erop gewezen dat de verschillende standpunten en de veelheid aan sterke persoonlijkheden een consistente buitenlandpolitiek problematisch maakten. De progressieven wilden bovendien ten alle prijze het dynamisme van de nieuwe regering aantonen hetgeen dikwijls haaks stond op gedegen onderzoek en constructieve oplossingen. De grootste weerstand tegen de nieuwe Congopolitiek kwam echter van de functionarissen op het terrein. De anti-VN-hetze werd niet alleen in de hand gewerkt door de Belgische politieke adviseurs in Congo en de zakelijke belangen in Katanga, maar ook door de Amerikaanse ambassadeur Timberlake en de vertegenwoordiger van de CIA Devlin. Tijdens Williams' bezoek aan Congo eind februari – begin maart 1961 werd het voor Timberlake duidelijk dat hij inging tegen de heersende tendens in de Kennedy-regering die opteerde voor een regering met een bredere basis. De ambassadeur uitte grote reserves bij de bereidheid van Gizenga om via onderhandelingen tot een vreedzame oplossing te komen. Gizenga probeerde volgens Timberlake tijd te winnen tot hij met de steun van de communisten de macht kon veroveren in Leopoldstad. De verwijdering van de Belgen uit Congo zoals gevraagd door de Veiligheidsraad zou volgens hem die communistische infiltratie nog versnellen. Williams' invloed was echter allesbehalve tanend en de dagen van de felste Amerikaanse bepleiter voor het behoud van de Belgische aanwezigheid in Congo waren geteld.¹¹²

¹¹¹ Telegram From the Mission to the United Nations to the Department of State 13031961, in *FRUS XX*, doc. 49, p. 105. GIBBS, o.c., p. 127. GENDEBIEN, o.c., p. 95, 100. KALB, o.c., p. 246. Telegram From the Department of State to the Embassy in the Congo 16031961, in *FRUS XX*, doc. 50, p. 107-108. Telegram From the Department of State to the Mission to the United Nations 24031961, in *FRUS XX*, doc. 52, p. 112. De Standaard, 22 februari 1961, 14 maart 1961. La Libre Belgique, 15 maart 1961.

¹¹² Rapport du secrétaire général... Addendum 2: Note verbale adressée au secrétaire général par le représentant de la Belgique, en date du 4 mars 1961, in *L'ONU et le Congo*, doc. 4, p. 439-440. Memorandum of Conversation Between Prime Minister Nehru and Secretary of State Rusk 30031961, in *FRUS XX*, doc. 54, p. 115. Scheyven aan Wigny 17031961, n° d'ordre 305, ABZ,

Als Wigny Buitenlandse Zaken in april 1961 verlaat, staan de Belgisch-Amerikaanse relaties op een laag pitje. Het wantrouwen ligt vooral aan Belgische kant erg hoog en de wil om het tij te keren, blijkt niet aanwezig. In de sporadische contacten schuwen de bondgenoten de rechtstreekse kritiek, hetgeen de toenadering alleen maar moeilijker maakt. De ijsvorming op de relaties is dermate dat Spaak al zijn talenten als meester-tacticus zal moeten aanwenden om dat ijs te breken.

dossier n° 13884. WEISSMAN, o.c., p. 145. KALB, o.c., p. 244, 261. Telegram From the Embassy in the Congo to the Department of State 28041961, in *FRUS XX*, doc. 62, p. 130-131. HELMREICH, o.c., p. 233. "In verband met de aanwezigheid en de rol van de Belgen in Kongo meende Mennen Williams dat er Belgen zijn, die in de Kongolese gemeenschap zijn opgenomen, maar dat er ook zijn 'wier afwezigheid misschien een oplossing zou vergemakkelijken'." Cfr. De Standaard, 3 maart 1961.

4. Belgisch - Amerikaanse relaties met Spaak (04/1961 – 1963)

4.1. Verandering van stijl

4.1.1. De wissel Wigny - Spaak

Op 15 april 1961 neemt de Algemene Vergadering van de VN drie resoluties aan m.b.t. de Congocrisis. Op 21 april volgt nog een vierde. De resoluties bevestigen de resolutie van de Veiligheidsraad van 21 februari. De Belgische regering wordt gevraagd haar verantwoordelijkheid op te nemen als lid van de VN en volledig en onmiddellijk de wil van de Veiligheidsraad en de Algemene Vergadering uit te voeren.¹¹³

Op 17 april sluit Kasavubu een principe-akkoord met de secretaris-generaal – Hammaraskjold bevestigt dit akkoord in een brief van 26 april – betreffende de implementatie van de resolutie van de Veiligheidsraad van 21 februari en meer bepaald de terugtrekking van alle militaire en politieke buitenlandse adviseurs. Kasavubu gaat ermee akkoord de aanstellingen van buitenlandse adviseurs onder zijn autoriteit opnieuw te onderzoeken in het licht van de vermelde resolutie en dienaangaande de noodzakelijke beslissingen te nemen. De ONUC verleent de nodige bijstand.¹¹⁴

Op 25 april treedt in België de regering-Lefèvre – Spaak aan. Spaak is vice-premier en minister van Buitenlandse Zaken. Rothschild wordt kabinetschef van Spaak op Buitenlandse Zaken.¹¹⁵

Op 25 mei maakt de secretaris-generaal bekend dat Dayal, Special Representative of the U.N. Secretary-General in Congo, die begin maart reeds voor overleg was teruggeroepen naar New York, zijn functie in Congo neerlegt. Na Dayal zou geen speciale afgezant meer worden aangesteld. De leiding van de ONUC komt in handen van functionarissen.¹¹⁶

In Congo worden op de conferentie van Coquilhatstad van 24 april tot 28 mei 21 resoluties aangenomen waarin de principes voor een nieuwe federale staat worden

¹¹³ Résolution adoptée par l'Assemblée Générale à la 958e séance plénière le 15 avril 1961, in *Evolution de la crise congolaise*, doc. 118, p. 1111-1112. Résolution adoptée par l'Assemblée Générale à la 958e séance plénière le 15 avril 1961, in *Evolution de la crise congolaise*, doc. 120, p. 1115. Resoluties 1599(XV), 1600 (XV), 1601 (XV) en 1619 (XV), <http://www.un.org/documents/ga/res/15/ares15.htm>.

¹¹⁴ Texte final de la lettre du 26 avril 1961 adressée par le Secrétaire Général au Président Kasavubu et relative à l'accord concernant la résolution du Conseil de Sécurité en date du 21 février 1961, in *Evolution de la crise congolaise*, doc. 119B, p. 1113-1114.

¹¹⁵ LUYKX, *Politieke geschiedenis van België*, p. 504-505.

¹¹⁶ Telegram From the Mission to the United Nations to the Department of State 26041961, in *FRUS XX*, doc. 61, p. 129. Telegram From the Mission to the United Nations to the Department of State 22051961, in *FRUS XX*, doc. 67, p. 140. In de periode maart – mei wordt de functie van Dayal waargenomen door de Soedanees Mekki Abbas. Cfr. <http://www.un.org/Depts/DPKO/Missions/onucF.html>.

uiteengezet. De Congolese regering wordt opdracht gegeven een commissie in het leven te roepen om samen met de VN een grondwet uit te werken op basis van de goedgekeurde principes. In afwachting van de nieuwe grondwet blijft het bestaande parlement in functie. Eén van de resoluties betreft het akkoord tussen Kasavubu en Hammarskjold van 17 april. Gizenga woont de conferentie niet bij. Tshombe wordt op 26 april, wanneer hij wil terugkeren naar Elisabethstad, onder huisarrest geplaatst.¹¹⁷ Op 19 juni bereiken vertegenwoordigers van Leopoldstad en Stanleystad een akkoord betreffende de samenkomst van het Congolese Parlement. Tshombe, die op 22 juni wordt ontheven van zijn huisarrest, ondertekent op 24 juni een gelijkaardig akkoord met de centrale Congolese regering. Bij zijn terugkeer in Elisabethstad rept hij echter met geen woord over het akkoord noch over de geplande bijeenkomst van het Parlement.¹¹⁸ Spaak sluit op 12 juli in Genève een protocolakkoord met Hammarskjold betreffende de terugtrekking van de Belgische politieke en militaire adviseurs uit Congo en Katanga.¹¹⁹

De nieuwe Belgische regering probeerde het internationale krediet van België te herstellen door een duidelijke standpuntbepaling in de Congo-crisis. De voorkeur voor de centrale regering in Leopoldstad werd uitdrukkelijk uitgesproken maar de Katangese secessie moest vreedzaam worden beëindigd. De Belgische regering wenste echter geen breuk met Tshombe en de Katangese autoriteiten.¹²⁰

Het nieuwe standpunt van de Belgische regering week inderdaad sterk af van de houding die de vorige regering in de tweede helft van juli en ook nog in augustus 1960 ten aanzien van de secessie had aangenomen. Het standpunt lag echter in het verlengde van de koers die Buitenlandse Zaken was gaan varen na het neutraliseren van de factor Lumumba in september 1960. Rothschild, toenmalig hoofd van de Belgische Technische Missie in Katanga, had op dat ogenblik reeds de toenadering tussen Leopoldstad en Elisabethstad bepleit bij Tshombe. Diezelfde Rothschild voerde ook als hoofd van de Congo-cel op het ministerie van Buitenlandse Zaken reeds in januari 1961 onderhandelingen met de Congolese centrale regering met het oog op de normalisering van de betrekkingen. De uitdrukkelijke, publieke uiting van de voorkeur voor de centrale regering was wel nieuw maar lag eveneens in het verlengde van de onderhandelingen tussen Brussel en Leopoldstad in januari 1961.¹²¹

¹¹⁷ Les vingt et une résolutions de la Conférence, in *Congo 1961*, p. 74-94. Telegram From the Embassy in the Congo to the Department of State 2804196, in *FRUS XX*, doc. 62, p. 132. *FRUS XX*, p. 141.

¹¹⁸ Rapport du secrétaire général... en date du 20 juin 1961. Annexe 3: Accord du 19 juin 1961 et Addendum 2: Protocole d'accord signé par M. Tshombe et par les représentants des autorités de Leopoldville en date du 24 juin 1961, in *L'ONU et le Congo*, doc. 11, p. 546-549. Conférence de presse de M. Tshombe après son arrivée à Elisabethville 26061961, in *Congo 1961*, p. 280-281. *FRUS XX*, p. 151-152.

¹¹⁹ *L'ONU et le Congo*, p. 356-357. SPAAK, o.c., II, p. 244-245.

¹²⁰ CLEMENT en ROOSENS, a.c., p. 22. COOLSAET, o.c., p. 428. SPAAK, o.c., II, p. 243. LUYKX, *Politieke geschiedenis van België*, p. 506.

¹²¹ Cfr. supra, punt 3.2.1., punt 3.2.3. en punt 3.4.1.

Het standpunt van de regering werd nu ook "uniek". Het aantreden van Spaak had immers ook, wat de Congo-bevoegdheid betreft, een structurele herschikking in de regering met zich gebracht. Bij de vorige regering was de bevoegdheid m.b.t. Congo verdeeld geweest over drie departementen: Buitenlandse Zaken, Landsverdediging en Afrikaanse Zaken. De visies van die departementen op de te volgen Congo-politiek waren allesbehalve gelijklopend, hetgeen zowel bij de regering-Eisenhower als de regering-Kennedy de indruk had gewekt van een verwarde en onduidelijke besluitvorming in de schoot van de Belgische regering. In de regering-Lefèvre – Spaak was er geen sprake meer van een ministerie van Afrikaanse Zaken en was Spaak de enige bevoegde minister m.b.t. Congo, hetgeen de relaties met de bondgenoten en in het bijzonder de Amerikanen vergemakkelijkte. Het feit dat Spaak een adjunct-minister kreeg toegewezen in de persoon van Fayat doet geen afbreuk aan die vaststelling. Fayat behoorde immers tot dezelfde partij als Spaak.¹²²

De ministerwissel op Buitenlandse Zaken werd bijgevolg niet gekenmerkt door een drastische politieke ommezwaai. Integendeel, de continuïteit van het sinds september 1960 gevoerde beleid werd belichaamd in de persoon van Rothschild, die nu optrad als kabinetschef van Spaak. Hetgeen wel veranderde was de stijl van optreden. Spaak had er reeds voor de Congolese onafhankelijkheid voor gewaarschuwd dat de regering-Eyskens een desastreuze politiek voerde ten aanzien van de bondgenoten en dat die regering dan ook niet moest verwonderd zijn "qu' aucun de ses alliés ne se leva pour la défendre" op het ogenblik dat het misliep in Congo.¹²³

Het was dan ook geen toeval dat Spaaks grootste bekommernis als nieuwe minister van Buitenlandse Zaken erin bestond België uit zijn isolement te halen ten aanzien van de NAVO-partners en de Amerikaanse bondgenoot in het bijzonder.

Bij zijn eerste kennismaking met de nieuwe Amerikaanse ambassadeur in België, MacArthur, trok Spaak alle registers open. MacArthur meldde aan het *State Department* aangenaam verrast te zijn geweest door de "very frank and forthcoming attitude" van de nieuwe minister van Buitenlandse Zaken. Spaak verklaart later in zijn memoires dat hij met de Amerikaanse ambassadeur samenwerkte zoals met zijn directe medewerkers Rothschild, Davignon en van den Bosch. Spaaks uiteenzetting t.a.v. de ambassadeur gaf aan dat het vooral zijn bedoeling was MacArthur ervan te overtuigen dat België op één lijn stond met de VS: de regering moest samenwerken

¹²² *Verslag Lumumbacommissie*, p. 601-604. De hiërarchie onder de ministers was reeds ingevoerd onder de regering Eyskens – Lefèvre. In die regering werden voor de eerste maal ministers-onderstaatssecretarissen aangesteld. De regering Lefèvre – Spaak zorgde niet alleen voor een vereenvoudiging van de besluitvorming m.b.t. Congo maar tevens voor een rationelere werkverdeling en organisatie doorheen de ganse regering. De ministeriële comités, die reeds tijdens vorige regeringen functioneerden, kregen nu een wettelijke onderbouw. Een beperkt aantal ministers bereidde in die comités de beslissingen van de voltallige ministerraad voor. Cfr. LUYKX, *Politieke geschiedenis van België*, p. 505-506.

¹²³ SPAAK, o.c., II, p. 239-240, 243. COOLSAET, o.c., p. 428. Gibbs wijst er op dat Spaak door zijn politiek verleden (VN, NAVO) gevoelig was voor druk uit de VS. Spaak had tevens banden met de groep-Lambert, rivaal van de *Société Générale*, en met Amerikaanse bedrijven. Cfr. GIBBS, o.c., p. 114-115.

met de VN en de terugtrekking van het Belgische personeel moest gebeuren overeenkomstig het akkoord tussen Kasavubu en Hammarskjold van 17 april. Spaak liet zich ten aanzien van de Amerikaanse ambassadeur vooral kritisch uit omtrent de Belgische politieke adviseurs in Congo. De tegengestelde adviezen van de raadgevers in Leopoldstad en Elisabethstad zorgden voor een betreurenswaardige indruk van dichotomie in de Belgische politiek. Hij wees er wel op dat het behoud van de Belgische niet-militaire technici van wezenlijke betekenis was voor Congo én België: België had immers "certain legitimate economic interests there".¹²⁴

Spaak zocht ook toenadering tot de bondgenoten op de NAVO-ministerraad van begin mei in Oslo. Hij was bijzonder verheugd door de uitnodiging van Rusk voor een persoonlijk onderhoud tijdens zijn verblijf in de Noorse hoofdstad. Op de vermelde vergadering kreeg Spaak, met de steun van Rusk en de Britse minister van Buitenlandse Zaken Home, de instemming van de volledige ministerraad voor de te realiseren Congo-doelstellingen:

- een neutraal Congo met respect voor de Westerse belangen
- een stabiele en onafhankelijke federatie
- erkenning van de belangrijke rol van de VN voor zover dat de acties van de VN zich ontwikkelden in samenspraak met de centrale regering en geen gebruik werd gemaakt van geweld om de oplossingen van de VN te realiseren.¹²⁵

Spaak liet het niet bij diplomatiek overleg. De eerste beslissingen gaven aan dat het de Belgische regering menens was met het naleven van de VN-resoluties. Bij de aanhouding van Tshombe op 26 april werden de Belgische adviseurs in zijn gezelschap gearresteerd en vervolgens op vraag van Kasavubu, conform het akkoord met de VN van 17 april, het land uitgezet. Ondanks hevige protesten in eigen land, gaf de regering toe dat de uitwijzing strookte met de bepalingen van de resolutie van 21 februari. Ook de reactie van Spaak op de vraag van Bomboko tot terugtrekking van alle Belgische huurlingen en adviseurs uit Katanga, gaf de indruk dat de Belgische regering niets liever wou dan de prompte implementatie van de resolutie van de Veiligheidsraad. Spaak deelde aan de Amerikaanse ambassadeur op 16 mei 1961 mee dat hij, ondanks hevige tegenkanting in België en Katanga, onverwijld een dergelijke lijst zou opstellen: "Je lui ai dit que mon intention même était de ne pas prendre de décision définitive avant d'être assuré que ma position était approuvée par son Gouvernement. Ceci était la manifestation évidente de ma volonté...de traiter le problème congolais en accord avec Washington...".¹²⁶

¹²⁴ Telegram From the Embassy in Belgium to the Department of State 05051961, in *FRUS XX*, doc. 63, p. 132-135. SPAAK, o.c., II, p. 253-254.

¹²⁵ De Staercke aan Spaak 15051961, FPHS, doc. 331/6232-6233. Ook op de vergaderingen van het NAVO-Comité-ad-hoc sur l'Afrique van mei en juni drukte de Amerikaanse vertegenwoordiger zijn goedkeuring uit over de door de Belgische regering ontwikkelde acties m.b.t. de implementatie van de resolutie van de Veiligheidsraad "tout en insistant sur la nécessité d'appliquer le plus rapidemnt possible la résolution du 21 février dernier". Cfr. de Staercke aan Spaak 27051961, FPHS, doc. 331/6235. Cfr. de Staercke aan Spaak 08061961, FPHS, doc. 331/6246.

De pragmatische aanpak van de Belgische minister van Buitenlandse Zaken werd zowel door de VN als de VS gunstig onthaald. Spaak bleef echter benadrukken dat de Belgische officieren in de Katangese gendarmerie en sommige politieke adviseurs maar konden worden teruggetrokken indien de VN voor adequate vervanging zorgde. Bovendien verliep het vertrek van de adviseurs, die in aanmerking kwamen voor terugtrekking, allesbehalve vlot. Zowel Leopoldstad als Elisabethstad maakten bezwaren tegen het vertrek van veel adviseurs die Spaak op zijn lijst had vermeld. Als klap op de vuurpijl werd de vertegenwoordiger, die de Belgische regering naar Elisabethstad zond om de geplande terugtrekking op te volgen, begin juli door de Katangese autoriteiten gearresteerd en het land uitgezet. Spaak wees dienaangaande met een beschuldigende vinger in de richting van de zakelijke belangen in Katanga. Robiliart, afgevaardigd bestuurder van de *Union Minière du Haut Katanga* en directeur van de *Société Générale*, die midden juli verklaarde dat de UMHK haar invloed aanwendde om Tshombe's houding te matigen, werd scherp terechtgewezen. De informatie die de regering kreeg van op het terrein sprak de verklaring van Robiliart volledig tegen.¹²⁷

Spaaks charme-offensief naar Washington draaide echter op volle toeren. Alle initiatieven werden ter kennis gebracht van de Amerikaanse ambassadeur en de resultaten werden uitvoerig becommentarieerd. Zo liet hij niet na MacArthur, die eveneens was tussen gekomen bij Robiliart, op de hoogte te stellen van de dubbelzinnige houding van de *Union Minière du Haut Katanga*. Het tonen van de bereidwilligheid van de Belgische regering was belangrijker dan het doelmatige van de acties. Bij de gerealiseerde terugtrekkingen konden immers vraagtekens worden geplaatst. De Luikse professor Clémens, die in uitvoering van het in juli afgesloten protocolakkoord tussen Hammarskjöld en Spaak als één van de eerste Katangese topadviseurs werd uitgewezen, slaagde er al snel in terug contact met Tshombe op te nemen en hem terzijde te blijven staan tot in januari 1963.¹²⁸

De succesvolle onderhandelingen tussen Leopoldstad en Stanleystad en de nakende bijeenroeping van het Congolese Parlement maakten de Amerikaanse regering echter

¹²⁶ GERARD-LIBOIS, o.c., p. 176. La Libre Belgique, 27 april 1961. Telegram From the Embassy in Belgium to the Department of State 16051961, in *FRUS XX*, doc. 65, p. 136-137. Telegram From the Embassy in Belgium to the Department of State 05061961, in *FRUS XX*, doc. 69, p. 141-142. Entretien de Spaak avec MacArthur 16051961, FPHS, doc. 319/6062.

¹²⁷ Telegram From the Mission to the United Nations to the Department of State 13061961, in *FRUS XX*, doc. 72, p. 144-145. Telegram From the Department of State to the Embassy in Belgium 17061961, in *FRUS XX*, doc. 73, p. 147. Telegram From the Mission to the United Nations to the Department of State 22061961, in *FRUS XX*, doc. 75, p. 151. Telegram From the Department of State to the Embassy in the Congo 17061961, in *FRUS XX*, doc. 77, p. 153. DUMOULIN, o.c., p. 594.

¹²⁸ GERARD-LIBOIS, o.c., p. 219, 234. De Amerikaanse regering had ook beroep gedaan op diensten van de gepensioneerde admiraal Kirk om tussen te komen bij de *Union Minière du Haut Katanga*. Kirk was van 1946 tot 1949 ambassadeur in België geweest en was nu voorzitter van de *Belgo American Development Corporation*. De veiligheidsadviseur van Kennedy, McGeorge Bundy was *aide de camp* van Kirk tijdens WO II. Cfr. Telegram From the Embassy in Belgium to the Department of State 18071961, in *FRUS XX*, doc. 82, p. 164-165. Cfr. GIBBS, o.c., p. 119. Cfr. HILSMAN, o.c., p. 44.

zenuwachtig en ongevoelig voor het charme-offensief van de Belgische minister van Buitenlandse Zaken. Door de afwezigheid van de Katangese CONAKAT-parlementairen dreigde de linkse groep rond Gizenga een meerderheid te behalen.¹²⁹

Het *State Department* ging ervan uit dat Tshombe maar onderhandelingen met Leopoldstad zou aanknopen indien zijn militaire macht werd beperkt. Aangewezen middel daartoe was de onmiddellijke en onconditionele terugtrekking van de meeste Belgische officieren uit Katanga. MacArthur werd eind juni – begin juli 1961 herhaaldelijk gevraagd die terugtrekking bij Spaak te bepleiten. Spaak, die op dat ogenblik kleur moest bekennen, deelde de Amerikaanse ambassadeur echter mee weinig te voelen voor de onmiddellijke terugtrekking van de meeste Belgische officieren, omdat in dat geval chaos dreigde. Washington reageerde geprikkeld. MacArthur moest de Belgische regering duidelijk maken dat onvoldoende werk werd gemaakt van de terugtrekkingen. Bovendien moest hij erop wijzen dat de VS het moeilijk zouden hebben met het verdedigen van de Belgische positie, indien de regering in gebreke werd gesteld door de Veiligheidsraad. Het *State Department* verklaarde dat de verwarde politieke situatie in Congo alleszins niet kon worden ingeroepen als excuus om de terugtrekkingen uit te stellen. De Amerikaanse vertegenwoordiger bij de VN Stevenson had de Belgische regering nochtans een paar maanden daarvoor nog uitdrukkelijk verdedigd in de Algemene Vergadering toen een expliciete sanctie van België werd voorzien in de ontwerp-resolutie.¹³⁰

Het was duidelijk dat de goede bedoelingen van Spaak te licht werden bevonden in Washington. Niet alleen de dreiging van een linkse meerderheid in het Congolese Parlement speelde dienaangaande een rol maar ook de interne spanningen op het *State Department* lieten weinig ruimte voor begrip voor de positie van de Belgische minister van Buitenlandse Zaken.

Het Varkensbaai-debacle had immers voor een gespannen politieke situatie in de VS gezorgd en op het *State Department* leken koppen te gaan rollen. De regering-Kennedy kon zich zo kort na de *Bay of Pigs* geen tweede pijnlijke nederlaag in haar buitenlandpolitiek permitteren.

Eind april hadden 1200 Cubaanse vluchtelingen, die een militaire opleiding van de CIA hadden gekregen, getracht het Castro-regime omver te werpen. De invasie via de Varkensbaai werd een complete mislukking. Het *State Department*, waarvan bij het aantreden van de regering-Kennedy werd verwacht dat het opnieuw een trekkersrol zou spelen, had jammerlijk gefaald. Het was nu ook duidelijk dat *Secretary of State* Rusk die trekkersrol niet wilde of kon vervullen. De Belgische regering hoopte dat het debacle de wind uit de zeilen zou halen van de *liberals* op het *State Department*. Op

¹²⁹ De *Rassemblement Katangais Conakat* was het politieke verlengstuk van de *Confédération des associations tribales du Katanga* (CONAKAT) met Tshombe aan het hoofd. Cfr. supra, punt 3.2.1. Cfr. SCHALBROECK, o.c., p. 61.

¹³⁰ Telegram From the Department of State to the Embassy in the Congo 17061961, in *FRUS XX*, doc. 77, p. 153-154. Telegram From the Embassy in Belgium to the Department of State 02071961, cfr. *FRUS XX*, p. 155. Telegram From the Department of State to the Embassy in Belgium 08071961, in *FRUS XX*, doc. 78, p. 155-157. *FRUS XX*, p. 123.

18 juli liet Scheyven weten dat de kans erin zat dat de nummer twee op het *State Department*, Bowles, zou worden vervangen in de nasleep van de Varkensbaai-kwestie. Scheyven verklaarde dat de vervanging van de *Under Secretary of State* veeleer gunstig was voor de Belgische regering aangezien Bowles duidelijk tot de progressieve vleugel op het *State Department* hoorde.¹³¹

Alhoewel Scheyven Bowles positie op het *State Department* correct beoordeelde, was de rol van *Assistant Secretary of State for African Affairs* Williams in de groep van *liberals* veel belangrijker. Bovendien had hij zijn positie na de crisis van april alleen maar versterkt. Het Afrika-bureau was het enige op het *State Department* dat, in de periode van april tot november 1961, een trekkersrol vervulde bij de bepaling van de buitenlandpolitiek: "American policy on the Congo used to be run by the Pentagon, the CIA, the European desks, everyone but us; but now we're running it". Williams positie was tevens versterkt door het aanstellen van Fredericks als *Deputy Assistant Secretary of State for African Affairs* vanaf mei 1961.¹³²

Op het terrein had Williams zijn visie doorgedrukt dat een brede coalitieregering met Gizenga de beste manier was om de communistische invloed uit Congo te weren. Het aantreden van Spaak en zijn duidelijke verklaringen ten gunste van een Congolese hereniging, hadden de positie van de *New Africa*-groep op het *State Department* versterkt. Het doordrukken van de visie van de Williams-groep had echter het lot van de Amerikaanse ambassadeur in Leopoldstad bezegeld. Timberlake had zich steeds opgeworpen als een tegenstander van de opname van Gizenga in de regering. Alhoewel Stevenson stelde dat de vervanging van Timberlake niet mocht worden beschouwd als een door de VS betaalde prijs voor het terugroepen van Dayal – Timberlake en Dayal vormden elkaars tegenpolen m.b.t. de te volgen Congo-politiek – werd de aankondiging van de vervanging van Timberlake door de secretaris-generaal ontvangen "with a broad smile". De functionele vervanging van Dayal en Timberlake door respectievelijk Linner en Godley zou de samenwerking tussen de VS en de VN op het terrein bevorderen. Alhoewel het reeds duidelijk was dat de Verenigde Staten en de Verenigde Naties in die periode dezelfde oplossingen nastreefden voor de Congocrisis, was dat niet gebleken op het terrein in Congo.¹³³

¹³¹ HILSMAN, o.c., p. 14, 24, 35, 42. Scheyven aan Spaak 18071961, n° d'ordre 732, ABZ, dossier n° 13844.

¹³² Bowles behoorde inderdaad tot de linkervleugel en zou als een laat gevolg van het Varkensbaai-debacle eind november worden vervangen. Cfr. HILSMAN, o.c., p. 35, 50. WEISSMAN, o.c., p. 145-146. Fredericks, die door Gibbs en Mahoney wordt beschouwd als de architect van de ondergang van Katanga als onafhankelijke staat, had een uitgesproken anti-Belgische visie. Later zou hij een topfunctie bekleden bij de *Chase Manhattan Bank* onder Rockefeller controle. Volgens Gibbs worden de Belgische belangen in Congo op het eind van de jaren zestig door de Rockefeller overgenomen. Cfr. GIBBS, o.c., p. 112-113. Cfr. MAHONEY, o.c., p. 75.

¹³³ WEISSMAN, o.c., p. 145-146. Cfr. supra, punt 3.4.2. Telegram From the Mission to the United Nations to the Department of State 26041961, in *FRUS XX*, doc. 61, p. 129. KALB, o.c., p. 248, 268-269. Timberlake verliet Leopoldstad op 16 juni. Zijn opvolger Gullion zou maar officieel in functie treden op 11 september. Tot dan stond Godley aan het hoofd van de ambassade. Cfr. KALB, o.c., p. 263.

Terwijl Williams zijn voordeel had gedaan met de vervanging van Wigny door Spaak, was de sterke positie van de *New Africa*-groep geen pluspunt voor de Belgische Minister van Buitenlandse Zaken. De principiële Congo-politiek van Williams maakte het moeilijk voor Spaak om de Belgisch – Amerikaanse relaties niet alleen aan de oppervlakte maar ook in de diepte te verbeteren. Bij het bezoek in juni van Cleveland, *Assistant Secretary of State for International Organization Affairs*, aan Brussel was nog gebleken dat de gesprekken in een uitstekende sfeer verliepen maar dat Cleveland weinig interesse had voor de Belgische visie. Hij kwam vooral de Amerikaanse houding toelichten en verdedigen i.p.v. inzicht proberen te verwerven in het standpunt van de bondgenoot. Door de onvoorwaardelijke steun van de VS aan de regering-Adoula in de maanden daarna, zou die situatie niet ten gronde veranderen. Integendeel, de gewapende interventies van de ONUC in september en december zorgden veeleer voor vertroebeling dan verheldering. Pas nadat de *New Africa*-groep eind 1961 gas moest terugnemen en na het daadwerkelijk betrekken van de Belgische regering bij de verdere uitstippeling van de Congo-politiek van de VS en de VN, zal Spaak kunnen stellen: "La situation au département d'Etat s'est considérablement améliorée et pour moi le travail est agréable, puisque nous sommes presque d'accord sur tout".¹³⁴

¹³⁴ Spaak aan de Staercke 22061961, FPHS, doc. 331/6268-6269. DUMOULIN, o.c., p. 594. Spaak aan Simonne Dear 11061962, FPHS. Cfr. infra, punt 4.2.1.

4.1.2. De vorming van de regering-Adoula en "Round 1"

Op 5 juli vaardigt Kasavubu een ordonnantie uit waarbij de Wetgevende Kamers worden samen geroepen. De Senaat komt een eerste keer samen op 22 juli, de Kamer op 23 juli. Op 1 augustus stelt Kasavubu Adoula aan tot formateur. De dag erna reeds krijgt de regering het vertrouwen van het Parlement. Gizenga wordt vice-eerste minister, maar Tshombe maakt geen deel uit van de regering. De CONAKAT-parlementsleden nemen pas vanaf 10 augustus deel aan de vergaderingen van Kamer en Senaat.¹³⁵

Op 1 augustus keurt de VN het zogenaamde plan-Egge goed dat, onder meer in uitvoering van het tussen Hammarskjold en Spaak afgesloten protocolakkoord van 12 juli, voorziet in de modaliteiten voor de verwijdering van de buitenlandse militaire adviseurs en huurlingen uit Katanga. Het plan beoogt de verwijdering van 512 manschappen uit de Katangese gendarmerie waaronder 201 Belgische beroepsofficieren en 210 huurlingen van Belgische nationaliteit.¹³⁶

Kasavubu vaardigt op 24 augustus een ordonnantie uit die voorziet in de uitwijzing van alle niet-Congolese officieren en huurlingen in de Katangese strijdkrachten. Op diezelfde dag richt Adoula een verzoek tot de VN voor bijstand bij de evacuatie van de buitenlandse militairen uit Katanga. Op 28 augustus start de desbetreffende operatie Rumpunch van de ONUC. Gelet op het succes van de operatie en het geweldloze karakter – Tshombe kondigt diezelfde dag in een radiotoespraak de instemming aan met het ontslag en de evacuatie van de buitenlandse militairen – stopt de ONUC-bevelhebber in Elisabethstad O'Brien op vraag van de Westerse consuls met de arrestaties. De Belgische consul-generaal zou instaan voor de repatriëring van het te evacueren personeel, van welke nationaliteit ook. De dag erna laat hij de ONUC echter in opdracht van Spaak weten dat hij alleen kan instaan voor de repatriëring van de Belgische beroepsofficieren en dat hij geen bevoegdheid heeft ten aanzien van de huurlingen. Vooral de huurlingen maken gebruik van de opschorting van de arrestaties en duiken massaal onder. De poging tot herhaling van de succesvolle acties van eind augustus door de ONUC leidt op 13 september tot bloedige gevechten met de Katangese strijdkrachten (Round 1) en draait uit op een fiasco voor de VN.¹³⁷

¹³⁵ Rapport du secrétaire général...en date du 20 juin 1961. Addendum 3: Ordonnance n° 41 portant convocation des chambres législatives du 5 juillet 1961, in *L' ONU et le Congo*, doc. 11, p. 549-550. Rapport du secrétaire général sur la réunion du Parlement de la République du Congo et la formation d'un nouveau gouvernement de la République du Congo, en date du 2 août 1961, in *L' ONU et le Congo*, doc. 13, p. 552. Ordonnance n° 62 nommant le gouvernement Adoula 02081961, in *Congo 1961*, p. 414-416. Telegram From the Embassy in the Congo to the Department of State 11081961, in *FRUS XX*, doc. 96, p. 190. WEISSMAN, o.c., p. 152.

¹³⁶ *L' ONU et le Congo*, p. 357. GERARD-LIBOIS, o.c., p. 235.

¹³⁷ Ordonnance du chef de l'Etat relative à l'expulsion des militaires étrangers du Katanga 24081961, in *Congo 1961*, p. 464. Lettre de M. Adoula à M. Linner 24081961, in *Congo 1961*, p. 463. Rapport du fonctionnaire chargé de l'opération des Nations Unies au Congo au secrétaire général,...en date du 14 septembre 1961, et annexes 1 et 2, in *L' ONU et le Congo*, doc. 17, p. 570-576. Message du président Tshombe 28081961, in *Congo 1961*, p. 515-516. GERARD-LIBOIS, o.c., p. 237-241.

*De secretaris-generaal Hammarskjold van de VN komt op 17 september om in een vliegtuigongeluk in Noord-Rhodesië, waar hij van plan was Tshombe te ontmoeten. Op 20 september wordt een staakt-het-vuren overeengekomen tussen de VN en de Katangese autoriteiten, gevolgd door een protocolakkoord op 13 oktober.*¹³⁸

Na de uitvaardiging van het decreet tot bijeenroeping van het Congolese Parlement, stond het *State Department* onder hoogspanning. Het gevaar dat de linkse groep rond Gizenga de macht naar zich toe zou trekken via een grotere aanhang in het Parlement was volgens Washington immers niet denkbeeldig. In die zenuwachtige sfeer werd de houding van de Belgische regering ten aanzien van de gevraagde terugtrekking van de politieke en militaire adviseurs dan ook met argusogen gevolgd.

Op 20 juli meldde ambassadeur Scheyven aan Spaak dat Cleveland, de *Assistant Secretary of State for International Organization Affairs*, had gesteld dat het in de gegeven omstandigheden gevaarlijk was een samenkomst van het Congolese parlement aan te moedigen en dat het verstandiger was de groep rond Kasavubu te versterken "avant de faire entrer dans la bergerie le loup Gizenga". Op 15 juli had Cleveland aan Godley, de Amerikaanse zaakgelastigde in Leopoldstad, reeds laten weten dat voorbereidingen moesten worden getroffen om de onmiddellijke parlementaire bijeenkomst te kelderen als de zaken niet verliepen zoals door de Verenigde Staten gewenst. Godley mocht ook inspelen op de Belgische vrees voor de bijeenkomst van het Congolese Parlement zonder CONAKAT-parlementsleden en de hulp inroepen van "selected Belgian advisers". Hetgeen niet blijkt uit de in de *FRUS* gepubliceerde documenten maar wel naar voor wordt gebracht door Weissman en Mahoney, is dat de verkiezing van Adoula door *covert operations* van de VS in de hand werd gewerkt en dat de VS hierbij konden rekenen op de medewerking van VN-functionarissen.¹³⁹

Adoula was reeds in november 1960 door de toenmalige Amerikaanse ambassadeur Timberlake naar voor geschoven als potentiële eerste minister en tot het einde van zijn ambtstermijn had Timberlake de kandidatuur van Adoula verdedigd. De Belgische regering had echter vragen bij de afhankelijkheid van Adoula ten aanzien van de VS en de VN. Begin september 1961 sprak de Belgische zaakgelastigde in Leopoldstad zijn vrees uit bij de Congolese minister van Buitenlandse Zaken omtrent de verklaringen van Adoula betreffende de kanalisering van alle hulp via de VN.¹⁴⁰

¹³⁸ *FRUS XX*, p. 226. Doc. 17: Rapport du fonctionnaire chargé de l'opération des Nations Unies au Congo au secrétaire général, ...en date du 14 septembre 1961, additif du 14 septembre et rapport additif du 23 octobre, annexes 1 et 2, in *L'ONU et le Congo*, p. 587-588, 594-596.

¹³⁹ Scheyven aan Spaak 20071961, n° d'ordre 738, ABZ, dossier n° 13844. Memorandum From the Assistant Secretary of State for International Organisation (Cleveland) to the Secretary of State Rusk 15071961, in *FRUS XX*, doc. 81, p. 163. Telegram From the Department of State to the Embassy in the Congo 26071961, in *FRUS XX*, doc. 87, p. 172. De CIA had via een riooltunnel toegang tot de zagezegd afgesloten site van Lovanium, langs waar met de hulp van VN-functionarissen parlementairen werden omgekocht om hun stem op Adoula uit te brengen. Cfr. GIBBS, "Misrepresenting the Congo crisis", p. 455-456. Cfr. MAHONEY, o.c., p. 86-87. Cfr. WEISSMAN, o.c., p. 149-151.

¹⁴⁰ Telegram From the Embassy in the Congo to the Department of State 01111960, in *FRUS XIV*, doc. 253, p. 561. Telegram From the Embassy in the Congo to the Department of State

Intussen wees Spaak het *State Department* herhaaldelijk op de gelijklopende visies van de Belgische en Amerikaanse regering betreffende de vreedzame Katangese reïntegratie. Rusk deelde Kennedy mee dat Spaak zijn standpunt ook duidelijk ter kennis had gebracht van de Katangese autoriteiten en de Belgische zakelijke belangen in Katanga. Washington kreeg echter tegenstrijdige berichten omtrent de terugtrekking van de Belgische politieke en militaire adviseurs. De secretaris-generaal van de VN had Gullion, de toekomstige Amerikaanse ambassadeur in Leopoldstad, midden augustus meegedeeld dat de oplossing voor het probleem van de politieke adviseurs dichterbij kwam. In uitvoering van het tussen hem en Spaak afgesloten protocolakkoord, had de VN op 4 augustus de lijst vastgesteld van 11 terug te trekken politieke adviseurs, bijna allen kabinetschefs van Katangese ministers. De Belgische regering had zich niet verzet tegen de uitwijzing van die adviseurs. Gullion kreeg echter ook te horen dat de terugtrekking van de Belgische militaire adviseurs en huurlingen minder voorspoedig verliep. De Belgische regering liet na het zogenaamde plan-Egge, dat voorzag in de modaliteiten voor de verwijdering van de buitenlandse militairen, goed te keuren.¹⁴¹

Het door de VS en de VN gestuurde aantreden van de "legitieme" regering-Adoula zorgde niet alleen voor een mogelijke legitimatie van toekomstige VN-acties m.b.t. de Katangese reïntegratie maar zorgde tevens voor de toename van de activiteiten van bepaalde Amerikaanse belangen die voet aan de grond wilden krijgen in Congo.

Op 11 augustus drong de Amerikaanse zaakgelastigde in Leopoldstad er bij het *State Department* op aan werk te maken van een snelle goedkeuring van de *Tempelsman diamond barter deal*. De firma *Leon Tempelsman and Son*, die volgens Gibbs een sleutelrol zou spelen in de vervanging van de Belgische zakelijke belangen in Congo na het aantreden van Mobutu in 1965, vroeg de goedkeuring van een ruilvereenkomst tussen de VS en Congo. In ruil voor industriële diamanten zou de VS overtollige landbouwproducten leveren aan Congo. De Belgische diplomatieke posten in Washington en Leopoldstad en de Belgische zakelijke belangen roken onraad. Zoals reeds vermeld, leidde de afhankelijkheid van Adoula van de VS en de VN tot de nodige vragen van de Belgische zaakgelastigde aan de Congolese autoriteiten. Ook Scheyven liet in het najaar van 1961 wantrouwende geluiden horen betreffende de rol van de Amerikaanse zakelijke belangen en de houding van de regering-Kennedy dienaangaande. Scheyven verklaarde begin oktober dat het aanwenden van de VN-hulp om de Amerikaanse zakelijke belangen te bevoordelen onaanvaardbaar was en dat een persistentie van de Amerikaanse regeringspolitiek terzake de relaties met België ernstige schade kon toebrengen. Diezelfde maand werd in een nota aan Brussel

28041961, in *FRUS XX*, doc. 62, p. 130. Longerstaeay aan Brussel 01091961, télégramme par courrier n° 198, ABZ, dossier n° 13844.

¹⁴¹ Memorandum From Secretary of State to President Kennedy 03081961, in *FRUS XX*, doc. 93, p. 185. Telegram From the Secretary of State Rusk to the Department of State 08081961, in *FRUS XX*, doc. 95, p. 188. GERARD-LIBOIS, o.c., p. 219, 234-235. Telegram From the Mission to the United Nations to the Department of State 17081961, in *FRUS XX*, doc. 97, p. 193. Omtrent het inefficiënte van die uitwijzingen, cfr. supra, punt 4.1.1.

gewezen op de banden tussen de *Liberian – American Swedish Minerals Company* (LAMCO) en de partij van de Amerikaanse president. LAMCO had volgens de nota grote interesse voor de ontwikkeling van haar activiteiten in Congo. Scheyven verklaarde tevens dat, alhoewel de Amerikaanse autoriteiten verzekerden dat ze zouden proberen om de Belgische belangen te beschermen en de aanwezigheid van Belgische technici te behouden, hij ervoor vreesde "que les principaux protagonistes de cette politique n'hésiteraient pas s'il le faut à nous sacrifier sous une avalanche de fleurs et de couronnes".¹⁴²

Na de installatie van de regering-Adoula zag nu ook de VN mogelijkheden voor een krachtadiger optreden m.b.t. de Katangese reïntegratie. De militaire operaties van de ONUC eind augustus en vooral begin september, zonder voorafgaande raadpleging vooraf van de Westerse bondgenoten, zorgden voor de nodige druk op de Belgisch – Amerikaanse relaties. De VS, die zich niet volledig konden distantiëren van de acties van de ONUC, werden in België en Katanga vereenzelvigd met de VN.

Midden augustus deelde de VN-secretaris-generaal aan Gullion reeds mee dat, indien de regering-Adoula de ONUC een mandaat zou geven om alle inkomende goederen desnoods met geweld te controleren, de VN over een perfect wettelijke bevoegdheid dienaangaande zou beschikken. De ordonnantie van 24 augustus waarbij de niet-Congolese strijdkrachten werden uitgewezen en de vraag van Adoula aan de ONUC tot bijstand dienaangaande werden in overleg met de VN opgesteld.¹⁴³

De Westerse landen werden in snelheid gepakt door operatie *Rumpunch* van de ONUC. Geconfronteerd met de Amerikaanse kritiek i.v.m. de niet-briefing van de Westerse landen, stelde het hoofd van ONUC Linner onomwonden dat hij de diplomaten nooit op voorhand zou informeren ten einde het succes van een dergelijke belangrijke operatie niet in gevaar te brengen. Zelfs Hammarskjold was niet volledig op de hoogte gebracht van de precieze militaire tactiek "for that would have bound his hands too tightly". De anders terughoudende Rusk had furieus gereageerd op de openhartige maar schaamteloze commentaar van Linner. Het Tshombe-regime mocht volgens de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken niet worden vernietigd gelet op het conservatieve tegengewicht dat Tshombe kon vormen in de regering-Adoula. De VS hadden volgens Rusk geen problemen met de verwijdering van het Belgische militaire personeel uit Katanga maar waren het volledig eens met de Belgische en Britse bondgenoten dat Tshombe's "political framework" niet mocht worden vernietigd. Hij ging dan ook maar al te graag in op Spaaks suggestie Adoula voor te

¹⁴² Telegram From the Embassy in the Congo to the Department of State 11081961, in *FRUS XX*, doc. 96, p. 191. GIBBS, o.c., p. 111, 173-174. WEISSMAN, o.c., p. 127-128. Scheyven aan Spaak 06101961, n° d'ordre 955, ABZ, dossier n° 13844. Scheyven aan Spaak 10101961, n° d'ordre 963, ABZ, dossier n° 13844. Nota aan Brussel 23101961, ABZ, dossier n° 13844. Scheyven aan Spaak 16101961, n° d'ordre 972, ABZ, dossier n° 13844. Gibbs bevestigt de banden tussen LAMCO en het *State Department* (onder meer via Ball, vanaf december 1961 de nummer twee op het *State Department*) en wijst tevens op de banden tussen LAMCO en de VN via de persoon van Hammarskjold. Cfr. GIBBS, "Dag Hammarskjold,...: A reinterpretation", p.170-172.

¹⁴³ Telegram From the Mission to the United Nations to the Department of State 17081961, in *FRUS XX*, doc. 97, p. 192-193. WEISSMAN, o.c., p. 154. KALB, o.c., p. 289.

stellen een verzoenende boodschap naar Tshombe te sturen en hem te vragen naar Leopoldstad te komen.¹⁴⁴

De Belgische minister van Buitenlandse Zaken had nog meer problemen dan zijn Amerikaanse collega met de acties van de ONUC in Katanga eind augustus. Spaak liet niet na ambassadeur MacArthur duidelijk te maken dat die acties in de kaart speelden van de Belgische elementen die het afgescheiden Katangese regime gunstig gezind waren en die gebruik zouden maken van het optreden van de VN om de positie van de Belgische regering te ondermijnen. Alhoewel de Belgische regering zich bereid had getoond met de VN samen te werken, bleef het wantrouwen van Spaak ten aanzien van een te uitgebreide rol van de VN de relatie parten spelen. Het *State Department* was zich bewust van de moeilijke relatie tussen de Verenigde Naties en de Belgische regering. Alhoewel Spaak Linner had omschreven als "charmant et gentil" had de Amerikaanse zaakgelastigde in Congo zijn bedenkingen geuit bij de openheid van Linner t.a.v. Spaak en had hij gewezen op "one of Linner's few blind spots, i.e., disgust with Belgians...". De Belgische minister van Buitenlandse Zaken beseftte evenwel dat een breuk tussen de Belgische regering en de Verenigde Naties ook een ernstige hypotheek zou leggen op de relaties met Washington. Uit zijn tactische manier van optreden eind augustus – begin september bleek dat hij, ondanks zijn ongenoegen met de acties van de ONUC, de dialoog met de VN wenste te handhaven. Reeds eind augustus had hij geprotesteerd tegen de arrestatie van de Belgische beroepsofficieren. Om de gemoederen echter tot bedaren te brengen, had hij, blijkens een interpellatie in het Belgische Parlement midden oktober, zijn protesten echter niet publiek gemaakt. In diezelfde verklaring stelde Spaak tevens geen problemen te hebben met de terugtrekking van de Belgische elementen uit Leopoldstad en Elisabethstad die tegen de visie van de Belgische regering ingingen maar dat de VN veel te snel geweld hadden gebruikt. Spaak zou die manier van "gecontroleerd protest" tegen de acties van de ONUC blijven aanwenden tot bij de beëindiging van de Katangese secessie, hetgeen hem de blijvende erkenning van Washington zou opleveren.¹⁴⁵

Het wekt geen verwondering dat de bloedige gevechten tussen de ONUC en de Katangese strijdkrachten, die op 13 september in Elisabethstad uitbraken, de relaties tussen België en de VN verder onder druk zetten. Ook de Belgisch – Amerikaanse relaties leden onder de escalatie. De Amerikaanse consul in Elisabethstad meldde dat de Belgen onder leiding van hun consul-generaal "[had] declared war on U.N....and all who do not accept their viewpoint". Door de acties van de ONUC niet te erkennen als

¹⁴⁴ Telegram From the Embassy in the Congo to the Department of State 31081961, in *FRUS XX*, doc. 101, p. 199. Telegram From the Department of State to the Embassy in the Congo 01091961, in *FRUS XX*, doc. 102, p. 201. KALB, o.c., p. 290. Telegram From the Mission to the United Nations to the Department of State 0609196, in *FRUS XX*, doc. 103, p. 204.

¹⁴⁵ Telegram From the Embassy in Belgium to the Department of State 12091961, in *FRUS XX*, doc. 106, p. 208. Cfr. supra, punt 3.2.2. Telegram From the Embassy in the Congo to the Department of State 31081961, in *FRUS XX*, doc. 101, p. 200. Interpellation au vice-premier ministre et ministre des Affaires Etrangères et du Ruanda-Urundi de M. Lahaye et de M. De Boodt, le 12 octobre 1961, in *L'ONU et le Congo*, doc. 18, p. 647-651. Note d'audiences avec les ambassadeurs de France, de Grande-Bretagne et des Etats-Unis 14091961, FPHS, doc. 331/6233. *La Libre Belgique*, 30 augustus 1961. Cfr. infra, punt 4.2.3.

"atrocities of UN monstrosity", werd het VS-consulaat door de Belgen in Katanga op één lijn geplaatst met de VN. Ook Spaak deelde MacArthur daags na het uitbreken van de gevechten mee dat de VN, in tegenstelling tot wat hem was verzekerd, bewust het initiatief hadden genomen om geweld te gebruiken.¹⁴⁶

De acties van de VN werden overigens niet alleen in Katanga maar ook in België vereenzelvigd met acties van de VS. Scheyven wees Rusk op 15 september op de ongelukkige verklaringen dienaangaande van een *State Department*-functionaris en de Bassompierre had het over een "new wave of anti-Americanism and neutralism" in België. Het *State Department* was het overigens eens met de Belgische regering dat een onmiddellijk staakt-het-vuren aan de orde was. De secretaris-generaal moest worden in kennis gesteld van de verbijstering van de Amerikaanse regering over de acties van de VN die zonder overleg met de VS of de andere Westerse landen waren uitgevoerd en die alles in gevaar brachten wat tot dan toe was gerealiseerd in Congo en Katanga. Dat het de VS menens was met het stopzetten van de vijandelijkheden bleek uit de weigering van Washington om, niettegenstaande de expliciete vraag van de secretaris-generaal van 16 september, logistieke steun te verlenen bij de versterking van de ONUC-troepen.¹⁴⁷

De periode tussen *Round 1* en *Round 2* werd gekenmerkt door een verstrakking van de Amerikaanse houding ten aanzien van het afgescheiden Katanga. Die verstrakking bracht met zich dat het in augustus en september 1961 nog eensgezinde blok Washington – Londen barsten begon te vertonen en dat het *State Department* meer in de richting van Brussel begon te kijken.

De dood van Hammarskjold zorgde voor een schokeffect in Washington. Bunche had Rusk meegedeeld dat Hammarskjolds vlucht 's nachts had plaats gehad omwille van de raids van een Katangees straalvliegtuig dat de ONUC reeds ernstige schade had

¹⁴⁶ Telegram From the Consulate in Elisabethville to the Department of State 14091961, in *FRUS XX*, doc. 108, p. 213. In een onderhoud met de Amerikaanse ambassadeur in Leopoldstad had de secretaris-generaal gesteld dat hij vooraf niet op de hoogte was – op het ogenblik van het uitbreken van de gevechten was Hammarskjold onderweg naar Congo – van de militaire operaties van 13 september. Bovendien had Bunche aan Rusk meegedeeld dat de ONUC-operatie van 13 september de verderzetting was van de reeds uitgevoerde acties van 28 augustus en er alleen op gericht was de huurlingen uit Katanga te krijgen. In zijn relaas van de gebeurtenissen spreekt O'Brien, de vertegenwoordiger van de VN in Elisabethstad, echter andere taal. Volgens hem was de operatie opgezet met het oog op de beëindiging van de secessie. Volgens Kalb waren de andere ooggetuigen het niet eens met de visie van O'Brien: "His account of his experiences... borders on fiction". Spaak zou later het mislukken van de toenaderingspogingen tussen Adoula en Tshombe in de tweede jaarhelft van 1961 grotendeels toeschrijven aan het optreden van O'Brien. Cfr. Telegram From the Embassy in the Congo to the Department of State 17091961, in *FRUS XX*, doc. 115, p. 226. Cfr. Telegram From the Department of State to the Embassy in the Congo 15091961, in *FRUS XX*, doc. 110, p. 217. Cfr. O'BRIEN, *To Katanga and Back*, p. 249-251. Cfr. WEISSMAN, o.c., p. 156-157. Cfr. KALB, o.c., p. 431. Cfr. SPAAK, o.c., II, p. 245.

¹⁴⁷ Telegram From the Department of State to the Embassy in Belgium 16091961, cfr. *FRUS XX*, p. 242. Telegram From the Department of State to the Embassy in Belgium 15091961, in *FRUS XX*, doc. 111, p. 218. Telegram From the Department of State to the Embassy in the Congo 15091961, in *FRUS XX*, doc. 112, p. 220. Telegram From the Department of State to the Embassy in Belgium 16091961, in *FRUS XX*, doc. 113, p. 221.

toegebracht. De *Secretary of State* had daarop gesteld dat "the United States could not stand idly by and let U.N. planes be interfered with in their missions". Wat een paar dagen daarvoor niet kon, was nu plots wel mogelijk. De gevraagde logistieke steun zou nu toch worden verleend met het oog op een zo snel mogelijke wapenstilstand.¹⁴⁸

De ommezwaai ging echter verder. Washington was in tegenstelling tot Londen van mening dat de rol van de ONUC moest toenemen ten einde de druk op Tshombe te verhogen. Op 23 september werd aan president Kennedy reeds een nota voorgelegd met de visie van het *State Department* na *Round 1*. Katanga kon slechts overleven als "a kind of enclave of colonialism" en zou Congo in communistische wateren doen belanden. Tshombe's geloof in zijn militaire suprematie moest aan het wankelen worden gebracht door een militaire versterking van de ONUC. De externe ondersteuning van Tshombe moest door diplomatieke druk ongedaan worden gemaakt. Vooral aan de Belgische regering moest duidelijk worden gemaakt dat de Katangese reïntegratie ook in het voordeel was van de Belgische langetermijnbelangen. Dit laatste punt kon volgens de nota in principe geen problemen opleveren aangezien zowel Lefèvre als Spaak reeds vóór *Round 1* hadden erkend dat België zich niet mocht laten meeslepen door "shortsighted, colonial nostalgia".¹⁴⁹

De toenemende anti-Amerikaanse gevoelens in België konden roet in het eten gooien, zo werd althans gevreesd door het *State Department*. De Amerikaanse ambassadeur antwoordde echter dat er in hoofde van Spaak geen sprake was van anti-Amerikaanse gevoelens en dat Spaak overtuigd bleef van de noodzaak van een Katangese reïntegratie. MacArthur verklaarde dat de Belgisch – Amerikaanse relaties en de belangen van de VS in Congo en de NAVO uiteindelijk alleen zouden worden beïnvloed door de houding van de VS ten aanzien van de Belgische economische belangen in Congo.¹⁵⁰

Spaak bleef voor de VS een belangrijk medestander bij het realiseren van de gewenste doelstellingen in Congo. Toch had het eigengereide optreden van Spaak in de Berlijnse kwestie voor enige twijfel gezorgd op het *State Department*. Na de topontmoeting tussen Kennedy en Chroesjtsjov begin juni 1961 in Wenen en na de blokkering van

¹⁴⁸ Betreffende de raids van het straalvliegtuig had Fredericks opgemerkt: "I always believed in air power, but I never thought I'd see the day when one plane would stop the United States and the whole United Nations". Cfr. HILSMAN, o.c., p. 251. *FRUS XX*, p. 227. Telegram From the Department of State to the Embassy in the Congo 18091961, in *FRUS XX*, doc. 117, p. 227. Op 19 september keurde Kennedy de inzet van Amerikaanse gevechtsvliegtuigen goed ter bescherming van de ONUC-activiteiten in Congo. De vliegtuigen mochten niet worden ingezet voor offensieve doeleinden tegen Katangese strijdkrachten. Cfr. National Security Action Memorandum No. 97 19091961, in *FRUS XX*, doc. 120, p. 231-232.

¹⁴⁹ KALB, o.c., p. 302-303. Memorandum From the Under Secretary of State for Economic Affairs (Ball) to President Kennedy 23091961, in *FRUS XX*, doc. 122, p. 234-236.

¹⁵⁰ Telegram From the Department of State to the Embassy in Belgium 27091961, in *FRUS XX*, doc. 125, p. 242-243. MacArthur had ook geponeerd dat, indien de Belgische huurlingen verantwoordelijk werden gesteld voor de gevechten in Katanga, het anti-Amerikaanse gevoel in België alleen maar zou aanwakkeren. Het *State Department* had de ambassadeur gevraagd de kwestie bij Spaak aan te kaarten. Cfr. Telegram From the Embassy in Belgium to the Department of State 30091961, in *FRUS XX*, doc. 128, p. 246-248.

alle overgangen van Oost- naar West-Berlijn in augustus, had Spaak, ten einde de situatie te deblokken, een uitnodiging uitgelokt van Chroesjtsjov voor een gesprek in Moskou. Rothschild schrijft in zijn mémoires dat Spaak alleen van de Amerikanen sterke ondersteuning kreeg. Die stelling strookt niet met de bezorgdheid die Rusk ter kennis brengt van de Belgische ambassadeur bij hun onderhoud op 15 september. Rusk verklaarde te hopen dat de Sovjets uit het bezoek niet zouden afleiden dat er meningsverschillen waren binnen de NAVO m.b.t. de Berlijnse kwestie. Amerikaanse regeringskringen verklaarden volgens de media zelfs "que Spaak ne rapporte rien de neuf".¹⁵¹

Het *State Department* beseftte echter dat de niet-tegenkating van Spaak m.b.t. de Congopolitiek van de VS belangrijk was. De instructie aan ambassadeur MacArthur van 27 september liet dienaangaande geen twijfel bestaan: de toenemende anti-Amerikaanse gevoelens in België moesten worden bestreden en "in particular Spaak" moest worden overtuigd van het heilzame van de Amerikaanse Congo-politiek. Het hogervermelde antwoord van de ambassadeur van 30 september was dan ook geruststellend voor het *State Department*. Dat Spaak niet uit was op een confrontatie met de VS was ook reeds gebleken uit de binnenskamers geuite kritiek op de VN-acties. Spaaks intentie om de gemoederen tot bedaren te brengen en naar een vreedzame oplossing te streven, zou nog zwaar op de proef worden gesteld vóór het einde van het jaar als opnieuw gevechten uitbreken tussen de ONUC en de Katangese strijdkrachten (*Round 2*). Zolang Kennedy's "activist advisers" de VS-politiek m.b.t. Congo bleven bepalen, zonder de Belgische bondgenoot daarbij daadwerkelijk te betrekken, bleef de verbetering van de relaties tussen de VS en België, die sinds het aantreden van Spaak was ingezet, stagneren. *Round 1* had de VN echter ernstig gezichtsverlies bezorgd. *Round 2* zou hetzelfde doen met de *New Africa*-groep op het *State Department* maar zou er tevens toe bijdragen dat Spaak werd betrokken bij de concrete beleidsbepaling en beleidsuitvoering in Congo.¹⁵²

¹⁵¹ ROTHSCHILD, o.c., p. 265-266. Telegram From the Department of State to the Embassy in Belgium 15091961, in *FRUS XX*, doc. 111, p. 219. Journal parlé de la RTB 26091961, FPHS, doc. 353/6661. . DUMOULIN, o.c., p. 623-625.

¹⁵² Telegram From the Department of State to the Embassy in Belgium 27091961, in *FRUS XX*, doc. 125, p. 242. Interpellation au vice-premier ministre et ministre des Affaires Etrangères et du Ruanda-Urundi de M. Lahaye et de M. De Boodt, le 12 octobre 1961, in *L' ONU et le Congo*, doc. 18, p. 650-651. KALB, o.c., p. 304.

4.1.3. "Round 2" en de weerslag op de machtsverhoudingen binnen het State Department

Vice-eerste minister Gizenga verlaat op 4 oktober 1961 Leopoldstad met toestemming van de centrale regering maar keert, ondanks herhaald aandringen van Adoula, niet terug uit Stanleystad.¹⁵³

In november wordt de Veiligheidsraad voor de laatste maal geconfronteerd met de Congo-crisis. Op 24 november keurt de Veiligheidsraad een nieuwe resolutie goed. De Congo-politiek van de VN, zoals verwoord in de vorige resoluties, wordt nogmaals bevestigd. De secretaris-generaal wordt gemachtigd alle nodige maatregelen te nemen, geweld inbegrepen, om alle niet-ONUC militaire en paramilitaire personeel alsook de politieke adviseurs en de huurlingen te verwijderen. De resolutie wordt aangenomen met 7 stemmen voor en twee onthoudingen (VK en Frankrijk). De functie van de verongelukte Hammarskjold wordt intussen uitgeoefend door U Thant.¹⁵⁴

Na de goedkeuring van de resolutie van 24 november komt het al snel tot onregelmatigheden tussen de ONUC en de Katangese gendarmerie. Op 5 december forceren de troepen van de VN met geweld de barrages en proberen hun recht op bewegingsvrijheid af te dwingen ("Round 2"). Diezelfde dag stelt de VS transportvliegtuigen ter beschikking van de ONUC om troepen naar Elisabethstad over te vliegen. Op 19 december, na Tshombe's vertrek naar Kitona met het oog op onderhandelingen met Adoula, kondigt de VN-secretaris-generaal een opschorting van de gevechten aan. De gesprekken leiden op 21 december tot een akkoord via een uitwisseling van brieven tussen Bunche, Under Secretary-General for Special Political Affairs, en Tshombe. De Katangese leider erkent onder meer de eenheid van de republiek Congo, president Kasavubu als staatshoofd en de autoriteit van de centrale regering over het ganse grondgebied. Hij houdt echter een slag om de arm door te stellen dat hij, vóór zijn vertrek naar Kitona, geen onderhandelingsbevoegdheid had gekregen van de Katangese autoriteiten.¹⁵⁵

Op 27 december 1961 wordt gelijktijdig een communiqué verspreid in Brussel en Leopoldstad dat het herstel van de normale diplomatieke relaties aankondigt. Op 1 april 1962 zal ambassadeur de Kerchove de Denterghem zijn functies opnemen in Leopoldstad.¹⁵⁶

¹⁵³ Rapport adressée au secrétaire général ...concernant l'application des résolutions du Conseil de Sécurité ...Addendum 1 en date du 20 janvier 1962, in *L'ONU et le Congo*, doc. 34, p. 781-782.

¹⁵⁴ KALB, o.c., p. 311. Résolution adoptée par le Conseil de Sécurité à sa 982e séance, le 24 novembre 1961, in *L'ONU et le Congo*, doc. 26, p. 729-730. Resolutie 169 (S/5002), <http://www.un.org/documents/sc/res/1961/scres61.htm>.

¹⁵⁵ *FRUS XX*, p. 288. GERARD-LIBOIS, o.c., p. 247. Telegram JCS 2476 to US-CINCEUR 05121961, cfr. *FRUS XX*, p. 291. Telegram From the Embassy in the Congo to the Department of State 19121961, in *FRUS XX*, doc. 171, p. 329. *FRUS XX*, p. 334. Déclaration de M. Tshombe à Kitona 21121961, Lettre de M. Tshombe à M. Bunche 21121961, Réponse de M. Bunche à M. Tshombe 21121961, in *Congo 1961*, p. 554-555.

¹⁵⁶ *L'ONU et le Congo*, p. 392.

Het *State Department* bleef in de nasleep van het debacle van *Round 1* vastberaden omtrent de versterking van het VN-mandaat in Congo. In een memorandum van Rusk aan Kennedy van 11 november werd er zelfs rekening mee gehouden dat nieuwe onregelmatigheden in Katanga tot problemen zouden kunnen leiden met de NAVO-bondgenoten, in het bijzonder met het VK. Alleen een snelle beëindiging van de secessie zou Adoula de nodige politieke kracht geven om een einde te maken aan de aspiraties van Gizenga en andere anti-Westerse politici. Washington was echter van mening dat, ten einde geen precedents te scheppen binnen de VN, de Westerse bondgenoten zelf initiatieven moesten nemen om de verzoening te bespoedigen. Het pleidooi van het *State Department* viel echter zowel bij Londen als Brussel in dovemansoren.¹⁵⁷

Aan MacArthur werd reeds op 21 oktober de opdracht gegeven bij Spaak te informeren in hoeverre de Belgische regering maatregelen kon nemen om ervoor te zorgen dat Tshombe alleszins tijdelijk zou beroofd worden van de inkomsten voortvloeiend uit de werking van de *Union Minière du Haut Katanga* en andere Belgische ondernemingen in Katanga. Op het einde van die maand werd die vraag herhaald in een persoonlijke boodschap van Rusk aan Spaak. De Belgische minister van Buitenlandse Zaken verklaarde echter dat dit zowel wettelijke als politieke moeilijkheden met zich bracht en moeilijk kon worden gerealiseerd. Hij voegde eraan toe dat de relaties tussen hem en Tshombe dusdanig precair waren dat het invoeren van economische of financiële sancties, tot gevolg zou kunnen hebben dat Tshombe de Belgische industriële belangen zou nationaliseren. Tshombe bevestigde de verslechtering van de relaties met Spaak in een onderhoud met de Amerikaanse *Ambassador at Large* Harriman. Ook de Britse regering verklaarde bij monde van de minister van Buitenlandse Zaken dat de zakenkringen nationalisatie door Tshombe vreesden.¹⁵⁸

Overigens was uit contacten tussen de Amerikaanse ambassadeur in België en de voorzitter van *Union Minière du Haut Katanga* Robiliart gebleken dat Brussel geen volledige controle had over de UMHK in Katanga. Ook Bunche, *Under Secretary-General for Special Political Affairs*, bestempelde Robiliart na diens onderhoud met Thant op 24 november als "one of our agents" om Tshombe ertoe te bewegen met

¹⁵⁷ Het *State Department* was bevreesd dat, indien economische sancties tegen Katanga via de VN zouden worden opgelegd, ook gelijkaardige maatregelen zouden worden getroffen tegen Zuid-Afrika en Portugal. Een dergelijk precedent moest derhalve worden voorkomen. Cfr. Memorandum From Secretary of State Rusk to President Kennedy, Attachment 11111961, in *FRUS XX*, doc. 140, p. 270-273.

¹⁵⁸ Telegram From the Department of State to the Embassy in Belgium 21101961, in *FRUS XX*, doc. 132, p. 256. Rusk aan Spaak 29101961, FPHS, doc. 331/6252. Telegram From the Embassy in Belgium to the Department of State 31101961, in *FRUS XX*, doc. 134, p. 259. Harriman schetste een positief beeld van Tshombe als iemand die sterk beïnvloed was door "his early missionary education and moral and religious teachings". Harriman had de indruk dat Tshombe een goede vriend kon zijn van de VS en de objectieven van de VS in een geïntegreerd Congo zou steunen. Cfr. Telegram From the Consulate General in Geneva to the Department of State 05111961, in *FRUS XX*, doc. 137, p. 263. Gibbs stelt dat Harriman mogelijk door private belangen in de investeringsbank Brown Brothers, Harriman and Company van een oorspronkelijk antikoloniaal standpunt evolueerde naar een ondersteuning van de Katangese secessie. Cfr. GIBBS, o.c., p. 120. Telegram From the Embassy in the United Kingdom to the Department of State 02111961, cfr. *FRUS XX*, p.258.

Adoula te onderhandelen. Ten aanzien van de betekenis van de UMHK in de Katangese secessie wees president Kennedy Spaak, tijdens diens verblijf in de VS eind november, op de wijd verspreide visie dat de harde houding van Tshombe te wijten was aan sommige economische belangen. Spaak antwoordde dat dergelijke uitspraken kinderachtig waren en dat hij niet geloofde dat een onderneming als de *Union Minière du Haut Katanga* zichzelf in nesten zou werken door een politieke rol te gaan spelen. Toch ging ook Spaak ervan uit dat de UMHK Tshombe in het begin financieel had gesteund.¹⁵⁹

Het *State Department* bleef aandringen bij Spaak om Tshombe onder druk te zetten. Aan de vooravond van *Round 1* werd MacArthur opdracht gegeven Spaak te polsen omtrent de overdracht aan de centrale Congolese regering van de aandelen van de Katangese maatschappijen die tot dan in bewaring werden gehouden door de Belgische regering. Volgens het *State Department* kon de Belgische regering ook eisen dat de Belgische maatschappijen, actief in Katanga, de dividenden op Congolese aandelen aan de Congolese regering zouden betalen. Spaak reageerde volgens MacArthur terughoudend. Indien de onderhandelingen met de Congolese regering betreffende de resterende financiële problemen tot een goed einde werden gebracht na het herstel van de diplomatieke betrekkingen, konden de aandelen die de Belgische regering in bewaring hield aan de Congolese regering worden overgemaakt. De Belgische regering had volgens Spaak echter geen wettelijke bevoegdheid om te voorkomen dat Belgische maatschappijen als de UMHK hun wettelijke zetel naar Katanga zouden overbrengen. Wat de uitbetaling van de dividenden aan de Congolese regering betrof en de terugtrekking van de technici uit Katanga, verklaarde hij dat er problemen waren. MacArthur omschreef Spaaks houding als "non-committal". De CIA toonde in een *Special National Intelligence Estimate* van begin december begrip voor Spaaks positie: "There is probably little more that Premier Spaak can accomplish in view of his own political problems in Belgium".¹⁶⁰

Spaak stelde de Amerikaanse regering wel in kennis van de maatregelen die hij had getroffen om de reïntegratie te bevorderen: weigering of intrekking van de paspoorten van de Belgische huurlingen, terugroeping van de consul-generaal uit Katanga en vervanging van de Belgische militairen op het consulaat in Elisabethstad door niet-militairen.¹⁶¹

¹⁵⁹ Telegram From the Embassy in Belgium to the Department of State 30091961, in *FRUS XX*, doc. 128, p. 247. Telegram From the Mission to the United Nations to the Department of State 25111961, in *FRUS XX*, doc. 143, p. 282. GERARD-LIBOIS, o.c., p. 244. Memorandum of Conversation 20111961, in *FRUS XX*, doc. 141, p. 276.

¹⁶⁰ Telegram From the Department of State to the Embassy in Belgium 01121961, in *FRUS XX*, doc. 145, p. 285. Telegram From the Embassy in Belgium to the Department of State 06121961, in *FRUS XX*, doc. 151, p. 293-294. Special National Intelligence Estimate 07121961, in *FRUS XX*, doc. 152, p. 296.

¹⁶¹ Telegram From the Embassy in Belgium to the Department of State 31101961, in *FRUS XX*, doc. 134, p. 259. Note verbale du représentant permanent de la Belgique adressée au secrétaire général, transmettant un communiqué du gouvernement belge, le 7 novembre 1961, in *L'ONU et le Congo*, doc. 22, p. 658. *L'ONU et le Congo*, p. 391.

Washington werd niet alleen geconfronteerd met een weigerachtige houding van de Europese bondgenoten maar ondervond ook op het thuisfront ernstige tegenkanting omtrent de Congo-politiek. Ambassadeur Scheyven had dienaangaande gewezen op de belangrijke pro-Katangese lobbyactiviteiten in de VS van de Belg Struelens en op de niet onaanzienlijke aanhang die hij had weten te verwerven in het Congres. Vooral de invloed van senator Dodd mocht volgens Scheyven dienaangaande niet worden onderschat. Struelens, die tot juli 1961 het statuut genoot van de Belgische technische bijstand, stond aan het hoofd van de *Katanga Information Services* (KIS). De KIS hielp de militante organisatie *American Committee for Aid to Katanga Freedom Fighters* mee opstarten. De organisatie viel de VN-politiek m.b.t. Katanga aan en zorgde voor de verspreiding van een ingekleurd beeld van Katanga als raciaal tolerant, anticommunistisch en stabiel in vergelijking met de rest van Congo. Het lobbyen van de organisatie had resultaat. De berichtgeving in de media, de Republikeinse partij en zelfs de Democraten uit het zuiden stonden gunstig tegenover het Tshomberegime. De leider van de pro-Tshombe groep in het Congres was Thomas Dodd, een Democratisch senator uit Connecticut. Naarmate de beweging meer bekend raakte werd belangrijke steun verworven bij de traditionele conservatieve rechtervleugel waaronder Nixon en senator Goldwater.¹⁶²

In een reeks speeches in de Amerikaanse Senaat begin september ten tijde van *Round 1*, viel Dodd de communistische gezindheid van de regering-Adoula aan en drong hij aan op steun voor Tshombe. Scheyven deelde Spaak op 24 november mee dat Dodd door Kennedy zelfs was gevraagd een presidentiële boodschap aan Tshombe te overhandigen. De ambassadeur vergiste zich echter dienaangaande. Dodd had voorgesteld een persoonlijke boodschap aan Tshombe te overhandigen maar Kennedy had dit afgewezen. De speeches van de senator bleven ook niet onopgemerkt in België. Toen Spaak op 12 oktober in het Belgische Parlement werd geïnterpelleerd omtrent zijn lakse houding tijdens *Round 1*, werd onder meer verwezen naar de uiteenzetting van Dodd in de Amerikaanse Senaat begin september.¹⁶³

¹⁶² Scheyven aan Spaak 16101961, n° d'ordre 972, ABZ, dossier n° 13844. Scheyven aan Spaak 24111961, n° d'ordre 1117, ABZ, dossier n° 13844. GERARD-LIBOIS, o.c., p. 204. GIBBS, o.c., p. 122-123. Struelens lobbycapaciteiten worden door verschillende auteurs als quasi legendarisch bestempeld. "Ce Belge de trente-deux ans, ..., apprit l'art du *lobbying* à une vitesse déconcertante..." Cfr. AICARDI, *La politique africaine des Etats-Unis: mécanismes et conduite*, p. 99. Hilsman schrijft: "better by far... than the job done by the other side of the policy dispute, who were native Americans". Cfr. HILSMAN, o.c., p. 253. In het najaar van 1961 poogde het Afrika-bureau van het *State Department* Struelens het zwijgen op te leggen door zijn visum niet te verlengen. Door een convocatie evenwel door de Subcommissie voor de Binnenlandse Veiligheid van de Senaat werd hij niet uitgewezen. Eind februari 1963 bedankte Tshombe hem voor "le travail remarquable". Cfr. WEISSMAN, o.c., p. 160-161. Cfr. GERARD-LIBOIS, o.c., p. 204.

¹⁶³ WEISSMAN, o.c., p. 159. Scheyven aan Spaak 24111961, n° d'ordre 1117, ABZ, dossier n° 13844. Telegram From the Consulate in Elisabethville to the Department of State 30111961, in *FRUS XX*, doc. 144, p. 284. Interpellation au vice-premier ministre et ministre des Affaires Etrangères et du Ruanda-Urundi de M. Lahaye et de M. De Boodt, le 12 octobre 1961, in *L'ONU et le Congo*, doc. 18, p. 638. De Standaard, 9 december 1961. La Libre Belgique, 9 december 1961.

In de tweede helft van november slaagde Spaak erin de deur op een kier te krijgen voor het daadwerkelijk betrekken van de Westerse bondgenoten bij de uitstippeling van de Amerikaanse Congo-politiek. Kalb wijst er echter op dat de nieuwe Britse ambassadeur Ormsby-Gore, die via zijn huwelijk zowel gerelateerd was aan Macmillan als Kennedy, op dat ogenblik een belangrijker rol speelde in het bepalen van Kennedy's Congo-politiek dan Spaak.

Op 20 november had de Belgische minister van Buitenlandse Zaken zowel een onderhoud met Rusk als met Kennedy. In het onderhoud met Rusk stelde Spaak voor een onderhandelaar met internationale uitstraling aan te stellen om Adoula en Tshombe dichter bij elkaar te brengen. Spaak zou dat initiatief verder concretiseren in overleg met de Britse minister van Buitenlandse Zaken. De VS reageerden aanvankelijk terughoudend "craignant de donner trop d'importance à M. Tshombe dans le règlement de l'affaire". Eind november deelde Spaak aan MacArthur mee dat de Belgische en Britse regering een memorandum zouden opstellen met daarin de basis-elementen voor een akkoord. Kennedy vond het Brits – Belgisch voorstel voor onderhandelingen tussen Adoula en Tshombe een geschikte basis indien Adoula uitdrukkelijk als leider van de federale regering in het document werd vermeld. Spaak had bij de Amerikaanse president wel aangedrongen op een gezamenlijk initiatief van de VS en het VK om een drastische resolutie tegen Tshombe tegen te houden. De Belgische minister van Buitenlandse Zaken hield zich op de vlakte omtrent de uiteindelijk door de Veiligheidsraad goedgekeurde resolutie: "It was not a good resolution but it was not a bad resolution". Volgens Stevenson hadden Spaaks inspanningen om te voorkomen dat het gebruik van geweld zou worden opgenomen in de resolutie, er echter toe geleid dat de posities van het VK en de VS uiteenliepen.¹⁶⁴

Alhoewel de vijandelijkheden in Katanga in december 1961 Spaak in een delicate positie brachten, zorgde zijn reactie voor een definitieve ommekeer in Washington. Voortaan zouden de Westerse bondgenoten en in het bijzonder de Belgische worden betrokken bij de uitstippeling van de Amerikaanse Congo-politiek.

De volgehouden ondersteuning door de VS van de militaire acties van de ONUC zorgde voor een ernstige controverse met de Europese bondgenoten en in het bijzonder

¹⁶⁴ Op uitnodiging van de Veiligheidsraad verbleef Spaak in de tweede helft van november in de VS. Hij stelde in zijn latere mémoires dat hij niet geïsoleerd stond in de VN zoals zijn voorganger Wigny en voegde er in al zijn bescheidenheid aan toe: "J'avais été le président de l'Assemblée et durant les premières années j'y avais joué un rôle important". Cfr. SPAAK, o.c., II, p. 247-248. Onder invloed van de Britse ambassadeur werd volgens Kalb een evenwicht gezocht tussen de "activist views of the New Frontiersmen" in het *State Department* en het Witte Huis enerzijds en het traditionele Britse advies "go slow, avoid the use of force, and consider the economic ramifications of your policy". Cfr. KALB, o.c., p. 307. Scheyven aan Spaak 21111961, n° d'ordre 1106, ABZ, dossier n° 13844. GERARD-LIBOIS, o.c., p. 244-245. WEISSMAN, o.c., p. 164. Telegrams From the Embassy in Brussels to the Department of State 28111961 en 01121961, cfr. *FRUS XX*, p. 289. Telegram From the Mission to the United Nations to the Department of State 25111961, in *FRUS XX*, doc. 143, p. 282. Memorandum of Conversation 20111961, in *FRUS XX*, doc. 141, p. 276. Telegram From the Department of State to the Embassy in the Congo 07111961, in *FRUS XX*, doc. 138, p. 266. Memorandum of Telephone Conversation 13121961, in *FRUS XX*, doc. 158, p. 310.

het VK. Op de NAVO-ministerraad van midden december in Parijs liet ook Spaak zich erg kritisch uit over de VN-acties. In de daarop volgende discussie waarin de Belgische minister vooral aandrong op een staakt-het-vuren en het heropstarten van de verzoeningspogingen, werd de VS volledig in de minderheid gesteld: "...for the first time in its history a majority of the foreign ministers were lined up against the United States".¹⁶⁵

Round 2 zorgde ook voor een golf van verontwaardiging in België. De pers zette een aanval in tegen de "sauvagerie" van de ONUC en het Belgische publiek keerde zich tegen de VS omwille van de ondersteuning van de acties van de ONUC. Ook in het Belgische Parlement zou Spaak niet nalaten de acties van de ONUC te bekritisieren. Opvallend was echter dat Spaak op dat publieke forum ondanks de druk van de publieke opinie, geen kritiek uitte aan het adres van de VS. Bovendien stelde hij aan het begin van zijn verklaring dat het voor de regering wettelijk en moreel onmogelijk was de Katangese secessie goed te keuren: "Entre Léopoldville et Elisabethville nous avons fait notre choix, comme la loi belge nous forçait de faire, de même que nos intérêts politiques et moraux à longue échéance." Spaaks houding tijdens *Round 2* was blijkbaar één van de katalysatoren voor de verbetering van de relaties tussen de Belgische en Amerikaanse regering. Op 21 december vroeg *Under Secretary Ball* aan MacArthur om Spaak uitdrukkelijk te bedanken "for his restrained and statesmanlike position in face aroused Belgian parliamentary and public feelings". De Belgische regering moest worden gevraagd mee te werken aan een programma dat de economische positie van de centrale regering zou versterken en tegelijk sterke economische druk zou uitoefenen op Katanga indien Tshombe en zijn adviseurs weigerden het Kitona-akkoord te implementeren. Het programma zou mede tot stand worden gebracht met de hulp van de adviseurs van de Belgische minister van Buitenlandse Zaken. Balls opdracht aan MacArthur gaf aan dat het *State Department* nu ook het nut inzag van een inhoudelijke verbetering van de Belgisch – Amerikaanse relaties en verder wou gaan dan de verandering van stijl die sinds de wissel Wigny – Spaak reeds kon worden vastgesteld.¹⁶⁶

Spaaks houding zou evenwel niet hebben volstaan voor die verbetering indien zich niet tegelijk twee andere feiten hadden voorgedaan: de afwikkeling van het Varkensbaai-debacle en de nederlaag van de *New Africa*-groep bij *Round 2*.

Scheyven had Spaak al eind november gewezen op de verwarring die heerste binnen het *State Department*. De reeds eerder in de Amerikaanse pers aangekondigde vervan-

¹⁶⁵ Telegram From Secretary of State Rusk to the Department of State 11121961, in *FRUS XX*, doc. 154, p. 302-303. de Staercke aan Spaak 14121961, FPHS, doc. 331/6255-6256. de Staercke aan Spaak s.d., FPHS, doc. 331/6257. DUMOULIN, o.c., p. 597. HILSMAN, o.c., p. 255. GERARD-LIBOIS, o.c., p. 247-248. De Standaard, 12 december 1961. La Libre Belgique, 15 december 1961, 19 december 1961.

¹⁶⁶ La Libre Belgique, 15121961. DUMOULIN, o.c., p. 597. Télégramme de M. Spaak à M. Thant 08121961, in *Congo 1961*, p. 551. Déclaration du gouvernement à la Chambre des Représentants de Belgique, et interpellations, en date du 12 décembre 1961, in *L'ONU et le Congo*, doc. 30, p. 743, 749-750. Telegram From the Department of State to the Embassy in Belgium 21121961, in *FRUS XX*, doc. 178, p. 340.

ging van *Under Secretary* Bowles na de Varkensbaai-operatie werd pas eind november doorgevoerd ("Thanksgiving Day Massacre"). Ball verving Bowles en McGhee kwam op de plaats van Ball. *Under Secretary of State for Political Affairs* McGhee, voormalig collega van Rusk, profileerde zich onmiddellijk op één lijn met de Europese bondgenoten: Afrika was een aanhangsel van Europa dat van betekenis was voor een gezonde Europese economie.¹⁶⁷

Ook Ball werd door Scheyven, zoals hoger vermeld, bij het aantreden van de regering-Kennedy in het pro-Europese kamp gesitueerd. De Belgische ambassadeur in de VS deelde Brussel echter kort na de vervanging van Bowles door Ball mee dat die laatste zich onmiddellijk een aanhanger had getoond van de visie van de *New Africa*-groep op het *State Department*. Van bij zijn aantreden gaf Ball ook blijk van een veel sterkere persoonlijkheid dan Rusk. Niettegenstaande zowel Rusk als Kennedy al snel aandrongen op een staakt-het-vuren, wist Ball lange tijd het been stijf te houden omtrent het niet heropstarten van de verzoeningsgesprekken, vooraleer de objectieven van de ONUC werden bereikt. Belangrijkste objectief voor de ONUC was het bekomen van bewegingsvrijheid. Terwijl bij het begin van de onregelmatigheden echter nog sprake was van bewegingsvrijheid "throughout Katanga", bleek minder dan een week later dat de VN genoeg nam met bewegingsvrijheid in Elisabethstad.¹⁶⁸

De *New Africa*-groep gaf na het stopzetten van het ONUC-offensief toe dat zij een nederlaag hadden geleden en dat die nederlaag te wijten was aan een slechte public relations-politiek. Binnen de groep leed vooral Williams gezichtsverlies. Scheyven meldde dat Williams op 27 december zwaar had uitgehaald naar de Katangese propagandamachine. Diezelfde Williams moest echter twee dagen later zijn verklaringen dienaangaande afzwakken en op de laatste dag van het jaar verklaarde McGhee dat Williams uitlatingen niet waren goedgekeurd door de top van het *State Department*. McGhee nam – althans tijdelijk – het roer over van Williams i.v.m. de te volgen Congo-politiek. Scheyven kon dan ook eind 1961 in zijn traditionele jaarlijkse evaluatie van de Belgisch – Amerikaanse relaties stellen dat de extreme politiek van Williams niet langer alles overheerste op het Amerikaans Ministerie van Buitenlandse Zaken, maar dat nu ook werd geluisterd naar de Europese landen.¹⁶⁹

¹⁶⁷ Scheyven aan Spaak 28111961, n° d'ordre 1134, ABZ, dossier n° 13844. HILSMAN, o.c., p. 53. WEISSMAN, o.c., p. 133. De Standaard, 28 – 29 november 1961.

¹⁶⁸ Cfr. supra, punt 3.4.1. Scheyven aan Spaak 20121961, n° d'ordre 1195, ABZ, dossier n° 13844. Taelemans aan Spaak 20121961, n° d'ordre 555, ABZ, dossier n° 13844. Telegram From the Department of State to Secretary of State Rusk, at Paris 11121961, in *FRUS XX*, doc. 155, p. 304-305. Telegram From the Department of State to Secretary of State Rusk, at Paris 12121961, in *FRUS XX*, doc. 156, p. 306-307. Memorandum of Telephone Conversation 13121961, in *FRUS XX*, doc. 158, p. 309. Telegram From the Mission to the United Nations to the Department of State 11121961, cfr. *FRUS XX*, p. 304. Telegram From the Department of State to the Embassy in Venezuela 1612961, in *FRUS XX*, doc. 165, p. 321.

¹⁶⁹ HILSMAN, o.c., p. 253, 256-257. Belgian Embassy 28121961, n° d'ordre 1213, ABZ, dossier n° 13844. Scheyven aan Spaak 28121961, n° d'ordre 1212, ABZ, dossier n° 13844.

4.2. Herstel van het vertrouwen

4.2.1. Impasse op het terrein

Begin januari 1962 vraagt Adoula de bijstand van de ONUC om de troepen van Gizenga in Stanleystad te ontwapenen. De VN-secretaris-generaal had reeds eind december 1961 verklaard daartoe bereid te zijn. Op 14 januari rondt het ANC de operatie met de hulp van de ONUC met succes af. De dag erna keurt het Congolese Parlement een motie goed waarbij Gizenga wordt ontheven uit zijn functies. De voormalige vice-eerste minister wordt overgevlogen naar Leopoldstad maar wordt niet onder arrest geplaatst. De regering-Adoula neemt wel maatregelen om zijn veiligheid te waarborgen.¹⁷⁰

Op 15 februari neemt de Katangese Raad een resolutie aan waarin de Kitona-verklaring wordt bestempeld als een potentiële discussiebasis. In deze verklaring erkent Tshombe onder meer de eenheid van de republiek Congo, president Kasavubu als staatshoofd en de autoriteit van de centrale regering over het ganse grondgebied.¹⁷¹

Tussen 18 maart en 16 april vergadert een Katangese delegatie onder de leiding van Tshombe vijftien maal met de centrale regering met het oog op de implementatie van het Kitona-akkoord. Na een onderbreking worden de gesprekken hervat op 24 mei en opnieuw beëindigd op 25 juni. Bij de tweede ronde neemt het hoofd van de ONUC, Gardiner, deel aan de gesprekken. Op aangeven van die laatste wordt de uitwerking van de speciale en gedetailleerde bepalingen betreffende de reïntegratie doorgeschoven naar commissies. Eind mei beslissen de delegaties van Adoula en Tshombe tot de oprichting van vier commissies. Midden juni verklaren diezelfde delegaties echter dat geen enkele commissie kan functioneren voordat het gemeenschappelijke slotcommuniqué wordt ondertekend. De centrale en Katangese autoriteiten bereiken echter geen akkoord omtrent het slotcommuniqué.¹⁷²

De regering-Kennedy plaatste al onmiddellijk na het Kitona-akkoord de nodige vraagtekens bij de bereidheid van Tshombe om het akkoord uit te voeren. Eind december 1961 werd een driefasig programma van het *State Department* voorgesteld aan de president en de Westerse bondgenoten maar de Britse regering wees het voorstel resoluut af en de Belgische regering reageerde terughoudend.

¹⁷⁰ Rapport adressée au secrétaire général par le fonctionnaire chargé de l'opération des Nations Unies au Congo ... en date du 9 janvier 1962, et addenda de date ultérieure, in *L'ONU et le Congo*, doc. 34, p. 781-784, 791, 794-795. Telegram From the Mission to the United Nations to the Department of State 20121961, in *FRUS XX*, doc. 34, p. 333.

¹⁷¹ Rapport adressée au secrétaire général par le fonctionnaire chargé de l'opération des Nations Unies au Congo ... en date du 9 janvier 1962, addendum 8, annexe 1: Résolution adoptée par l'Assemblée de la province du Katanga, en date du 15 février 1962, in *L'ONU et le Congo*, doc. 34, p. 808-809.

¹⁷² Rapport adressée au secrétaire général par le fonctionnaire chargé de l'opération des Nations Unies au Congo ... en date du 9 janvier 1962, addendum 10, in *L'ONU et le Congo*, doc. 34, p. 901-907. *FRUS XX*, p. 410.

In een eerste fase moest ervoor worden gezorgd dat de zakelijke belangen in Katanga hun financiële verplichtingen ten aanzien van de centrale regering nakwamen. In een tweede fase moest de financiële samenwerking van die belangen met de Katangese regering worden beëindigd. Indien Tshombe nog steeds weigerde het Kitona-akkoord uit te voeren, zouden in de derde fase de Amerikaanse, Britse en Belgische regering hun onderdanen aanraden Katanga te verlaten en de ONUC zou de Congolese regering militair bijstaan in het opleggen van de centrale fiscale regelgeving in Katanga. Opmerkelijk was dat enerzijds werd gehoopt op positieve reacties van de Belgische regering maar dat anderzijds werd gesteld dat de in het plan voorziene stappen ook zonder Belgische coöperatie konden worden gezet. Tegelijk met het opvoeren van de druk op Tshombe moest de politieke positie van Adoula worden versterkt. Scheyven wist begin februari te melden dat de Amerikaanse regering opnieuw 15 miljoen dollar ter beschikking zou stellen van de centrale regering en dat een volgende schijf in de pijplijn zat.¹⁷³ Begin 1962 was het ook duidelijk dat de visies van de VS en het VK op de te volgen Congo-politiek steeds verder uiteenliepen. Het VK was ontstemd over het optreden van de ONUC in Katanga in december en de Britse minister van Buitenlandse Zaken liet Rusk weten dat het wenselijk was dat de troepen van de VN Congo zouden verlaten. De Amerikaanse regering had net de tegenovergestelde visie: zonder prominente aanwezigheid van de VN was verzoening in Congo onwaarschijnlijk. Kennedy en de Britse eerste minister Macmillan waren het wel eens dat een nieuwe militaire actie van de VN uit den boze was. Kalb wijst dienaangaande opnieuw op de invloed van de Britse ambassadeur Ormsby Gore op Kennedy. Telkens functionarissen van het *State Department* probeerden de president te overhalen een hardere houding aan te nemen ten aanzien van Tshombe, overtuigde de Britse ambassadeur Kennedy geen stappen te zetten die konden leiden tot vijandelijkheden.¹⁷⁴

Gelet op de resolute weigering van de Britten, deed het *State Department* er alles aan om de medewerking te krijgen van de Belgische regering voor de uitvoering van het door hen geconcipeerde driefasige programma. Belangrijk hierbij was de Belgische regering niet voor het hoofd te stoten. Zo nam *Under Secretary of State for Political Affairs* McGhee officieel afstand van de verklaringen van een lagere functionaris betreffende de betrokkenheid van de *Union Minière du Haut Katanga* bij de financiering van de Katangese propagandamachine in de VS. *Under Secretary* Ball had er McGhee op gewezen dat dergelijke uitspraken in Brussel en Elisabethstad konden geïnterpreteerd worden als een bevestiging van de intentie van de VS om de Belgische zakelijke belangen in Katanga te vernietigen en het anti-Amerikaanse gevoel in België konden aanwakkeren. Volgens Ball was dat zeker niet de bedoeling van de regering-Kennedy: "It certainly isn't in our long-range interest to run European business out of the

¹⁷³ Telegram From the Department of State to the Embassy in the Congo 22121961, in *FRUS XX*, doc. 179, p. 342-344. Telegram From the Department of State to President Kennedy, at West Palm Beach, Florida 23121961, in *FRUS XX*, doc. 180, p. 346. KALB, o.c., p. 322. Scheyven aan Brussel 01021962, télégramme n° 41, ABZ, dossier n° 14116.

¹⁷⁴ Telegram From the Department of State to the Embassy in the Congo 21121961, in *FRUS XX*, doc. 177, p. 338-339. Telegram From the Department of State to the Embassy in the United Kingdom 22121961, in *FRUS XX*, doc. 182, p. 348. KALB, o.c., p. 339.

Katanga". Scheyven zou Spaak eind februari meedelen dat de verdere Belgische aanwezigheid in Congo onontbeerlijk was voor de Amerikaanse regering. Het *State Department* had immers gevraagd of de Belgische regering het noodzakelijke personeel ter beschikking kon stellen voor een goede werking van de Congolese administratie en voor de opleiding van de functionarissen. *Assistant Secretary of State for African Affairs* Williams had Spaak zelfs gevraagd of hij geen betrouwbare Belgische adviseurs kon aanraden om Tshombe bij te staan, waarop Spaak had geantwoord dat hij juist alle adviseurs had teruggetrokken op aandringen van de VN en de VS.¹⁷⁵

Alle goede bedoelingen van de Amerikaanse regering ten spijt, kon het driefasige programma van het *State Department* de Belgische regering slechts matig bekoren. Brussel had problemen met het plan in die zin dat alleen Tshombe onder druk werd gezet en de centrale regering buiten schot bleef. Spaak liet niet na de Amerikaanse regering te wijzen op het inconsistente gedrag van Adoula. Op de vraag van de Belgische regering om onderhandelingen te starten over de nog te regelen Belgisch – Congolese financiële aangelegenheden, had Adoula niet gereageerd maar tegelijk voelde hij zich niet te beroerd om bijkomende Belgische leningen te vragen. Spaak had ook niet alleen vragen bij de haalbaarheid van bepaalde initiatieven maar verklaarde dat het veel te vroeg was om bijkomende druk op Tshombe uit te oefenen "behaving as well as could be expected".¹⁷⁶

Dé sleutel tot het beëindigen van de secessie lag volgens de VS bij de *Union Minière du Haut Katanga*. Alhoewel begin 1962 publieke kritiek aan het adres van de onderneming werd geschuwd, liet het *State Department* niet na alle discrete kanalen aan te wenden om de druk op de UMHK op te bouwen. Voormalig ambassadeur Kirk, hoofd van de Amerikaanse afdeling van de *Société Générale*, werd naar Brussel gestuurd om de steun te verwerven van de UMHK voor het Kitona-akkoord. De Amerikaanse ambassadeur MacArthur van zijn kant kwam herhaaldelijk tussenbeide bij Spaak om de betekenis van de medewerking van de UMHK te benadrukken. Ook op het terrein in Congo benaderden de VS-functionarissen de verantwoordelijken van de UMHK. Na een onderhoud in Leopoldstad van de Amerikaanse ambassadeur Gullion met de vice-gouverneur van de *Société Générale* merkte Ball op dat die laatste instemde met de reïntegratie. Wanneer het echter aankwam op concrete maatregelen om die integratie te bevorderen, liet de maatschappij het afweten. De druk van de VS

¹⁷⁵ HILSMAN, o.c., p. 257. Memorandum From the Under Secretary of State (Ball) to the Under Secretary of State for Political Affairs (McGhee) 02011962, in *FRUS XX*, doc. 183, p. 350-351. Telegram From the Department of State to the Embassy in Belgium 02011962, in *FRUS XX*, doc. 184, p. 351-352. Scheyven aan Spaak 26021962, n° d'ordre 172, ABZ, dossier n° 14116. Telegram From the Department of State to the Embassy in Belgium 21021962, in *FRUS XX*, doc. 208, p. 394. Scheyven aan Spaak 23021962, n° d'ordre 161, ABZ, dossier n° 14116.

¹⁷⁶ Telegram From the Department of State to the Embassy in Belgium 21021962, in *FRUS XX*, doc. 208, p. 393. Telegram From the Department of State to the Embassy in Belgium 02011962, in *FRUS XX*, doc. 185, p. 355. Memorandum From Under Secretary of State for Political Affairs (McGhee) to the Secretary of State Rusk 05011962, in *FRUS XX*, doc. 186, p. 356. Telegram From the Department of State to the Embassy in Belgium 17011962, in *FRUS XX*, doc. 192, p. 365. Telegram From the Department of State to the Mission to the United Nations 23011962, in *FRUS XX*, doc. 194, p. 368.

deed wel barsten ontstaan in de Belgische zakenwereld – in het bijzonder bij de *Société Générale* – maar Tshombe's positie bleef onaangetast.¹⁷⁷

Geconfronteerd met de weinig coöperatieve houding van zowel de Britse als de Belgische regering, zag het *State Department* af van een unilaterale in werking stelling van het driefasige plan. De onderhandelingspiste zonder bijkomende druk zou, althans tijdelijk, verder worden gevolgd. De voorzichtige politiek was echter niet alleen het gevolg van de tegenkanting van de Westerse bondgenoten maar had ook te maken met oppositie in het Congres en verdeeldheid op het *State Department*.¹⁷⁸

De groeiende kracht van de Katanga-lobby in de VS was onmiskenbaar. De Amerikaanse regering slaagde er, tot onbegrip van Spaak, niet in de activiteiten van Struelens, hoofd van de *Katanga Information Services*, aan banden te leggen. De regering had ook moeilijkheden met de parlementaire goedkeuring van de inschrijving op de door de VN uitgeschreven lening ter financiering van de acties in Congo. Volgens Weissman waren die moeilijkheden een duidelijke aanwijzing voor het succesvolle karakter van het Katangese lobbywerk.¹⁷⁹

Niet alleen bij de wetgevende macht was er op zijn minst sprake van een kritische houding ten aanzien van de gevoerde Congo-politiek maar ook binnen de regering zat niet iedereen op dezelfde lijn. Williams was na het gezichtsverlies bij *Round 2* niet langer de "trekker" van de Congo-politiek maar *Under Secretary of State for Political Affairs* McGhee kreeg nu de bovenhand. Rothschild bestempelde McGhee als een "réaliste intègre". De invloed van *Under Secretary* Ball op het gevoerde beleid mag echter niet worden onderschat. Kenmerkend voor het optreden van Ball was evenwel het allesbehalve rechtlijnige karakter. Ten tijde van *Round 2* en in de eerste helft van 1962 blijkt uit de onderzochte bronnen dat Ball ongetwijfeld tot de progressieve vleugel moet worden gerekend. In de tweede helft van 1962 is dat echter niet altijd het geval, zoals ook Gibbs en Weissman stellen. Ball had volgens Weissman weinig ideologische drijfveren en zijn optreden werd veeleer gekenmerkt door persoonlijk opportunisme.¹⁸⁰

¹⁷⁷ Memorandum From the Under Secretary of State (Ball) to the Under Secretary of State for Political Affairs (McGhee) 02011962, in *FRUS XX*, doc. 183, p. 351. Memorandum From Under Secretary of State for Political Affairs (McGhee) to the Secretary of State Rusk 05011962, in *FRUS XX*, doc. 186, p. 356. Telegram From the Department of State to the Embassy in Belgium 31011962, in *FRUS XX*, doc. 198, p. 372. De nieuwe voorzitter van de *Société Générale*, die in december 1961 zijn functies opnam, was voorstander van samenwerking met de centrale regering, maar slaagde niet in zijn opzet. Cfr. GIBBS, o.c., p. 134-135.

¹⁷⁸ HELMREICH, o.c., p. 241.

¹⁷⁹ Telegram From the Embassy in Belgium to the Department of State 04031962, in *FRUS XX*, doc. 212, p. 401-402. Scheyven aan Brussel 26011962, télégramme par courrier n° 23, ABZ, dossier n° 14116. Telegram From the Embassy in the Congo to the Department of State 24031962, in *FRUS XX*, doc. 215, p. 412. Op 30 januari 1962 vroeg Kennedy de goedkeuring van het Congres voor de aanschaf van 100 miljoen dollar VN-obligaties. De uiteindelijke goedkeuring werd pas verstrekt op 14 september en na drastische wijzigingen van de terugbetalingmodaliteiten zowel door de Senaat als het Huis van Afgevaardigden. Cfr. WEISSMAN, o.c., p. 177.

¹⁸⁰ Cfr. supra, punt 4.1.2. GIBBS, o.c., p. 140. Cfr. supra, punt 3.4.1. WEISSMAN, o.c., p. 132-133.

De verdeeldheid i.v.m. de te volgen Congo-politiek was ook terug te vinden op het terrein. Volgens Hoffacker, de Amerikaanse consul in Elisabethstad, was Tshombe op goede weg om het Kitona-akkoord te implementeren. Gullion, de Amerikaanse ambassadeur in Leopoldstad, was daarentegen van mening dat de positie van Adoula onvoldoende werd ondersteund. MacArthurs visie sloot dan weer opvallend aan bij die van Spaak: geweld ten alle prijze voorkomen en Tshombe de nodige tijd geven. Volgens Weissman was de voorzichtige Congo-politiek van de Amerikaanse regering dan ook niet het gevolg van een rationele analyse van de mogelijke beleidsopties m.b.t. Katanga en de vereisten dienaangaande. De politiek had vooral tot doel een consensus te bereiken tussen de VS en de Europese bondgenoten, de publieke opinie en de elkaar bekampende fracties binnen de regering.¹⁸¹

Ofschoon het *State Department* had ingestemd om de onderhandelingen tussen Adoula en Tshombe op hun beloop te laten, bleef Washington proberen om de Britse en Belgische regering over de streep te trekken. Op het eerste zicht kwam er een paradoxale reactie: hoe resoluter de Britse weigering, hoe meer Spaak geneigd bleek in te stemmen met het Amerikaanse plan.

Reeds einde maart werd opnieuw gepoogd overeenstemming te krijgen met Brussel i.v.m. te nemen maatregelen indien de onderhandelingen zouden mislukken. Vooral de gedwongen belastinginning in Katanga onder de bescherming van de ONUC, stond hoog op de agenda van de gewenste maatregelen. Wederom kreeg Washington lauwe of ronduit negatieve reacties. *Under Secretary-General for Special Political Affairs* Bunche en het hoofd van de ONUC Gardiner plaatsten ernstige vraagtekens bij de haalbaarheid van de vermelde maatregel en Spaak was ronduit negatief. Hij kon vooraf niet akkoord gaan met enige specifieke actie in geval van mislukking van de onderhandelingen en bovendien kante hij zich volledig tegen de gedwongen belastinginning "believing that this would be spark which would set off hostilities". De negatieve reacties ten spijt, bleven de VS het pad van de consultatie van de bondgenoten (Verenigd Koninkrijk en België) bewandelen. Volgende overlegkans was de NAVO-ministerraad in Athene van 4 tot 6 mei.¹⁸²

Op de NAVO-top in Athene stelde Rusk aan de Britse en Belgische minister van Buitenlandse Zaken voor gesprekken te beginnen in Londen omtrent concrete acties om uit de impasse in Congo te geraken. Rusks risicoanalyse van de situatie werd door

¹⁸¹ Telegram From the Consulate in Elisabethville to the Department of State 09021962, in *FRUS XX*, doc. 204, p. 387. Telegram From the Embassy in the Congo to the Department of State 18041962, in *FRUS XX*, doc. 219, p. 421. Loidan aan Brussel 30031962, télégramme n° 197, ABZ, dossier n° 14116. WEISSMAN, o.c., p. 181.

¹⁸² Telegram From the Department of State to the Mission to the United Nations 24031962, in *FRUS XX*, doc. 216, p. 414. Telegram From the Mission to the United Nations to the Department of State 24041962, in *FRUS XX*, doc. 221, p. 425. Telegram From the Mission to the United Nations to the Department of State 26031962, in *FRUS XX*, doc. 217, p. 417. Telegram From the Department of State to the Embassy in Belgium 28041962, in *FRUS XX*, doc. 223, p. 428. HELMREICH, o.c., p. 241. Spaak ging wel akkoord met een bemiddelende rol voor Gardiner. Cfr. Spaak aan ambabel Washington 29041962, télégramme n° 138, ABZ, dossier n° 18293 II a. Telegram From the Department of State to the Embassy in Belgium 28041962, in *FRUS XX*, doc. 223, p. 429. Memorandum of Conversation 28041962, in *FRUS XX*, doc. 224, p. 432.

zowel Home als Spaak onderschreven: indien Adoula met andere gematigden, als gevolg van het falen van zijn regering de Katangese secessie te beëindigen, van het politieke toneel zou verdwijnen, zou de deur worden opengezet voor de communisten. Home benadrukte echter onmiddellijk dat het uit te werken plan niet kon worden opgelegd. Ball rekende er op dat, indien de Belgische regering niet kon instemmen met de gedwongen belastinginning, die regering toch geen obstructiepolitiek zou voeren. In zijn bericht aan de Amerikaanse ambassade in Londen bracht hij Spaaks houding tijdens *Round 2* in herinnering "when he [Spaak] expressed hope that UN would pull it off fast enough so that it would not create political difficulties for his Government".¹⁸³ Het overleg tussen de VS, het VK en België had plaats op 15 en 16 mei in Londen maar draaide volgens de Amerikaanse ambassadeur uit op een complete mislukking op de essentiële punten: "I must report almost complete failure". Vooral de Britten waren categoriek en onvermurwbaar. Het hervatten van de vijandelijkheden in Katanga was voor de Britten onbespreekbaar. Indien in de VN bovendien een resolutie zou worden ingediend die dergelijke actie waarschijnlijk zou maken, zou niet alleen worden tegen gestemd maar ook de financiële steun van het Verenigd Koninkrijk voor de VN-acties in Congo zou worden ingetrokken. Het Britse standpunt liet niets aan duidelijkheid te wensen over. Terwijl in de voorgaande maanden ook Spaak zich steeds negatief had uitgelaten omtrent het formuleren van concrete actieplannen, merkte de Amerikaanse ambassadeur nu op: "I was impressed by mobility and helpfulness, within limits, of Belgian position as compared with that of British". De Britse zakelijke belangen in Katanga legden duidelijk meer gewicht in de schaal bij de regering Macmillan – Home dan de Belgische zakelijke belangen bij de regering Lefèvre – Spaak.¹⁸⁴ Gelet op de onwrikbare houding van de Britten, wekte het geen verwondering dat de door de partijen goedgekeurde slottekst – "aide-mémoire on Congolese reconciliation" – zo goed als nietszeggend was op het gebied van de mogelijke drukkingsmiddelen. De bondgenoten waren het wel eens over welke initiatieven de Katangese integratie in de hand zouden werken: de helft van de Katangese inkomsten afdragen aan de centrale regering en echte regionale autonomie onder diezelfde regering waren de meest in het oog springende provisionele maatregelen. De Britten verzetten zich echter tegen de opname van omzeggens elk concreet drukkingsmiddel in de *aide-mémoire*. Washington liet dan ook al snel weten dat de slottekst onaanvaardbaar was.¹⁸⁵

¹⁸³ Cfr. supra, punt 4.1.3. Telegram From Secretary of State Rusk to the Department of State 06051962, in *FRUS XX*, doc. 229, p. 443-444. Telegram From the Department of State to the Embassy in the United Kingdom 1105962, in *FRUS XX*, doc. 230, p. 447.

¹⁸⁴ Telegram From the Embassy in the United Kingdom to the Department of State 16051962, in *FRUS XX*, doc. 234, p. 452. Zoals hoger vermeld, had Leopold II Brits kapitaal betrokken bij de exploitatie van Katanga. De belangrijkste Britse investeerder was Tanganyika Concessions Ltd. De verwevenheid van de Britse groep met de Belgische *Société Générale*, de onbetwiste leider van de Katangese economie, was groot. Tanganyika Concessions was onder meer een belangrijke aandeelhouder van de UMHK. De relaties van het Verenigd Koninkrijk met de Rhodesische federatie zorgden er bovendien voor dat de Britse regering moeilijk kon instemmen met economische sancties tegen de autoriteiten in Elisabethstad. Een belangrijk aandeel van de Katangese uitvoer verliep immers via de Rhodesische federatie. Cfr. supra, punt 2. Cfr. GERARD-LIBOIS, o.c., p. 46-47, 112, 320. Cfr. GIBBS, o.c., p. 61, 115-116.

Hoe zwak de slottekst ook was, de betekenis van de onderhandelingen voor de Belgisch – Amerikaanse relaties lag in de houding die door de Belgische delegatie was aangenomen tijdens de gesprekken. Spaaks kabinetschef Rothschild stond aan het hoofd van de delegatie en de Amerikaanse vertegenwoordiger had zich reeds, zoals vermeld, in gunstige zin uitgelaten omtrent de Belgische inbreng. Rothschild, opsteller van de ontwerpslottekst, had echter ook onder de mogelijke drukkingsmiddelen een concreet en naar eigen zeggen persoonlijk voorstel opgenomen "to resolve differences between US and UK". Terwijl in de Amerikaanse plannen steeds sprake was geweest van een gedwongen belastinginning in Elisabethstad, stelde Rothschild nu voor de exportroutes aan de grenzen met Angola en de Rhodesische Federatie te blokkeren. Die blokkades waren volgens de kabinetschef eenvoudiger te organiseren en zouden het anderzijds moeilijk maken voor de Katangese gendarmerie om tussenbeide te komen.¹⁸⁶

Rothschild's concrete, pragmatische voorstel was een verrassing voor de Amerikanen. Zoals hoger vermeld, was Spaaks kabinetschef immers als adjunct van d'Aspremont aan het hoofd van Mistebel in juli en augustus 1960 mede verantwoordelijk voor de uitbouw van de structuren van het afgescheiden Katanga. Diezelfde Rothschild deed nu een concreet voorstel om datzelfde Katanga op de knieën te krijgen. Bovendien was het contrast met de houding die Spaak in de voorbije maanden had aangenomen groot. Spaak had steeds blijven volhouden dat geen concrete acties konden worden gepland in geval van mislukking van de onderhandelingen. Gelet op de verstandhouding tussen Spaak en Rothschild – Dumoulin heeft het over "le fidèle Rothschild" – is het dan ook onwaarschijnlijk dat de kabinetschef een dergelijk initiatief zou nemen zonder zijn minister voorafgaandelijk te raadplegen, hetgeen volgens hem nochtans het geval was.¹⁸⁷

Het voorstel van Rothschild lijkt daarentegen een zorgvuldig georchestreerd manoeuvre om de verbetering van de Belgisch – Amerikaanse relaties m.b.t. Congo in een stroomversnelling te krijgen. Niettegenstaande de ambassadeur verklaarde dat zijn initiatief bedoeld was om de Brits – Amerikaanse meningsverschillen op te lossen, was het duidelijk dat zijn voorstel onaanvaardbaar was voor de Britse regering. Met hun weigering maakten de Britten het echter nog maar eens duidelijk voor de Amerikanen dat verder onderhandelen met het Verenigd Koninkrijk weinig zin had. Anderzijds toonde Spaaks kabinetschef met zijn initiatief hoe ver de Belgische bondgenoot wel bereid was te gaan om de Katangese secessie te beëindigen en impliciet tegemoet te komen aan de wensen van Washington. Doordat Rothschild zijn voorstel bovendien in persoonlijke naam deed en door de quasi-zekerheid van een Britse weigering, kon Spaak achteraf niet in verlegenheid worden gebracht ten aanzien van de rest van de

¹⁸⁵ Telegram From the Embassy in the United Kingdom to the Department of State 16051962, in *FRUS XX*, doc. 235, p. 454. Telegram From the Embassy in the United Kingdom to the Department of State 18051962, in *FRUS XX*, doc. 236, p. 455-457. Telegram From the Department of State to the Embassy in the Congo 19051962, in *FRUS XX*, doc. 238, p. 459, 461. Spaak aan ambabel Washington 19051962, télégramme sans numéro, ABZ, dossier n° 18293 II a.

¹⁸⁶ Telegram From the Embassy in the United Kingdom to the Department of State 16051962, in *FRUS XX*, doc. 235, p. 454.

¹⁸⁷ Cfr. supra, punt 3.2.1. DUMOULIN, o.c., p. 587.

Belgische regering, de publieke opinie en de zakelijke belangen in Katanga. Ook Helmreich geeft aan dat het Spaaks bedoeling was, door in de eerste maanden van 1962 geen voorstellen te doen aan het *State Department*, het voor de Amerikaanse regering duidelijk te maken hoe ver hun visie wel verschilde van de Britse m.b.t. de Katangese reïntegratie.¹⁸⁸

De Belgische minister van Buitenlandse Zaken slaagde glansrijk in zijn opzet. Amper een paar dagen na het overleg in Londen, verklaarde Rusk dat een akkoord tussen de drie landen onmogelijk was. De onverzettelijkheid van het Verenigd Koninkrijk maakte verder onderhandelen met de Britten "futile". Bilateraal overleg met de Belgen was echter wel mogelijk. Dat Rothschild einde mei – zoals te verwachten viel – zijn voorstel tot blokkade van de exportlijnen afzwakte en opnieuw benadrukte dat het een persoonlijk initiatief betrof, deed geen afbreuk aan de positieve kijk van de Amerikanen op de Belgische houding. Ook Spaak was tevreden over de Amerikaanse houding en vooral over de bereidheid tot effectieve samenwerking met de kleine bondgenoot.¹⁸⁹

Intussen waren de onderhandelingen tussen Tshombe en Adoula hervat, maar zowel de Amerikaanse als de Belgische regering waren veeleer pessimistisch omtrent de slaagkansen ervan. Het afspringen van de gesprekken en de dreigende implementatie van de afgesproken drukkingsmiddelen zou uiteindelijk voor een verstrakking van de Belgische houding zorgen.

Ook Gardiner, hoofd van de ONUC in Congo, nam nu deel aan de vergaderingen. Volgens Rusk en Spaak waren Gardiners voorstellen gelijklopend met de hoofdelementen van de *aide-mémoire on Congolese reconciliation* na afloop van de gesprekken in Londen. Alle inspanningen moesten worden gericht op het aanvaarden van die elementen door Adoula en Tshombe. Intussen kon wel bilateraal overleg worden opgestart tussen België en de VS omtrent drukkingsmiddelen en sanctiemogelijkheden.¹⁹⁰

Under Secretary of State for Political Affairs McGhee lanceerde begin juni op een topeverleg met alle belangrijke Congo-actoren van beide regeringen het idee van een "balanced proposal" waarbij zowel Leopoldstad als Elisabethstad concessies zouden moeten doen. De Britten waren niet aanwezig. Alhoewel Spaak voorbehoud bleef maken omtrent mogelijke acties indien de onderhandelingen mislukten, stemde hij in met de "package deal", zoals die door Amerikaanse en Belgische functionarissen werd

¹⁸⁸ Telegram From the Embassy in the United Kingdom to the Department of State 16051962, in *FRUS XX*, doc. 235, p. 454. HELMREICH, o.c., p. 242.

¹⁸⁹ Telegram From the Department of State to the Embassy in the Congo 19051962, in *FRUS XX*, doc. 238, p. 460. Memorandum From the Department of State Executive Secretary (Brubeck) to the President's Special Assistant for National Security Affairs (Bundy) 21051962, in *FRUS XX*, doc. 239, p. 463. Telegram From the Embassy in Belgium to the Department of State 23051962, in *FRUS XX*, doc. 240, p. 465-467. Spaak aan ambabel Washington 18051962, télégramme n° 154, ABZ, dossier n° 18293 II a. HELMREICH, o.c., p. 240.

¹⁹⁰ Telegram From the Department of State to the Embassy in the Congo 19051962, in *FRUS XX*, doc. 238, p. 461. Telegram From the Embassy in Belgium to the Department of State 23051962, in *FRUS XX*, doc. 240, p. 465. HELMREICH, o.c., p. 241.

ontwikkeld. Zowel Adoula als Tshombe zouden voordelen hebben bij de aanvaarding ervan ("la carotte") maar nadeel bij niet aanvaarding ("le bâton"). Indien Adoula de voorstellen mét onomkeerbare stappen voor de beëindiging van de secessie en mét basisprincipes voor een nieuwe grondwet niet zou aanvaarden, zou de geldkraan voor de centrale regering worden dichtgedraaid. Indien Tshombe dwarslag zou de Belgische regering de technici uit Katanga terugtrekken en zowel de Belgische als de Amerikaanse regering zouden de VN steunen bij de gedwongen belastinginning ten gunste van de centrale regering. Het was na afloop van die gesprekken dat Spaak aan zijn echtgenote meedeelde: "La situation au Département d'Etat s'est considérablement améliorée et pour moi le travail est agréable, puisque nous sommes presque d'accord sur tout". Met het oog op zijn positie in de regering, was het voor Spaak belangrijk dat niet alleen ten aanzien van de Katangese protagonisten drukkingsmiddelen werden voorzien maar ook ten aanzien van Leopoldstad. Bovendien werd op zijn vraag bepaald dat de aanwending van de fondsen, die ter beschikking werden gesteld van de centrale regering, het voorwerp zou uitmaken van een strikte opvolging met het oog op de sanering van de Congolese overheidsfinanciën. Noch Adoula, noch Tshombe werden echter op dat ogenblik in kennis gesteld van de *package deal*.¹⁹¹

De beëindiging van de gesprekken tussen Adoula en Tshombe op 26 juni zonder slotakkoord was voor *Under Secretary* Ball het signaal om reeds de dag erna aan te dringen om een nieuw voorstel door Gardiner op de onderhandelingstafel te laten brengen. Het voorstel zou worden gebaseerd op de *aide-mémoire on Congolese reconciliation* en op de verdere uitwerking ervan in de bilateraal tot stand gekomen *package deal*. Ball verklaarde bij herhaling dat alles diende te gebeuren in nauw overleg tussen de VS, de VN en België. Gardiner reageerde echter terughoudend en wenste de tot dan toe gevolgde aanpak zonder nieuw voorstel verder te zetten. Ook de verstrakking van de Belgische houding was opvallend. Brussel bleef nog steeds bereid tot een economische blokkade maar alleen indien ook het Verenigd Koninkrijk en andere landen hieraan deelnamen en Spaak bestempelde de meeste maatregelen die door Ball werden voorgesteld als "impractical". Loridan was het bovendien volledig oneens met de secretaris-generaal en de VS-vertegenwoordiging bij de VN dat de Congolese verzoening desnoods met geweld moest worden gerealiseerd. Het leek erop dat Spaak terugkrabbelde nu het duidelijk werd dat de afspraken die waren gemaakt met het *State Department* ook effectief op het terrein zouden worden uitgetest.¹⁹²

¹⁹¹ DUMOULIN, o.c., p. 598. Scheyven aan Spaak 14061962, n° d'ordre 588, ABZ, dossier n° 14116. Compte rendu des entretiens au Département d'Etat 09061962, FPHS, doc. 337/6446. Fayat aan ambabel Washington 09061962, télégramme n° 180, ABZ, dossier n° 18293 II a. Memorandum of Conversation 09061962, in *FRUS XX*, doc. 245, p. 476-477. Telegram From the Department of State to the Embassy in the Congo 10061962, in *FRUS XX*, doc. 246, p. 479-481. Spaak aan Dear 11061962, FPHS. De Amerikaanse ambassadeur in Leopoldstad Gullion bleef aandringen op het in kennis stellen van Adoula omtrent de geplande gedwongen belastinginning. Cfr. Telegram From the Embassy in the Congo to the Department of State 30051962, in *FRUS XX*, doc. 242, p. 470.

¹⁹² Telegram From the Department of State to the Mission to the United Nations 27061962, in *FRUS XX*, doc. 251, p. 489-491. Telegram From the Mission to the United Nations to the Department of State 28061962, in *FRUS XX*, doc. 252, p. 493-494. Telegram From the Department of State to the Embassy in Belgium 02071962, in *FRUS XX*, doc. 254, p. 499. Telegram From the

Niet alleen de verstrakking van de Belgische houding gaf aan dat niet alles rozengeur en maneschijn was tussen de VS en België. Gedurende de eerste jaarhelft van 1962 waren er een aantal incidenten die aantoonde dat de wederzijdse achterdocht niet geheel geweken was bij de bondgenoten. Begin juni moest ambassadeur MacArthur, gelet op het nijpende deviezentekort in Congo, aandringen bij Spaak opdat de Belgische regering de Congolese een lening of subsidie ter beschikking zou stellen ter waarde van 10 miljoen dollar. Volgens Washington was het tenslotte vooral België dat profiteerde van de Congolese import. Spaak legde de aanmaning van het *State Department* naast zich neer.¹⁹³

Eerder dat jaar had een publieke verklaring van Stevenson voor consternatie gezorgd. De Amerikaanse vertegenwoordiger bij de VN had verklaard dat België zijn terugtrekking uit Congo moest vervolledigen. Alhoewel het *State Department* zich haastte zijn excuses aan te bieden en Stevenson zelf kort daarna de Belgische hulpverlening in Congo loofde en Spaak de hemel in prees, merkte Scheyven op dat de verbetering van de relaties tussen de VS en België een lange-termijn-operatie was, die veel geduld en diplomatieke inzet vergde.¹⁹⁴

De wittebroodsruzie ten spijt, had Spaak een belangrijke doorbraak gerealiseerd in de verbetering van de Belgisch – Amerikaanse relaties. Zoals hiervoor vermeld, had hij zich een meestertacticus getoond in het aanwenden van de Brits-Amerikaanse controverse in zijn voordeel. Aan dit aspect van de relaties tussen de VS, het VK en België in die periode wordt door de meeste toonaangevende auteurs geen aandacht besteed. Alleen Helmreich heeft oog voor het tactische spel van Spaak. Het is ook diezelfde auteur die wijst op een andere zet van de minister-tacticus. Bij een dispuut over de verhoging van de Amerikaanse invoerrechten op glas en tapijten in de eerste jaarhelft van 1962, liet Spaak de Belgische minister van Buitenlandse Handel in de vuurlinie plaats nemen om zijn persoonlijke relatie met Washington niet in gevaar te brengen "as was his custom when he wished to avoid being caught in a messy matter". Spaaks voorzichtige aanpak had er wel voor gezorgd dat Washington niet langer doof was voor de Belgische visie: "His patience had brought the Americans to support, rather than criticism of Belgian policy".¹⁹⁵

Mission to the United Nations to the Department of State 03071962, in *FRUS XX*, doc. 255, p. 500.

¹⁹³ Telegram From the Department of State to the Embassy in Belgium 01061962, in *FRUS XX*, doc. 243, p. 471. Fayat aan ambabel Washington 07061962, télégramme n° 175, ABZ, dossier n° 18293 II a. GERARD-LIBOIS, o.c., p. 271.

¹⁹⁴ Scheyven aan Brussel 07041962, télégramme par courrier n° 54, ABZ, dossier n° 14116. Scheyven aan Brussel 17041962, télégramme n° 175, ABZ, dossier n° 14116. Loridan aan Brussel 17041962, télégramme n° 214, ABZ, dossier n° 14116.

¹⁹⁵ HELMREICH, o.c., p. 240-242.

4.2.2. Het plan-Thant

Op 31 juli richt de secretaris-generaal een oproep tot de VN-lidstaten om maatregelen voor te stellen om de druk op de Katangese autoriteiten te verhogen. Zelfs maatregelen om de handels- en financiële relaties met Katanga te verbreken worden beoogd. In een brief van 2 augustus aan de Belgische minister van Buitenlandse Zaken vraagt Thant de regering alle maatregelen te nemen om ervoor te zorgen dat de sommen, die door de Union Minière du Haut Katanga aan de Katangese autoriteiten worden gestort, door de Belgische regering in bewaring worden genomen, in afwachting van een definitieve regeling. De stortingen van de UMHK vormen volgens de secretaris-generaal een zeer belangrijk element in de handhaving van de secessie.¹⁹⁶

Op 19 augustus stelt het hoofd van de ONUC Gardiner het Plan-Thant voor aan Adoula. Het Plan-Thant (Plan of National Reconciliation) is een door de Westerse bondgenoten uitgewerkt voorstel dat door de secretaris-generaal wordt overgenomen. Op 24 augustus wordt het Plan ook voorgelegd aan de Katangese autoriteiten, in afwezigheid weliswaar van Tshombe. Het voorstel bestaat uit twee delen: de Proposal for National Reconciliation en de Course of Action. De Proposal is een concreet programma dat de reïntegratie moet mogelijk maken met als belangrijkste elementen:

- *federale grondwet: substantiële bevoegdheden voor federale overheid, residuaire bevoegdheid voor deelstaten*
- *gelijke verdeling van taksen, heffingen en deviezen tussen centrale regering en Katangese in afwachting definitieve regeling*
- *één munt, één leger, één buitenlandse vertegenwoordiging*
- *amnestie*
- *hersamenstelling federale regering*

De Course of Action bevat in vier fasen de modaliteiten voor de implementatie van de Proposal. In de eerste fase wordt het Plan voorgesteld aan de autoriteiten in Leopoldstad en Elisabethstad. Indien de Katangese autoriteiten niet instemmen met het Plan, worden vanaf fase II steeds zwaardere drukingsmiddelen en sancties voorzien waaronder een uitvoerboycot van kobalt en koper. Fases III en IV treden niet automatisch in werking maar "sous réserve de revision ultérieure et de nouvelles consultations, compte tenu des circonstances du moment".¹⁹⁷

¹⁹⁶ Rapport adressée au secrétaire général par le fonctionnaire chargé de l'opération des Nations Unies au Congo..., Addendum 11, Annexe 25: Appel du secrétaire général par interim aux états membres de l'organisation des Nations Unies, en date du 31 juillet 1962 en Annexe 26: Lettre adressée au Ministre des Affaires étrangères de Belgique par le Secrétaire général par interim, en date du 2 août 1962, in *L'ONU et le Congo*, doc. 34, p. 938-940. GERARD-LIBOIS, o.c., p. 273. Memorandum From the Under Secretary of State (Ball) to President Kennedy 03081962, in *FRUS XX*, doc. 268, p. 527.

¹⁹⁷ *FRUS XX*, p. 281. Rapport adressée au secrétaire général par le fonctionnaire chargé de l'opération des Nations Unies au Congo..., Addendum 13, Annexe 1: Plan de réconciliation nationale du secrétaire général par interim. Modalités d'action, in *L'ONU et le Congo*, doc. 34, p. 948-952. Volgens Gerard-Libois werd de *Course of Action* niet voorgesteld aan de Congolese

Zowel Adoula als Tshombe aanvaardden het Plan binnen de voorgeschreven termijn van tien dagen. Op 10 september legt Gardiner aan beiden een programma voor met concrete stappen voor de implementatie van het Plan. Gardiners programma voorzag in de oprichting van drie commissies: inkomstenverdeling, deviezentoe wijzing en militaire éénmaking.¹⁹⁸

Op 12 november legt Tshombe alle verantwoordelijkheid voor de gebrekkige vorderingen in de implementatie van het Plan bij de centrale regering. Bovendien beweert hij in een perscommuniqué diezelfde dag dat de VN voorwendsels zocht om het gebruik van geweld te rechtvaardigen. Het hoofd van de ONUC schetst in zijn rapport van 26 november 1962 een somber beeld van de situatie. Gardiner besluit zijn verslag met te verklaren dat de inspanningen om de in werking treding van het Plan alsnog te bewerkstelligen nu vooral betrekking zullen hebben op de maatregelen voorzien in fasen II, III en IV van de *Course of Action*.¹⁹⁹

De Westerse bondgenoten bleven in de tweede jaarhelft verdeeld over de te volgen Congo-politiek maar Washington stond dichterbij Brussel dan bij Londen.

Zoals hiervoor vermeld, had *Under Secretary Ball*, daags na het afspringen van de gesprekken tussen Adoula en Tshombe, aangedrongen om Gardiner een nieuw voorstel op de onderhandelingstafel te laten brengen. Zowel de VN als Spaak hadden echter terughoudend gereageerd. Het bezoek van Williams midden juli bevestigde dat de doelstelling van de Belgische en Amerikaanse regering dezelfde was maar dat de tactische inzichten dienaangaande verschilden. Washington reageerde geprikkeld op de verstrakte houding van de Belgen. Bovendien voelde het *State Department* zich verplicht de Fransen en de Britten opnieuw bij het overleg te betrekken om het voorstel als een consensus tussen de Westerse bondgenoten aan de secretaris-generaal voor te leggen. Het overleg eind juli met vertegenwoordigers van de VS, het VK, Frankrijk en België verliep bitsig, vooral tussen de Amerikanen en de Belgen. De Bassompierre, adviseur op de Belgische ambassade in Washington, herhaalde dat de

protagonisten in augustus maar pas op 26 november gepubliceerd als bijlage bij het rapport van Gardiner. Cfr. GERARD-LIBOIS, o.c., p. 273. *Congo 1962*, p. 370. De visie van de auteur strookt niet met de editoriale commentaar in de *FRUS* en met een mededeling van Spaak aan de Belgische ambassade in Washington. Het volledige Plan Thant, bestaande uit de *Proposal* en de *Course* werd inderdaad pas gepubliceerd op 26 november als bijlage van het rapport van Gardiner maar werd vooraf, op aandringen van de secretaris-generaal, ter kennis gebracht van Tshombe en Adoula. Cfr. *FRUS XX*, p. 281. Spaak aan ambassadeur Washington 13091962, télégramme n° 258, ABZ, dossier n° 18293 II a.

¹⁹⁸ Rapport adressée au secrétaire général par le fonctionnaire chargé de l'opération des Nations Unies au Congo..., Addendum 13: Présentation et application du plan de réconciliation nationale en date du 26 novembre 1962, in *L'ONU et le Congo*, doc. 34, p. 942-943. Rapport adressée au secrétaire général par le fonctionnaire chargé de l'opération des Nations Unies au Congo..., Addendum 13, Annexe 6: Lettre identique du fonctionnaire chargé de l'O.N.U.C.,..., en date du 10 septembre 1962, in *L'ONU et le Congo*, doc. 34, p. 958-961. *FRUS XX*, p. 574.

¹⁹⁹ Rapport adressée au secrétaire général par le fonctionnaire chargé de l'opération des Nations Unies au Congo..., Addendum 13: Présentation et application du plan de réconciliation nationale en date du 26 novembre 1962 et Annexe 19: Lettre de M. Tshombe, ..., en date du 12 novembre 1962, in *L'ONU et le Congo*, doc. 34, p. 942-948, 1045-1052. GERARD-LIBOIS, o.c., p. 280.

Belgische regering geen wettelijk gezag had over de UMHK en drukte de wens uit dat de Amerikanen de UMHK niet steeds met de vinger zouden wijzen. Het *State Department* reageerde vinnig: "Plain fact is that income of UMHK subsidizes Tshombe's secession and intransigence, and that ridiculous situation results from West being seriously threatened as result actions of Western company". De VS-functionarissen wisten zich gesterkt door de recente, publieke uitspraken van de president die de situatie in Congo als "very, very serious" had omschreven en de UMHK had bekritiseerd voor haar weigering de taken af te dragen aan de centrale regering.²⁰⁰

Het Amerikaanse voorstel dat eind juli aan de Britten, Fransen en Belgen werd voorgelegd was een verdere uitwerking van het hiervoor vermelde Londense tripartite-akkoord (*aide-mémoire on Congolese reconciliation*) en de Belgisch-Amerikaanse *package deal*. Dat het voorstel van de Amerikanen kwam, was niet verwonderlijk: de positie van Adoula kwam als gevolg van het aanslepende Katangese conflict meer en meer in het gedrang en het *from chaos to communism syndrome* was een resistent virus onder VS-functionarissen. Het feit dat de Sovjet-Unie in augustus 1962 opnieuw een volwaardig ambassadeur naar Congo zond, deed ongetwijfeld de virale koorts nog toenemen op het *State Department*. Kalb verklaart dienaangaande: "It was, in a way, a godsend for those who favoured stronger action against Tshombe".²⁰¹

Het overleg met de Westerse bondgenoten omtrent het Amerikaanse voorstel vertoonde een zelfde beeld als de gesprekken in mei en juni: opnieuw bleken de Belgen in principe bereid tot een daadwerkelijke ondersteuning van de voorgestelde maatregelen in tegenstelling tot de Britten die geen enkel concreet drukkingsmiddel of sanctie konden aanvaarden. Reeds begin augustus deelde *Under Secretary Ball* aan de president mee dat met de Belgen een akkoord werd bereikt omtrent "a vigorous program" om de snelle reïntegratie van Katanga te bewerkstelligen. De Belgische afvaardiging met de secretaris van Spaak, Davignon, had er wel voor gezorgd dat ook de VS zouden moeten bijdragen tot de implementatie van de maatregelen. Terwijl in het originele voorstel alleen sprake was van een boycot van de Katangese koperuitvoer in fase III van de *Course*, werd onder Belgische druk ook de boycot van de kobaltuitvoer toegevoegd. De VS, die slechts in beperkte mate waren aangewezen op de Katangese koperuitvoer maar 75% van de Katangese kobaltuitvoer voor hun rekening namen, zouden op die manier effectief worden betrokken bij de sancties. Ball liet op 12 augustus nogmaals weten dat Spaak het voorstel volledig goedkeurde.²⁰²

²⁰⁰ Cfr. supra, punt 4.2.1. Williams aan Spaak 27071962, FPHS, doc. 332/6321. Telegram From the Embassy in Belgium to the Department of State 19071962, in *FRUS XX*, doc. 260, p. 511. Telegram From the Department of State to the Mission to the United Nations 24071962, in *FRUS XX*, doc. 265, p. 519-522. KALB, o.c., p. 346. Spaak aan ambabel Washington 20071962, télégramme n° 201, ABZ, dossier n° 18293 II a. Na het bezoek van Williams werd de weerspannige houding van Brussel afgezwakt. Spaak stelde nu dat de verzoeningspolitiek van de VS dezelfde was als die van de Belgische regering. Cfr. Spaak aan ambabel Washington 24071962, télégramme n° 205, ABZ, dossier n° 18293 II a. Cfr. HELMREICH, o.c., p. 242.

²⁰¹ Cfr. supra, punt 4.2.1. KALB, o.c., p. 352-353, 355.

²⁰² De Bassompierre aan Brussel 08081962, télégramme n° 350, ABZ, dossier n° 14116. Memorandum From the Under Secretary of State (Ball) to President Kennedy 03081962, in *FRUS XX*, doc. 268, p. 528. Memorandum From the Department of State Executive Secretary (Brubeck) to the President's Special Assistant for national Security Affairs (Bundy) 11081962, in *FRUS XX*,

Under Secretary Ball speelde echter in augustus 1962 en de rest van het najaar een dubieuze rol. Ball had zich van bij zijn aantreden aan de kant van de progressieven geschaard op het *State Department* maar in augustus veranderde hij zonder directe verklaring plotseling van kamp. In een zeldzaam openhartig verslag van een onderhoud van Ball met o.a. de veiligheidsadviseur van de president, kwalificeerde hij de Congo-politiek van de VS als "bankrupt" en drong hij aan op "disengagement". Ambassadeur Gullions berichtgeving werd "hysterical" genoemd en op het *Bureau of African Affairs* (onder de leiding van Williams) had niemand een realistische en nuchtere kijk op de problemen.²⁰³

Het was echter niet alleen Balls houding die zorgde voor een allesbehalve duidelijke lijn in de Congo-politiek van de regering-Kennedy in het najaar van 1962. Het Plan-Than was een compromis dat rekening hield met de doelstellingen van zowel de progressieve *New Africa*-groep als de conservatieve *Old Europe*-vleugel op het *State Department*. Volgens Weissman was het zelfs zo dat het Afrikabureau hoopte dat het Plan zou mislukken om de weg vrij te maken voor een militaire oplossing. Het Europabureau hoopte dan weer dat het mislukken van het Plan aanleiding zou geven tot het afbouwen van de betrokkenheid van de VS. De correspondentie tussen Washington en de diplomatieke posten in Leopoldstad en Elisabethstad gaven blijk van een zelfde verdeeldheid op het terrein. De Amerikaanse ambassadeur in Leopoldstad Gullion en de Amerikaanse consul in Elisabethstad Hoffacker waren duidelijk niet dezelfde mening toegedaan hoe de verzoening moest worden bevorderd. Volgens Gullion moest de positie van Adoula ten alle prijze worden versterkt en moest zoveel mogelijk afstand worden genomen van Tshombe. Hoffacker daarentegen was van mening dat rechtstreekse contacten op hoog niveau tussen het *State Department* en Tshombe de zaak konden vooruithelpen. De furieuze reacties van Gullion dienaangaande zorgden voor vuurwerk in de doorgaans voorzichtige bewoordingen van de diplomatieke correspondentie.²⁰⁴

Blijkens de onderzochte bronnen, lijkt het Belgische ministerie van Buitenlandse Zaken niet op de hoogte van de machtsstrijd die in het najaar van 1962 op het *State Department* wordt gevoerd. Spaak had zich optimistisch uitgelaten omtrent de instemming van Tshombe met het Plan en uit de berichtgeving van en naar Brussel bleek dat hij over het algemeen instemde met de inzichten van Washington. Spaak had

doc. 274, p. 540-541. Fayat aan ambassadeur Washington 17081962, télégramme n° 225, ABZ, dossier n° 18293 II a. *FRUS XX*, p. 549. *La Libre Belgique*, 10 augustus 1962, 13 augustus 1962. De Standaard, 7 augustus 1962.

²⁰³ Gibbs wijt Balls ommekeer aan het op til zijnde onderzoek van het Congres i.v.m. Balls belangenvermenging. De *Under Secretary* had via zijn advocatenkantoor banden met de firma LAMCO, een Zweedse mijnbouwmaatschappij, die geïnteresseerd was in het mineraalrijke Katanga. Cfr. GIBBS, o.c., p. 107, 140. Cfr. MAHONEY, o.c., p. 144-145. Cfr. KALB, o.c., p. 358, 363. Cfr. HILSMAN, o.c., p. 262.

²⁰⁴ HILSMAN, o.c., p. 259. WEISSMAN, o.c., p. 181. Telegram From the Department of State to the Embassy in the Congo 19081962, in *FRUS XX*, doc. 280, p. 556-557. Telegram From the Department of State to the Embassy in the Congo 10081962, in *FRUS XX*, doc. 282, p. 558. Telegram From the Embassy in the Congo to the Department of State 25081962, in *FRUS XX*, doc. 283, p. 560. Telegram From the Embassy in the Congo to the Department of State 28081962, in *FRUS XX*, doc. 285, p. 564.

ook enthousiast gereageerd op de missie van *Under Secretary of State for Political Affairs* McGhee naar Congo eind september.²⁰⁵

Alhoewel de Belgische minister van Buitenlandse Zaken voortdurend zijn bereidheid bleef herhalen om de maatregelen voorzien in de *Course of Action* daadwerkelijk toe te passen, plaatste Washington van in den beginne grote vraagtekens bij Spaaks mogelijkheden dienaangaande. Ook de Britten hechtten weinig geloof aan Spaaks retoriek. Zelfs McGhee, "réaliste intègre... qui comprend le problème et essaie de le résoudre " volgens Rothschild en Spaak, verklaarde dat België geen economische sancties tegen Tshombe zou treffen. Ook MacArthur was van mening dat "in the present state of Belgian politics" Spaaks handen gebonden waren.²⁰⁶

De onverzettelijkheid aan Britse kant om de maatregelen voorzien in de *Course* toe te passen, het ongeloof in de mogelijkheden van de Belgische regering dienaangaande en de tweestrijd op het *State Department*, leden in het najaar van 1962 opnieuw tot een impasse op het terrein in Congo. Bovendien ging het Witte Huis nu ook nog op de rem staan.

Al bij de totstandkoming van het Plan-Thant werd op vraag van Kennedy bepaald dat de implementatie van de maatregelen voorzien in de fases III en IV niet automatisch zou gebeuren maar het voorwerp zou uitmaken van een herinschatting van de situatie. Balls vermelde "disengagement" kende ook vurige supporters in het Witte Huis. De presidentiële medewerkers Kaysen en Dungan informeerden de president maar al te graag omtrent de gewijzigde koers van de *Under Secretary*. Ook Kennedy's veiligheidsadviseur, McGeorge Bundy, had de risico-inschatting van Ball beaamd en diens initiatieven in een gunstig daglicht geplaatst bij de president: "Mr. President: Ball begins to take charge". Het leek er meer en meer op dat het Europa-bureau op het *State Department* de wind in de zeilen had in het najaar van 1962 en de succesvolle beëindiging van de Cuba-crisis eind oktober, leek de visie van het Afrika-bureau helemaal naar de prullenmand te verwijzen. Kennedy's succesvolle optreden in de Cuba-crisis werd mede mogelijk gemaakt door de ondersteuning van de Europese bondgenoten. Het gevolg was dat de president, die door zijn directe adviseurs al de nodige twijfels had bij een harde Congo-politiek, nu uitdrukkelijk verklaarde dat een militaire actie van de VN in Congo geen optie was. Tegelijk verklaarde Washington, naar analogie met Spaak, de onvoorwaardelijke steun aan Adoula in vraag en in plaats

²⁰⁵ Telegram From the Department of State to the Embassy in Belgium 04091962, in *FRUS XX*, doc. 288, p. 573. Telegram From Secretary of State Rusk to the Department of State 24091962, in *FRUS XX*, doc. 294, p. 581.

²⁰⁶ Telegram From the Mission to the United Nations to the Department of State 25091962, in *FRUS XX*, doc. 295, p. 583. Telegram From the Embassy in the Congo to the Department of State 28091962, in *FRUS XX*, doc. 298, p. 588. Telegram From the Embassy in the Congo to the Department of State 29091962, in *FRUS XX*, doc. 300, p. 591. ROTHSCHILD, o.c., p. 289. Exposé de M. Spaak au Sénat de Belgique 04121962, in *Congo 1962*, p. 391-392. Telegram From the Embassy in Brussels to the Department of State 27091962, cfr. *FRUS XX*, p. 592. Telegram From the Department of State to the Embassy in the Congo 30091962, in *FRUS XX*, doc. 302, p. 598.

van een militair optreden van de VN was een terugtrekking van de UNOC nu wel een optie.²⁰⁷

De bocht van 180° in de Congo-politiek van de VS op nauwelijks enkele maanden tijd – van de uitwerking van het Plan-Thant tot de beëindiging van de Cuba-crisis – gaf nogmaals aan dat Weissman het bij het rechte eind had toen hij verklaarde dat die politiek niet het gevolg was van een rationele analyse van de mogelijke beleidsopties m.b.t. de Katangese secessie en de vereisten dienaangaande. De ad-hoc beslissingen keerden en draaiden met de machtsverhoudingen binnen het *State Department* en met de inschatting van de positie en de mogelijkheden van de Westerse bondgenoten, in het bijzonder de Belgen. Het gebrek aan initiatief van de kant van de VS tot daadwerkelijke implementatie van het Plan-Thant was anderzijds goed nieuws voor Spaak. Hij kon zich immers, zonder directe consequenties, bereid blijven verklaren tot het treffen van de nodige maatregelen voorzien in de fasen III en IV van de *Course of Action*.²⁰⁸

De enige constante in Kennedy's Congo-politiek, het ad-hoc karakter, bracht echter logischerwijze met zich dat nieuwe gebeurtenissen opnieuw voor een drastische koerswijziging zorgden. De precaire positie van Adoula en de dreiging van een Sovjet-overname hadden in juli aanleiding gegeven tot de uitwerking van het Plan-Thant. Nieuwe elementen die aantoonde dat Adoula's positie meer dan ooit in gevaar was, zorgden opnieuw voor een versterking van de positie van het Afrika-bureau en *Assistant Secretary of State for African Affairs* Williams.

Begin oktober was gebleken dat Tshombe parlementsleden had omgekocht om Adoula uit het zadel te lichten en de Congolese minister van Buitenlandse Zaken Bomboko had niet nagelaten te wijzen op de door de Sovjet-Unie aangeboden hulp. Amper enkele dagen nadat de president duidelijk had aangegeven dat geweld uit den boze was om de secessie te beëindigen en dat terugtrekking misschien aan de orde was, werd op het *State Department* overleg gepleegd over een vorm van noodplan voor Congo: *the Contingency Plan for the Congo*. Op de vergadering stonden Williams en Fredericks (implementatie van het Plan met alle middelen) lijnrecht tegenover Ball en Rusk (afbouw VN-operatie in Congo). Williams deed een opmerkelijke uitspraak in het

²⁰⁷ Memorandum From the Department of State Executive Secretary (Brubeck) to the President's Special Assistant for National Security Affairs (Bundy) 11081962, in *FRUS XX*, doc. 274, p. 541. Telegram From the Department of State to the Embassy in the Congo 19081962, in *FRUS XX*, doc. 280, p. 556. Op 22 oktober kondigde Kennedy een gedeeltelijke blokkade van Cuba aan om de verdere constructie van Russische strategische basissen op het eiland te voorkomen. Met de steun van de Europese bondgenoten en na bemiddeling van de VN aanvaardt de Sovjet-Unie op 28 oktober de werken stop te zetten en de raketten te verwijderen. Cfr. KALB, o.c., p. 356-358. AICARDI, o.c., p. 3-4. Memorandum of Conversation 31101962, in *FRUS XX*, doc. 320, p. 641-643. Memorandum From the President's Deputy Special Assistant for National Security Affairs (Kaysen) to Secretary of State Rusk 01111962, in *FRUS XX*, doc. 322, p. 646. HELMREICH, o.c., p. 244.

²⁰⁸ WEISSMAN, o.c., p. 181. De Bassompierre had er eind september op gewezen dat de populariteit van de president tanend was. Het gevolg was dat Kennedy iedereen probeerde tevreden te stellen, hetgeen nefast was voor een consistente politiek. Cfr. De Bassompierre aan Spaak 25091962, n° d'ordre 894, ABZ, dossier n° 14116.

debat: indien de VS niet bereid waren de Katangese secessie met alle nodige middelen te beëindigen, dan werd volledig in de kaart gespeeld van de Belgische zakelijke belangen. Alhoewel *Deputy Special Assistant to the President for National Security Affairs* Kaysen de risico-inschatting van Williams bij de president nog in vraag stelde, werd de visie van het Afrika-bureau goedgekeurd. Het door Kennedy aanvaardde *Contingency Plan* verklaarde dat niet alleen de positie van Adoula moest worden versterkt maar dat de UNOC vooral militair moest worden versterkt via additionele transport- en gevechtsvliegtuigen en eventueel via bijkomende troepen. De *New Africa*-groep had nu ook, in tegenstelling tot december 1961 ten tijde van *Round 2*, op het thuisfront zijn huiswerk gemaakt. Het Congres en de pers waren nu uitvoerig gebriefd. Belangrijk voor de Belgisch – Amerikaanse verhoudingen was dat Spaak opnieuw werd beloofd voor zijn coöperatieve houding van de afgelopen maanden: McGhee werd onmiddellijk naar Brussel gestuurd voor overleg.²⁰⁹

Tijdens de gesprekken in Brussel was het voor Spaak, met het oog op de aanvaarding van de initiatieven door de voltallige regering, van grote betekenis dat zowel op de Katangese als de Congolese autoriteiten druk zou worden uitgeoefend. Samen met McGhee werden twee voorstellen uitgewerkt om uit de impasse te geraken (Plan-McGhee). Het eerste voorzag in gesprekken onder de leiding van Gardiner in Leopoldstad en Elisabethstad. Het hoofd van de UNOC zou worden vergezeld door vertegenwoordigers van de Amerikaanse en Belgische regering en van de *Union Minière du Haut Katanga*. Cruciaal in het voorstel was de bereidheid van de UMHK alle taksen, heffingen en deviezen af te dragen aan een onafhankelijk orgaan, de *Monetary Council*, dat voor de verdeling zou instaan. Het tweede voorstel, dat Spaaks voorkeur genoot, voorzag in een samenkomst van Adoula en Tshombe in New York voor rechtsreeks overleg met de secretaris-generaal van de VN.²¹⁰

De voorstellen stuitten onmiddellijk op ernstige kritiek van de VN. Vooral Gardiner had grote problemen met de koppeling tussen commerciële en politieke aspecten die volgens hem in het eerste voorstel aan de orde was. Spaak had immers bedongen dat Adoula, vooraleer de *Union Minière du Haut Katanga* zou worden benaderd, de nodige stappen moest zetten voor de amendering van de ontwerpgrondwet en de afkondiging van de amnestie. McGhee, die ook volgens Hilsman als "close to the Belgians" werd beschouwd, was het eens met Gardiner en drukte zich erg fatalistisch uit over de Belgische houding: "It is my honest appraisal that Belgians must now face their hour of truth... We have tried hard to shield the Belgian Government and compa-

²⁰⁹ Telegram From the Embassy in the Congo to the Department of State 04101962, in *FRUS XX*, doc. 304, p. 602. Memorandum of Conversation 05111962, in *FRUS XX*, doc. 323, p. 649-651. Memorandum From the President's Deputy Special Assistant for National Security Affairs (Kaysen) to President Kennedy 07111962, in *FRUS XX*, doc. 324, p. 651-652. Memorandum for the Record 08111962, in *FRUS XX*, doc. 325, p. 655-656. KALB, o.c., p. 359-360. HILSMAN, o.c., p. 261.

²¹⁰ Telegram From the Embassy in Belgium to the Department of State 16111962, in *FRUS XX*, doc. 331, p. 665-666.

nies from the full consequences of coming face-to-face with their own responsibilities. I am afraid that we are at the end of this row now."²¹¹

Spaak reageerde aangeslagen en tegelijk woedend op de visie van Gardiner maar bleef bereid tot verder overleg " since war or peace in Africa were in fact at stake". Hij bleef echter bij zijn standpunt dat de betwiste koppeling een essentieel onderdeel was om het Plan-McGhee aanvaardbaar te maken voor de Belgische regering. Aangezien de VN niet wenste deel te nemen aan de uitwerking van het Plan-McGhee, lag de bal nu in het kamp van de VS en België. Opvallend was dat de Britten, in tegenstelling tot de gesprekken rond het Plan-Thant, niet opnieuw werden betrokken bij het overleg. Spaak had dienaangaande gewezen op de volgens hem verstrakkende houding van het VK in de afgelopen weken. In de gesprekken tussen de Amerikanen en de Belgen zou wel voortdurend worden gepleit voor een op zijn minst stilzwijgende instemming van de Britten.²¹²

Op 27 november kende Spaak zijn "jour de gloire" in de verbeterde Amerikaans – Belgische relaties: in een rechtsreeks debat tussen hem en de *Secretary of State* gaf Kennedy Spaak gelijk. Dat is tenminste de versie die Spaak in zijn mémoires vermeldt maar die, zoals later zal blijken, niet helemaal strookt met de werkelijkheid.

De ganse dag voerde een uitgebreide Belgische delegatie gesprekken met functionarissen van het *State Department*, waarbij de twee voorstellen, die destijds in Brussel waren uitgewerkt, op tafel lagen. Rusk drukte volgens Spaak zijn voorkeur uit voor het eerste voorstel (gesprekken in Leopoldstad en Elisabethstad met de *Union Minière du Haut Katanga*). Spaak zelf was voorstander van het tweede voorstel (overleg in New York met Adoula, Tshombe en de VN). Achteraf beschouwd was het niet verwonderlijk dat Spaaks voorkeur uitging naar het overleg in New York. In het eerste voorstel werd namelijk van de Belgische regering verwacht dat zij de UMHK zou kunnen bewegen tot het afdragen van alle heffingen aan de *Monetary Council*. In het tweede voorstel had de Belgische regering nauwelijks verantwoordelijkheid.²¹³

In de namiddag van 27 november werden beide voorstellen aan de president voorgelegd die uiteindelijk, na het pleidooi van de Belgische minister, opteerde voor het overleg in New York. Alleen Williams had er zich tegen verzet. Spaak gaat

²¹¹ Telegram From the Mission to the United Nations to the Department of State 19111962, in *FRUS XX*, doc. 332, p. 668. Telegram From the Department of State to the Embassy in Belgium 22111962, in *FRUS XX*, doc. 334, p. 672. HILSMAN, o.c., p. 260. Telegram From the Department of State to the Embassy in Belgium 22111962, in *FRUS XX*, doc. 335, p. 674-675. De Bassompierre beaamde de algemene indruk dat McGhee zeker niet in het Williams kamp moest worden gesitueerd maar stelde anderzijds dat de *Under Secretary of State for Political Affairs* een strenge houding aannam ten aanzien van de *Union Minière du Haut Katanga*. Cfr. De Bassompierre aan Brussel 27091962, télégramme n° 447, ABZ, dossier n° 14116.

²¹² Telegram From the Embassy in Belgium to the Department of State 23111962, in *FRUS XX*, doc. 336, p. 676-677. Telegram From the Mission to the United Nations to the Department of State 26111962, in *FRUS XX*, doc. 338, p. 683. Entretien Spaak – Thant 26111962, FPHS, doc. 332/6283. Immediate steps required to implement the proposed agreed minute 27111962, FPHS, doc. 332/6285.

²¹³ Voyage de monsieur Spaak aux Etats-Unis du 25 au 30 novembre 1962 avec annexes, FPHS, doc. 332/6283-6298. De Standaard, 29 november 1962.

dusdanig prat op zijn overwinning, dat hij in zijn mémoires een verkeerde voorstelling van de feiten geeft. Volgens die mémoires zou Kennedy hem, na een rechtstreeks debat met Rusk, in het gelijk hebben gesteld. Zowel blijkens de in de FRUS als in het Fonds Spaak opgenomen notulen van de bijeenkomst met de president, was Rusk niet eens aanwezig.²¹⁴

Spaaks overwinning was dan misschien wel goed voor zijn ego maar bracht een oplossing op het terrein allesbehalve dichterbij. Belangrijker die dag was de door het Witte Huis bekendgemaakte Belgisch – Amerikaanse verklaring. Indien op zeer korte termijn geen substantiële vooruitgang werd geboekt met de implementatie van het Plan-Thant, waren beide regeringen er zich van bewust "that it will be necessary to execute further fases under the United Nations Plan which include severe economic measures". In een mededeling aan de Amerikaanse ambassadeur in Londen bestempelde het *State Department* de gezamenlijke verklaring als "a major step".²¹⁵

De door Spaak ondersteunde versie van het Plan-McGhee gaf echter teveel krediet aan Tshombe (ontvangst in New York) en was voor de rest nauwelijks vernieuwend ("just one more meeting"). Het plan had dan ook nauwelijks overlevingskansen en de onweerswolken pakten zich samen boven Congo.

De secretaris-generaal van de VN had slechts moeizaam toegestemd het voorstel een kans te geven. Adoula reageerde niet anders. De Belgische ambassadeur in Leopoldstad en Davignon hadden de Congolese eerste minister nochtans gewezen op Spaaks tactische inzichten. Davignon schatte de situatie na het onderhoud erg pessimistisch in. De Amerikaanse ambassadeur sloot zich aan bij Davignons visie dat extreem links klaar stond om de centrale regering de laan uit te sturen. Adoula had nog maar net een vertrouwensstemming overleefd in het Parlement "with the aid of "profuse" CIA bribes to Congolese parliamentarians".²¹⁶

Terwijl de laatste initiatieven voor een vreedzame verzoening de mist ingingen, was de militaire opbouw al enkele maanden aan de gang zowel aan de kant van de VN als aan Katangese kant. Midden augustus had Gullion Washington reeds in kennis gesteld van een VN-*contingency plan* in geval van nieuwe vijandelijkheden in Katanga. In het noodplan, dat de wel erg suggestieve codenaam *Grand Slam* had gekregen, was de

²¹⁴ Voyage de monsieur Spaak aux Etats-Unis du 25 au 30 novembre 1962 avec annexes, FPHS, doc. 332/6283-6298. Memorandum of Conversation 27111962, in *FRUS XX*, doc. 340, p. 687-690. SPAAK, o.c., II, p. 255.

²¹⁵ Statement released by the White House 27111962, FPHS, doc. 332/6282. Memorandum of Conversation 27111962, in *FRUS XX*, doc. 340, p. 690. Telegram From the Department of State to the Embassy in London 27111962, cfr. *FRUS XX*, p. 690.

²¹⁶ Telegram From the Mission to the United Nations to the Department of State 28111962, in *FRUS XX*, doc. 342, p. 694-695. Voyage de monsieur Spaak aux Etats-Unis du 25 au 30 novembre 1962, FPHS, doc. 332/6298. WEISSMAN, o.c., p. 182. Telegram From the Embassy in the Congo to the Department of State 04121962, in *FRUS XX*, doc. 347, p. 707-708. HELMREICH, o.c., p. 244. Telegram From the Embassy in the Congo to the Department of State 30111962, in *FRUS XX*, doc. 345, p. 703. Telegram From the Embassy in the Congo to the Department of State 26111962, in *FRUS XX*, doc. 337, p. 678-681.

logistieke steun van de VS van essentiële betekenis. Eind november stemde Kennedy in met het hervatten van de luchttransporten ten behoeve van de ONUC.²¹⁷

Anderzijds hadden de Katangese strijdkrachten zich ook drastisch versterkt zowel qua materieel als qua manschappen. In de tweede helft van 1962 waren tussen de 1500 en 2000 nieuwe huurlingen opgedoken in Katanga, waarvan de meeste vermoedelijk Belgen waren. Niet alleen op het terrein hing onweer in de lucht. Ook voor Spaak brak het uur van de waarheid aan zoals McGhee had verklaard. Tactisch was het blijven uitstellen van de sancties niet veel langer houdbaar. De klaarkijkende Belgische ambassadeur in Leopoldstad de Kerchove had dienaangaande reeds verklaard: "Je me rends compte des risques qu'un geste de notre part ferait courir à nos investissements là-bas. Mais je songe au risque que l'absence de geste là-bas fait courir à tout ce que nous avons ici." Weissman had het bij het rechte eind toen hij verklaarde: "In the end, the McGhee [- Spaak] initiatives only postponed a necessary re-examination of American policy".²¹⁸

²¹⁷ Telegram From the Department of State to the Embassy in the Congo 19081962, in *FRUS XX*, doc. 280, p. 556. Telegram From the Embassy in the Congo to the Department of State 28081962, in *FRUS XX*, doc. 285, p. 562. *FRUS XX*, p. 668. KALB, o.c., p. 367. GIBBS, o.c., p. 141.

²¹⁸ Telegram From the Mission to the United Nations to the Department of State 24091962, in *FRUS XX*, doc. 293, p. 580. GERARD-LIBOIS, o.c., p. 284. Rapport Gardiner sur le renforcement de l'effectif des mercenaires au Katanga, in *Congo 1962*, p. 394-400. De Kerchove de Denterghem aan Spaak 02071962, FPHS, doc. 332/6320. WEISSMAN, o.c., p. 182.

4.2.3. De beëindiging van de Katangese secessie

Op 10 december stelt de secretaris-generaal van de VN Tshombe in kennis van de beslissing dat, gelet op het gebrek aan vooruitgang in de implementatie van het Plan-Thant, de volgende fasen van Course of Action in werking worden gesteld. De dag erna richt Adoula een schrijven aan 17 regeringen, waaronder de Amerikaanse en de Belgische, waarin hij vraagt geen Katangees koper of kobalt meer in te voeren. De VN ondersteunt de oproep van de Congolese eerste minister. Op 11 december richt de secretaris-generaal ook een schrijven aan de Belgische minister van Buitenlandse Zaken, waarin hij vraagt zijn invloed aan te wenden opdat de Union Minière du Haut Katanga niet langer belastingen zou afdragen aan de Katangese regering. De mijnbouwmaatschappij gaf echter niet toe.²¹⁹

De Katangese strijdkrachten nemen op 27 december de troepen van de ONUC in Elisabethstad onder vuur. Tshombe wil of kan geen einde maken aan de provocaties van zijn troepen. De dag erna treedt de ONUC in actie en worden de wegblokkades opgeruimd. Round 3 is een feit. Op 31 december kondigt Thant aan dat de operatie van de ONUC met het oog op de verwijdering van de barricades beëindigd is en dat hij een uitstel van 15 dagen geeft voor de implementatie van het Plan vooraleer verdere maatregelen te overwegen. De VN-troepen rukken echter verder op naar Jadotstad en nemen die in op 3 januari 1963. De operatie rond Jadotstad is volgens het VN-hoofdkwartier in New York het gevolg van "a serious breakdown in effective communication and co-ordination".²²⁰

Op 14 januari laat Tshombe onder meer aan Spaak weten dat hij en zijn ministers hadden beslist de secessie te beëindigen. Op 17 januari bereiken de VN en Tshombe een akkoord omtrent de bewegingsvrijheid van de ONUC en de ontwapening van de Katangese strijdkrachten. De Congolese hereniging is een feit.²²¹

De Amerikaanse regering opteerde in december 1962 voor een drastische ondersteuning van de militaire opbouw van de ONUC in Katanga. Moeite noch middelen werden gespaard. Een geloofwaardige dreiging van militair ingrijpen moest Tshombe op de knieën krijgen.

²¹⁹ *FRUS XX*, p. 715. Avertissement de l' O.N.U.C. à M. Tshombe 10121962, in *Congo 1962*, p. 407-409. Lettre de M. Adoula sur le cuivre et le cobalt katangais 11121962, in *Congo 1962*, p. 406-407. Lettre de M. Thant à M. Spaak sur les taxes et redevances de l' Union Minière du Haut Katanga 11121962, in *Congo 1962*, p. 409-410. GERARD-LIBOIS, o.c., p. 287-288.

²²⁰ Memorandum From the Department of State Executive Secretary (Brubeck) to the President's Deputy Special Assistant for National Security Affairs (Kaysen) 28121962, in *FRUS XX*, doc. 387, p. 789. GERARD-LIBOIS, o.c., p. 293. Telegram From the Department of State to the Embassy in the United Kingdom 31121962, in *FRUS XX*, doc. 394, p. 800. Telegram From the Department of State to the Embassy in Belgium 03011963, in *FRUS XX*, doc. 399, p. 806-807.

²²¹ Déclaration de fin de sécession 14011963, in *Congo 1962*, p. 422. Telegram From the Department of State to the Embassy in the Congo 14011963, in *FRUS XX*, doc. 411, p. 829. Memorandum by the Director of the Office of United Nations Political Affairs (Sisco) 16011963, in *FRUS XX*, doc. 412, p. 832. KALB, o.c., p. 370-371. GIBBS, o.c., p. 141.

Alle analyses van de Amerikaanse regering gaven aan dat de positie van de Congolese eerste minister Adoula precairder was dan ooit. Defensie had er zelfs op gewezen dat de dreiging van een Sovjet-interventie reëel was. Die signalen waren voor Ball voldoende om terugtrekking niet langer als een optie te beschouwen: "We see time running out on us and our choice as narrowing between disengagement, which after thorough study, does not appear acceptable, and a stronger approach...All [reports] move in the direction of a hard line in the Congo". De *Joint Chiefs of Staff* hadden zelfs de inzet van een Amerikaanse luchtmachteenheid (*Composite Air Strike Unit*) met alle bijhorende manschappen en materieel niet uitgesloten. Belangrijk was ook de herhaalde vaststelling, niet alleen op Buitenlandse Zaken maar ook op Defensie, dat de door de VN, de VS en België geplande politieke en economische maatregelen te complex waren om voor een snelle oplossing te zorgen. De basisveronderstelling van de Amerikaanse Congo-politiek van het afgelopen jaar dat verzoening mogelijk was met diplomatie, overreding en dreiging met economische maatregelen, was fout bevonden. Spaaks bemiddeling om ervoor te zorgen dat de *Union Minière du Haut Katanga* de verschuldigde belastingen zou afdragen aan de centrale regering had volgens Washington nog weinig zin: "We do know from experience...that [the promised] action will not be taken". Dat was de boodschap die op 13 december aan de president werd bezorgd.²²²

De Congo-crisis stond dan ook hoog op de agenda van de *Executive Committee of the National Security Council* van 17 december 1962. Beslist werd alle door de VN gevraagde militaire materieel onmiddellijk ter beschikking te stellen. De inzet van de Amerikaanse luchtmachteenheid zou vooraf worden voorgelegd aan Spaak, Adoula en Thant. Een militaire verkenningsmissie zou onmiddellijk naar Congo worden gestuurd ten einde de militaire capaciteit en inzetmogelijkheden van de ONUC te analyseren. Alhoewel de directe omgeving van Kennedy bij herhaling probeerde de Congo-analyse van het *State Department* en het *Department of Defense* af te zwakken, stelde *Deputy Special Assistant to the President for National Security Affairs* Kaysen op 20 december: "...the President's mind is definitely made upon making some kind of a U.S. military move in the Congo...for the purposes of political demonstration only". De militaire opbouw mocht bijgevolg geen aanleiding vormen voor een ONUC-offensief.²²³

²²² HILSMAN, o.c., p. 265. Telegram From the Department of State to Secretary of State Rusk, at Paris 12121962, in *FRUS XX*, doc. 355, p. 724. *FRUS XX*, p. 728. KALB, o.c., p. 360. MAHONEY, o.c., p. 152. Memorandum From the Joint Chiefs of Staff to Secretary of Defense McNamara 11121962, in *FRUS XX*, p. 719. Letter From the Deputy Assistant Secretary of Defense for International Security Affairs (Bundy) to the Under Secretary of State (Ball) 11121962, in *FRUS XX*, doc. 353, p. 717-718. Memorandum for President Kennedy 13121962, in *FRUS XX*, doc. 359, p. 729-730.

²²³ Wat de bevoegdheid van de *Executive Committee of the National Security Council* betreft, cfr. Bijlage 3. *FRUS XX*, p. 747, 751-752. WEISSMAN, o.c., p. 183-184. Blijkbaar werd op de vergadering van de *Executive Committee* ook een "covert annex to the National Security Paper" goedgekeurd betreffende de afschaffing van het parlementaire toezicht op de regering-Adoula en de noodzakelijke maatregelen dienaangaande. Luidens de samenstellers van de *FRUS*-uitgave werd het bewuste bijvoegsel niet terug gevonden. Cfr. Memorandum From the Assistant Secretary of State for African Affairs (Williams) to Secretary of State Rusk 21121962, in *FRUS XX*, doc. 381,

Spaaks acties in de eerste weken van december gaven op het eerste zicht geen directe wijziging aan van de Belgische Congo-politiek: de verzoening moest met vreedzame middelen en overreding worden gerealiseerd. Economische drukkingsmiddelen behoorden ook tot de mogelijkheden maar een militair ingrijpen moest worden voorkomen om de Belgen en de industriële installaties in Katanga niet in gevaar te brengen. Een grondigere analyse van het optreden van de Belgische minister van Buitenlandse Zaken in die weken geeft evenwel aan dat Spaak niet alleen de nationale driekleur voor ogen had bij het in overweging nemen van de mogelijke alternatieven maar ook de *Stars and Stripes*: wat de regering-Kennedy ook besliste, Spaak zou volgen.

Spaak bleef wel volhouden dat een overeenkomst tussen de *Union Minière du Haut Katanga* en Leopoldstad i.v.m. het afdragen van de belastingen de sleutel was voor een vreedzame beëindiging van de crisis. Helmreich wijst erop dat Spaak de door hem op de UMHK uitgeoefende druk bij de Amerikanen tactisch aanwendde om de meest drastische aspecten van Kennedy's Congo-politiek af te zwakken of op zijn minst te verdagen. Alhoewel hij zich akkoord had verklaard met de eventuele inzet van een Amerikaanse luchtmacht eenheid, had hij toch aangedrongen op uitstel om de onderhandelingen met de *Union Minière du Haut Katanga* niet in gevaar te brengen. De inschatting van het *State Department* omtrent Spaaks druk op de UMHK bleek echter correct: ondanks Tshombe's principiële instemming, bleef de uitwerking problematisch. Bovendien besliste de mijnbouwmaatschappij te elfder ure, ondanks de uitdrukkelijke vraag van de Belgische regering, geen vertegenwoordigers naar Leopoldstad te sturen. Spaaks bemiddelingspogingen hadden bijgevolg gefaald. In een brief aan de UMHK van 29 december stelde hij die beslissing te betreuren en te hopen "que vous ne soyez pas un jour forcé de partager mes regrets".²²⁴

De Belgische minister van Buitenlandse Zaken had ook niet nagelaten Washington te wijzen op zijn tussenkomsten bij Tshombe. Begin december had hij MacArthur een scherpe ontwerpnota getoond waarin hij Tshombe wees op het feit dat militaire actie tegen Katanga in het verschiet lag tenzij de betalingen aan de centrale regering werden toegelaten. Het is evenwel niet duidelijk of de nota ook effectief werd verstuurd. Op de enige kopie van de nota opgenomen in het FPHS werd immers de vermelding "pas envoyé" aangebracht. Spaaks hardere aanpak van Tshombe wordt wel bevestigd door Weissman die hierin een bewijs zag voor de volgzzaamheid van de Belgische minister t.a.v. Washington. Volgens de auteur werden de Belgische waarschuwingen aan het

p. 779-780. Memorandum for the Record 20121962, in *FRUS XX*, doc. 375, p. 769.

²²⁴ HELMREICH, o.c., p. 245. Telegram From the Embassy in Belgium to the Department of State 19121962, in *FRUS XX*, doc. 371, p. 758-759. Telegram From the Department of State to the Delegation at Nassau 20121962, in *FRUS XX*, doc. 376, p. 770. Spaak aan ambabel Washington 21121962, télégramme n° 333, ABZ, dossier n° 18293 II a. Telegram From the Department of State to Secretary of State Rusk, at Paris 12121962, in *FRUS XX*, doc. 355, p. 723. Telegram From the Department of State to the Consulate in Elisabethville 13121962, in *FRUS XX*, doc. 356, p. 725. DUMOULIN, o.c., p. 600-601. Spaak aan Gillet 29121962, FPHS, doc. 332/6300. De volgzzaamheid van Spaak werd sterk bekritiseerd door *La Libre Belgique*: "L'attitude de M. Spaak est celle d'un homme résigné à tout accepter jusqu'au oment où il sera trop tard pour réagir." Cfr. *La Libre Belgique*, 12-13 december 1962.

adres van Tshombe talrijker en compromislozer naarmate de politiek van de VS harder werd.²²⁵

Weissman en de andere auteurs zijn het er ook over eens dat Spaaks semi-publieke uitspraken van 11 december aan de *Université Libre de Bruxelles* een belangrijke katalysator vormden in de verharding van de Amerikaanse politiek. Spaak ging met die uitspraken wel erg ver in zijn volgzaamheid t.a.v. de VS. Hetgeen vaststond was dat de Belgische minister zeker niet sprak in naam van de regering of de bevolking. Aangaande Tshombe stelde hij: " M. Tshombe ne peut plus être considéré comme un homme d'Etat, mais comme un rebelle très puissant." België was volgens hem bereid de acties van de VN, zelfs indien die tot een gewapend conflict zouden leiden, volledig te ondersteunen. Volgens Hilsman, op dat ogenblik directeur van het *Bureau of Intelligence and Research*, was Spaaks verklaring een doorslaggevende factor voor de ondersteuning door de VS van de militaire opbouw van de ONUC. Het tactisch manoeuvre van Spaak had dezelfde waarde als de zet van Rothschild bij de tripartite-gesprekken in Londen in mei van dat jaar. Met de verbetering van de Belgisch – Amerikaanse relaties als *leitmotiv*, waren de politiek risicovolle uitspraken van Spaak een meesterzet. Voor zover dat nog niet het geval was, werd hij *incontournable* voor de regering-Kennedy bij de uitstippeling van de verdere Congo-politiek.²²⁶

De Britten droegen er bewust of onbewust ook toe bij dat Spaak steeds belangrijker werd voor de VS. Londen bleef gekant tegen elke vorm van sanctie en een resolutievoorstel dat het gebruik van geweld toeliet, was onaanvaardbaar voor het VK. De inzet van een Amerikaanse luchtmacht eenheid werd zelfs belachelijk gemaakt: "Personally [Home] speaking, he was all for the United State taking over a new African co-lony...Best idea I have had in years". De houding van het VK in de aanloop naar de beëindiging van de secessie was totaal verschillend van die van de Belgische minister van Buitenlandse Zaken. In die zin kan de mening van Gerard-Libois dan ook niet worden bijgetreden wanneer hij stelt dat België en het VK "de manière concertée" handelden in het najaar van 1962.²²⁷

De houding van de Verenigde Naties bij de gedwongen Congolese hereniging is zoals Spaaks houding verschillend naargelang de gebeurtenissen en de commentaren oppervlakkig dan wel grondig worden geanalyseerd. Een aantal factoren hebben het optreden van de ONUC weliswaar in de hand gewerkt maar de militaire beëindiging van de secessie was per slot van rekening geen toeval of ongeluk.

²²⁵ Telegram From the Embassy in Belgium to the Department of State 07121962, cfr. *FRUS XX*, p. 711. Spaak aan Tshombe 09111962, FPHS, doc. 332/6308. WEISSMAN, o.c., p. 188.

²²⁶ *Congo 1962*, p. 405. GERARD-LIBOIS, o.c., p. 288. HILSMAN, o.c., p. 266. Cfr. supra, punt 4.2.1. WEISSMAN, o.c., p. 187. HELMREICH, o.c., p. 244. Spaak zou in zijn latere mémoires verklaren dat de acties van de VN in december en januari onvermijdelijk waren en alle schuld bij Tshombe leggen: "... , il faut reconnaître que Tshombe est le grand responsable de cet imbroglio...Adoula et Kasavubu furent sages". Cfr. SPAAK, o.c., II, p. 260-261. De Standaard, 12 december 1962. La Libre Belgique, 12 december 1962.

²²⁷ Memorandum of Conversation 19121962, in *FRUS XX*, doc. 372, p. 761-763. Memorandum of Conversation 21121962, in *FRUS XX*, doc. 378, p. 776. GERARD-LIBOIS, o.c., p. 288.

Een eerste teken dienaangaande was het noodplan (*contingency plan*) van de ONUC dat in de maanden daarvoor tot stand was gekomen en dat, onder meer volgens de Amerikaanse ambassadeur in Leopoldstad, alleen defensieve beweegredenen had. Ambassadeur Gullion, één van de belangrijkste Amerikaanse voorstanders van een gedwongen hereniging, had er alle belang bij het ONUC-plan als louter defensief voor te stellen in Washington, ten einde de inzet van Amerikaanse middelen niet reeds vooraf te compromitteren. De codenaam voor het plan "Grand Slam" liet anders aan duidelijkheid niets te wensen over.²²⁸

Vooraleer er sprake was van provocatie van de Katangese strijdkrachten, had *Under Secretary-General for Special Political Affairs* Bunche aan de Amerikaanse vertegenwoordiger bij de VN reeds meegedeeld dat de ONUC vóór het einde van de maand december zijn recht op vrij verkeer in de omgeving van Elisabethstad zou beginnen uit te oefenen met inbegrip van het opruimen van de wegblokkades van de Katangese gendarmerie. Bovendien stelde Gullion begin januari 1963 dat de zogezegde communicatiestoornissen tussen New York en Congo nep waren. De voorzichtige Gardiner zou volgens hem de militaire acties van de voorbije dagen, waaronder de inname van Jadotstad, nooit hebben toegelaten zonder voorafgaande goedkeuring van het VN-hoofdkwartier in New York.²²⁹

De gebeurtenissen op het terrein deden nu ook in Washington de tegenstanders van een kordaat optreden van mening veranderen en de volgzame houding van Spaak nam de laatste twijfels weg.

De provocaties van de Katangese strijdkrachten en het verrassend efficiënte optreden van de ONUC waren godsgeschenken voor Washington. Alhoewel voortdurend bij de secretaris-generaal van de VN werd aangedrongen op het stopzetten van de vijandelijkheden en de Westerse bondgenoten steeds op de hoogte werden gebracht van die tussenkomsten, stelde zelfs *Deputy Special Assistant to the President for National Security Affairs* Kaysen begin januari: "..., it is worth taking large risks in order to settle the situation in an acceptable manner in the next two weeks". Diezelfde Witte Huis-medewerker was een paar maanden daarvoor nog voorstander van "disengagement". Gullion, die had aangedrongen om de militaire operaties vooral niet voortijdig te beëindigen, stelde dat de regering-Kennedy, door haar *low profile*-houding bij de escalatie van de laatste weken, erin geslaagd was noch de NAVO-bondgenoten, noch de VN, noch Adoula voor het hoofd te stoten.²³⁰

²²⁸ Telegram From the Embassy in the Congo to the Department of State 28081962, in *FRUS XX*, doc. 285, p. 562. Cfr. supra, punt 4.2.2. WEISSMAN, o.c., p. 183-184.

²²⁹ Telegram From the Department of State to the Mission to the United Nations 21121962, in *FRUS XX*, doc. 380, p. 778. Telegram From the Embassy in the Congo to the Department of State 04011963, in *FRUS XX*, doc. 402, p. 812.

²³⁰ Telegram From the Mission to the United Nations to the Department of State 30121962, in *FRUS XX*, doc. 391, p. 795. Telegram From the Department of State to the Mission to the United Nations 30121962, in *FRUS XX*, doc. 392, p. 797. Memorandum From the President's Deputy Special Assistant for National Security Affairs (Kaysen) to President Kennedy 02011963, in *FRUS XX*, doc. 396, p. 802. Memorandum From the President's Deputy Special Assistant for National Security Affairs (Kaysen) to the Deputy Secretary of State (Ball) 02011963, in *FRUS XX*, doc. 398, p.

De dubbelzinnige houding van de VS en de volgzaamheid van Spaak worden perfect geïllustreerd door de correspondentie tussen beide ministers van Buitenlandse Zaken op 3 en 4 januari 1963. Rusk was op de hoogte gebracht van de verontwaardiging van Spaak bij de dood van twee Belgische vrouwen tijdens het ONUC-offensief nabij Jadotstad. Volgens MacArthur was Spaak "going to blast the UN in the morning". Rusk stuurde een persoonlijke boodschap naar zijn Belgische collega waarin hij begrip toonde voor zijn woede en benadrukte dat de VS het oprukken naar Jadotstad niet hadden goedgekeurd. Toch zou Washington de actie van de ONUC niet publiek veroordelen "because we feel we should be in a position to help pick up the pieces and see what ought now to be done". Tegelijk werd Spaak gevraagd het niet tot een breuk met Thant te laten komen. En...Spaak bond in. De toelichting van de secretaris-generaal van de VN omtrent de communicatiestoornissen had de situatie voldoende voor hem opgehelderd. De tacticus in de minister van Buitenlandse Zaken kon het echter niet laten zijn toegift aan Rusk onmiddellijk te verzilveren door nogmaals de nadruk te leggen op de noodzaak van een goede samenwerking tussen de bondgenoten.²³¹

Spaaks houding bij de beëindiging van de secessie zou hem geen windeieren leggen voor wat de Belgisch – Amerikaanse relaties betreft. De reacties van alle belangrijke tenoren in Washington, Kennedy inbegrepen, gaven aan dat de VS geen unilaterale Congo-politiek zouden varen zolang Spaak aan het roer stond van Buitenlandse Zaken. De Amerikaanse reactie gaf nogmaals aan in hoeverre de identiteit van de bevoegde Belgische minister belangrijk was voor de relaties tussen de bondgenoten.

Reeds op 11 januari liet de Amerikaanse president weten begrip te hebben voor de problemen waarmee Spaak in België werd geconfronteerd tijdens de voorafgaande weken en "...admire[s] the great political courage you have shown in these very difficult circumstances". Een paar weken later, na de beëindiging van de secessie, sloten Rusk en McGhee zich aan bij de woorden van de president.²³²

805. Telegram From the Embassy in the Congo to the Consulate in Elisabethville 09011963, in *FRUS XX*, doc. 406, p. 819. Weissman wijst op een nog sterker staaltje hypocrisie van het *State Department*. Alhoewel Washington, in tegenstelling tot het VN-hoofdkwartier in New York, op de hoogte was van het oprukken van de ONUC naar Jadotstad, werd die informatie niet doorgespeeld omdat de vorderingen het *State Department* goed uitkwamen. De officiële benaderingen van Thant met het oog op het stopzetten van de vijandelijkheden waren vooral bedoeld voor de Westerse bondgenoten. Cfr. WEISSMAN, o.c., p. 189-190. De Standaard, 31 december 1961. La Libre Belgique, 31 december 1961.

²³¹ Telegram From the Embassy in Belgium to the Department of State 03011963, cfr. *FRUS XX*, p. 806. Rusk aan Spaak 03011963, FPHS, doc. 332/6303. Telegram From the Department of State to the Embassy in Belgium 03011963, in *FRUS XX*, doc. 399, p. 806-807. Spaak aan Rusk 04011963, FPHS, doc. 332/6304.

²³² Kennedy aan Spaak 11011963, FPHS, doc. 469/7250. Rusk aan Spaak 25011963, FPHS, doc. 333/6358. McGhee aan Spaak 23011963, FPHS, doc. 332/6359.

4.3. Epiloog

*Op uitnodiging van de regering brengt eerste minister Adoula een officieel bezoek aan België van 25 februari tot 1 maart 1963.*²³³

*Op 12 mei brengt Adoula de secretaris-generaal van de VN op de hoogte van zijn vraag aan de VS, België, Noorwegen, Canada, Israël en Italië om bilaterale militaire hulpprogramma's op te starten. De vraag van de Congolese eerste minister volgt op de weigering van de VN om een coördinerende rol te vervullen bij de reorganisatie van het ANC. Eind juni aanvaardt Leopoldstad het Belgische regeringsvoorstel betreffende de militaire bijstand aan de Congolese regering. De maand erna wordt ook met de VS een militair bijstandsakkoord afgesloten.*²³⁴

*President Kasavubu roept eind augustus het Parlement bijeen in een grondwetgevende vergadering. De buitengewone zitting wordt echter op 29 september reeds gesloten. Diezelfde dag verleent de president wetgevende bevoegdheid aan de uitvoerende macht.*²³⁵

*De Algemene Vergadering van de VN keurt op 18 oktober een resolutie goed waardoor de verdere aanwezigheid van de ONUC in Congo wordt gegarandeerd tot 30 juni 1964.*²³⁶

*De relatieve kalmte in Congo, na de beëindiging van de Katangese secessie, is van korte duur. Naar het einde van het jaar wordt het opnieuw onrustig en het is terug volop crisis wanneer begin 1964 opstanden uitbreken.*²³⁷

De crisis van de voorbije jaren had het land aan de rand van de afgrond gebracht. Zonder drastische militaire en economische impulsen waren stabiliteit en ontwikkeling veraf.

De Amerikaanse regering liet er na de beëindiging van de Katangese secessie geen gras over groeien. Vóór het einde van de maand januari werd een economische verkenningsmissie onder de leiding van *Assistant Secretary of State for International Organization Affairs* Cleveland naar Congo gestuurd. Het *State Department* beseftte echter dat vooral de vorming van een efficiënt en betrouwbaar leger primordiaal was. De secessie was dan wel beëindigd maar de onrust was daarmee niet uit het land.

²³³ Congo 1963, p. 86. La Libre Belgique, 25 februari 1963 en 2 maart 1963.

²³⁴ Information Memorandum From the Assistant Secretary of State for African Affairs (Williams) to Secretary of State Rusk 13051963, in *FRUS XX*, doc. 421, p. 853. Memorandum From the Acting Department of State Executive Secretary (McKesson) to the President's Special Assistant for National Security Affairs (Bundy) 06081963, in *FRUS XX*, doc. 424, p. 863, 864. Réponse congolaise du 28061963, in *Congo 1963*, p. 120.

²³⁵ Ordonnance n° 184 du 26081963 portant ouverture d'une session extraordinaire et convoquant les chambres législatives en Assemblée constituante, in *Congo 1963*, p. 165-167. Ordonnance n° 226 du 29091963 clôturant la session parlementaire..., in *Congo 1963*, p. 172-173. Ordonnance n° 227 du 29091963 accordant la promulgation d'ordonnances-lois, in *Congo 1963*, p. 173-174.

²³⁶ Memorandum of Conversation 04101963, in *FRUS XX*, doc. 429, p. 875.

²³⁷ DUMOULIN, o.c., p. 605. WEISSMAN, o.c., p. 215-218.

Reeds begin juli 1962 was een Amerikaanse militaire verkenningsmissie, onder de leiding van kolonel Greene, naar Congo gestuurd met het oog op het inschatten van de noden van de ONUC voor het opleiden en uitrusten van het ANC. Het zogenaamde plan-Greene ging immers uit van een militaire reorganisatie onder de leiding van de VN. Van in den beginne was het de bedoeling België een belangrijke rol te laten spelen in de implementatie van het plan. In november werd het plan door het Belgische ministerie van Defensie op zijn haalbaarheid getoetst en eind december werd de Belgische ambassadeur in de VS door Brussel gemachtigd deel te nemen aan de voorbereidende implementatiegesprekken. Ook Brussel was, althans op papier, overtuigd van de noodzaak van een snelle militaire hervorming.²³⁸

De reorganisatie van het ANC kwam echter niet van de grond. Eerst was er de weigering van de VN om de leiding te nemen van de militaire reorganisatie en daarna was er het talmen van Spaak.

Alhoewel Thant oorspronkelijk had ingestemd met een hervorming onder de leiding van de VN, was het ontbreken van Afrikaanse opleidingsofficieren onaanvaardbaar voor de secretaris-generaal. Die uitsluitend Westerse begeleiding was nochtans geen eis van de VS of België maar was een initiatief van de Congolese regering, waarbij Mobutu een belangrijke rol speelde.²³⁹

Het afhaken van de VN stemde Spaak niet ongelukkig. Alhoewel officieel langs Belgische kant geen probleem werd gemaakt van de coördinerende rol van de VN, was het wantrouwen dat de minister van Buitenlandse Zaken van oudsher koesterde ten aanzien van de volkerenorganisatie nooit ver weg. Naar aanleiding van de hoger vermelde verkenningsmissie van Cleveland stelde Spaak de Belgische ambassadeur in Leopoldstad op de hoogte van zijn ongerustheid dienaangaande. Volgens hem vormde de passie van de Amerikaanse functionaris voor de VN een reëel gevaar: " M. Cleveland est un défenseur passionné des Nations Unies et voudrait voir jouer par celles-ci un rôle très important, beaucoup plus important que je ne le souhaite moi-même et que ne le souhaite la grande majorité de l'opinion publique belge." Spaak waarschuwde in maart ook Williams, die op bezoek was in Brussel, voor een te prominente rol van de VN in Congo. Volgens Helmreich waren de relaties tussen de

²³⁸ Memorandum From Secretary of State Rusk to President Kennedy 24011963, in *FRUS XX*, doc. 413, p. 833-834. Ursel aan Spaak 15021963, n° d'ordre 112, ABZ, dossier n° 14230. Memorandum From the Under Secretary of State (Ball) to President Kennedy 03081962, in *FRUS XX*, doc. 268, p. 532. Spaak aan ambabel Washington 08111962, télégramme n° 313, ABZ, dossier n° 18293 II a. Spaak aan ambabel Washington 21121962, télégramme n° 332, ABZ, dossier n° 18293 II a. Spaak aan ambabel Washington 23011963, télégramme sans numéro, ABZ, dossier n° 18293 II b.

²³⁹ Memorandum From Secretary of State Rusk to President Kennedy 06041963, in *FRUS XX*, doc. 418, p. 848. VERHAEGEN en VANDERLINDEN, a.c., p. 121. Réunion avec U Thant 25031963, FPHS, doc. 333/6345. SPAAK, o.c., II, p. 264-265. Mobutu werd eind met veel eerbetoon in de VS ontvangen. Kennedy verklaarde: "General, if it hadn't been for you, the whole thing would have collapsed and the Communists would have taken over". Cfr. Memorandum of Conversation 31051963, in *FRUS XX*, doc. 423, p. 861. De analyse van de in de *FRUS* gepubliceerde documenten verschaffen geen grond voor een dergelijk eerbetoon. Cfr. supra, bronnenbespreking.

VN en België wel genormaliseerd na de beëindiging van de secessie "although not in quite so shining a condition".²⁴⁰

De relaties tussen de VS en België of beter gezegd tussen de VS en Spaak waren daarentegen volledig hersteld. Belgische zakelijke kringen bekeken de Amerikaanse interesse voor Congo echter nog altijd met argusogen. Volgens hen waren niet alleen politieke overwegingen in het geding maar ook commerciële. De invloed van Washington op de regering-Adoula was bovendien erg groot: "Thus the American government not only supported Adoula; it was, in many different ways, part of his government". Het reeds in november 1962 met de Congolese regering overeengekomen *Investment Guaranty Agreement* was dan ook koren op de molen van de Belgische zakelijke belangen. Die overeenkomst liet Washington toe Amerikaanse investeerders te verzekeren tegen onteigenings- en oorlogsrisico's. Ook de Belgische ambassadeur in Leopoldstad liet gemengde geluiden horen. Volgens hem was de houding van de Amerikaanse ambassade in Congo zeker niet anti-Belgisch maar de Amerikaanse ambassadeur Gullion leek veeleer alle initiatieven, die gingen tegen de gevestigde belangen, aan te moedigen.²⁴¹

Op het hogere echelon is het beeld dat door de bronnen wordt gevormd van de Belgisch – Amerikaanse relaties éénduidiger: Washington had in 1963 zeker niet de bedoeling de Belgen te vervangen in Congo. Integendeel, volgens het *State Department* moest de Belgische regering de leiding nemen bij het Congolese herstel en de desbetreffende verantwoordelijkheid aanvaarden. *Assistant Secretary of State for African Affairs* Williams, die na de beëindiging van de Katangese secessie opnieuw de bepalende figuur werd bij de Amerikaanse Congo-politiek, stelde het als volgt: "With its large economic stake in the Congo and approximately 30.000 Belgian nationals there, not to mention the moral obligation of helping assure the future of its former colony, Belgium should be expected to provide a large proportion of the technicians and aid which the Congo desperately needs". Tijdens de gesprekken tussen het *State Department* en Belgische functionarissen in het voorjaar van 1963 had Rothschild trouwens gesteld ervan overtuigd te zijn dat de VS de plaats van de Belgen in Congo niet ambieerden en dat het ook niet de bedoeling van zijn regering was alle lasten op Washington af te wentelen.²⁴²

Het sleutelwoord voor Spaaks Congo-politiek in 1963 was echter "prudence". Zijn belangrijkste doelstelling, het herstel van de Belgisch-Amerikaanse relaties, was

²⁴⁰ WILLAME, a.c., p. 435-436. Spaak aan de Kerchove 31011963, FPHS, doc. 333/6352. Compte rendu des entretiens qui ont lieu le mercredi 13 mars 1963 entre monsieur P. H. Spaak et le sous-secrétaire d'Etat monsieur Williams, FPHS, 333/6353. HELMREICH, o.c., p. 246.

²⁴¹ HELMREICH, o.c., p. 245. *Congo 1963*, p. 98, 101-102. WEISSMAN, o.c., p. 208. de Kerchove aan Spaak 17121963, FPHS, doc. 333/6371bis.

²⁴² Conversations belgo-américaines à Washington 21-22031963, FPHS, doc. 333/6335 en 333/6341. Memorandum From the Assistant Secretary of State for African Affairs (Williams) to Secretary of State Rusk 13081963, in *FRUS XX*, doc. 425, p. 865-866. WEISSMAN, o.c., p. 214. Scéance du jeudi 21031963, FPHS, doc. 337/6448.

bereikt en hij was dan ook niet happig om de kastanjes voor anderen uit het vuur te halen.²⁴³

In een brief aan *Under Secretary of State* Ball gaf hij duidelijk aan dat andere Westerse landen op vinkenslag lagen om van de Belgische inspanningen te profiteren: "...je pourrais difficilement admettre que seule la Belgique, et éventuellement les Etats-Unis, fassent un effort en vue d'arriver à un assainissement monétaire qui doit permettre aux autres pays de faire utilement du commerce. Cela me paraît injuste et impossible". Spaaks talmende houding had echter ernstige consequenties voor de beoogde reorganisatie van het ANC. Niettegenstaande de uitdrukkelijke wens van de Congolese regering Belgische officieren te belasten met de opleiding en het eind juni tussen Brussel en Leopoldstad afgesloten akkoord, aarzelde de Belgische regering. Alhoewel het akkoord de bijstand voorzag van 200 Belgische officieren tegen eind 1963, waren er midden januari 1964 slechts 39 ter plaatse.²⁴⁴

Spaaks voorzichtige politiek bleef echter niet onopgemerkt in Washington. In de tweede helft van 1963 nam de kritiek aan het adres van de Belgische regering toe. Vooral de Amerikaanse ambassadeur in Leopoldstad stelde zich vragen bij de mogelijkheden en de wil van de Belgische regering om de leidende rol te vervullen bij het Congolese herstel. Brussel zou volgens Gullion zeker zijn eigen belangen in Congo verdedigen maar het was maar de vraag of die politiek ook de belangen van de VS diende. Voorlopig bleef het bij vragen maar het principe van de afstemming van de Amerikaanse Congo-politiek op de Belgische was niet langer onbetwist.²⁴⁵

De zwakke positie van Adoula en de dreigende opstanden eind 1963 zorgden er echter voor dat ook het volgende jaar de Amerikaanse Congo-politiek nog op Brussel bleef afgestemd. Achteraf beschouwd was 1963 wel het jaar van de gemiste kansen. De relatieve rust in de periode na het beëindigen van de Katangese secessie bood mogelijkheden voor een snel en efficiënt herstel. Mede door Spaaks opportunistische politiek werden die mogelijkheden niet benut.²⁴⁶

²⁴³ DUMOULIN, o.c., p. 604.

²⁴⁴ Spaak aan Ball 31071963, FPHS, doc. 333/6370. DUMOULIN, o.c., p. 604-605. *Congo 1963*, p. 118. VERHAEGEN en VANDERLINDEN, a.c., p. 123. Spaak had er wel reeds begin maart voor gezorgd Washington op de hoogte te brengen van zijn bereidheid 150 tot 200 officieren ter beschikking te stellen. Het *State Department* had tevreden gereageerd. Cfr. Memorandum From Assistant Secretary of State for African Affairs (Williams) Rusk to Secretary of State Rusk 07031963, in *FRUS XX*, doc. 416, p. 483.

²⁴⁵ Memorandum From the Assistant Secretary of State for African Affairs (Williams) to Secretary of State Rusk 13081963, in *FRUS XX*, doc. 425, p. 866.

²⁴⁶ GIBBS, o.c., p. 146.

5. Besluit

In de eerste maanden na de Congolese onafhankelijkheid werkte de Congolese premier Lumumba als een rode lap op een stier bij de Belgische en Amerikaanse regering. De Westerse bondgenoten waren het er snel over eens dat met Lumumba niet te werken viel en dat zijn vervanging beter vroeg dan laat kon geregeld worden. Alhoewel de doelstelling dezelfde was, reageerden Brussel en Washington verschillend. Terwijl de Belgische regering het Lumumbistische gevaar probeerde in te dijken via een uitgesproken ondersteuning van het separatistische Katanga, zocht de regering-Eisenhower zijn heil in een mandaat voor de Verenigde Naties in Congo. In volle Koude Oorlog was Washington immers vooral bevreesd voor communistische inmenging en confrontatie met de Sovjet-Unie. Rechtstreekse interventie van de Verenigde Staten was bijgevolg uitgesloten maar een mandaat voor de VN, waarop Washington grote druk kon uitoefenen, behoorde wel tot de mogelijkheden. Het gevolg was wel dat er voor moest worden gezorgd dat de Afro-Aziatische landen niet dwars gingen liggen in de VN en dat openlijke steun voor de voormalige kolonisator van Congo, België, uit den boze was. De door de VS in juli en augustus 1960 ondersteunde resoluties van de Veiligheidsraad, waarin België werd opgeroepen zijn troepen uit Congo terug te trekken, zorgden voor een diepe kloof met de Belgische regering en de publieke opinie. De Belgische regering, die zich reeds vóór juli 1960 argwanend had opgesteld ten aanzien van Amerikaanse interesse voor Congo, sloot zich verder af voor de Westerse bondgenoten en de Amerikaanse in het bijzonder. De regering-Eisenhower ging dienaangaande niet vrijuit. Rekening houdend met de vermelde doelstellingen, kan worden aangenomen dat steun voor de Belgische regering op het publieke forum van de VN niet mogelijk was maar tevens moet worden vastgesteld dat de officiële kanalen en het besloten forum van het NAVO-bondgenootschap onvoldoende werden benut om de plooiën glad te strijken. Langs Belgische kant werd officieel ingestemd met het VN-mandaat maar op het terrein werd er alles aan gedaan om Katanga een quasi-onafhankelijke koers te laten varen.

De betekenis van de aan- of afwezigheid van de factor-Lumumba werd reeds duidelijk in september. De politieke eliminatie van de premier zorgde voor een tijdelijke verbetering van de relaties. De scherpe kantjes van zowel de Amerikaanse als de Belgische Congo-politiek werden afgerond. Washington stond niet langer blindelings achter de acties en uitlatingen van de VN en op Buitenlandse Zaken in Brussel was de idee van een Congolese hereniging rond een solide Katangese kern niet langer hypothetisch. De versnippering van de bevoegdheden in de Belgische regering rond de Congo-politiek en de niet-overeenstemmende visies van de desbetreffende ministeries zorgden echter voor een allesbehalve consistente en betrouwbare indruk in Washington. De Belgische minister van Buitenlandse Zaken Wigny, die zelf de nodige twijfels had bij de Amerikaanse intenties, slaagde er nooit in voet aan de grond te krijgen op het *State Department*. De aankondiging van de progressieve Afrika-politiek van president Kennedy en

de nieuwe, door Washington ondersteunde, resolutie van de Veiligheidsraad, waarbij de Belgische aanwezigheid opnieuw op de korrel werd genomen, droegen uiteraard niet bij tot een verbetering van de Belgisch – Amerikaanse relaties in het voorjaar van 1961. Toch werd op Buitenlandse Zaken in Brussel meer en meer werk gemaakt van een toenadering tot Leopoldstad. De factor-Lumumba was immers definitief buiten spel gezet. Rothschild, de latere kabinetschef van Spaak, speelde een belangrijke rol bij de verbetering van de relaties met de centrale Congolese regering.

De wissel op Buitenlandse Zaken in april 1961 was in eerste instantie een stijlbreuk. De ten aanzien van Washington terughoudende en argwanende Wigny werd vervangen door gewezen NAVO-secretaris-generaal Spaak, die er geen geheim van maakte dat het herstel van de relaties met de Westerse bondgenoten en in het bijzonder de VS, voor hem van primordiale betekenis was. De nieuwe Belgische minister van Buitenlandse Zaken had reeds uitstekende relaties gehad met Washington in de naoorlogse periode. Telkens Spaak aan het roer had gestaan, waren de Belgisch – Amerikaanse betrekkingen in een stroomversnelling terecht gekomen. Ook nu werd een charme-offensief richting Washington ingezet. Inhoudelijk was de nieuwe politiek veel minder vernieuwend. Brussel was voorstander van een Congolese vreedzame hereniging maar bleef wantrouwig ten aanzien van een te grote rol voor de VN in Congo. Aan de versnipperde bevoegdheden binnen de regering werd wel een einde gemaakt. Spaak werd het enige aanspreekpunt voor de Congo-politiek.

Washington verwelkomde weliswaar het aantreden van Spaak maar beschouwde hem voornamelijk niet als een volwaardige gesprekspartner bij het uitstippelen van de Amerikaanse Congo-politiek. De belangrijkste reden hiervoor was dat de progressieve vleugel binnen de regering-Kennedy op dat ogenblik het beleid bepaalde. De doelstellingen van Kennedy in Congo verschilden nauwelijks van die van Eisenhower – Congo moest binnen de Westerse invloedsfeer blijven – maar de manier van optreden en de organisatie van de besluitvorming verschilden grondig. De enige constante in de Amerikaanse Congo-politiek onder Kennedy was het niet-constante. De ad-hoc-beslissingen waren afhankelijk van de gebeurtenissen op het terrein en het tijdelijk overwicht van de progressieve of conservatieve vleugel in de regering. Het bekend raken van de moord op Lumumba en het Cubaanse Varkensbaai-debacle hadden de progressieve *Assistant Secretary of State for African Affairs* Williams de wind in de zeilen gegeven op het *State Department*. De gewapende conflicten tussen de VN en de Katangese gendarmerie in september (*Round 1*) en december 1961 (*Round 2*) en vooral het niet realiseren van de Katangese reïntegratie, zorgden echter voor gezichtsverlies voor de progressieve vleugel in de regering-Kennedy.

Begin 1962 nam *Under Secretary of State for Political Affairs* McGhee het roer over van Williams voor het bepalen van de Congo-politiek en werd een charmeoperatie in de tegenovergestelde richting opgestart. Washington was de steun kwijt geraakt van de Britten door de voortvarende politiek van Williams en had nu dringend de steun van Brussel nodig om de Congolese hereniging te bewerkstelligen. Falen in de Katangese

reïntegratie stond volgens het *State Department* gelijk met een communistische machtsovername in Congo. Spaak (her)openbaarde zich in de eerste helft van 1962 als een meester-tacticus. Enerzijds reageerde hij terughoudend op de avances van McGhee en anderzijds zorgde hij ervoor dat de breuk tussen Londen en Washington zeker niet kleiner werd. Op het gepaste ogenblik zorgde een tactische zet van "le fidèle" Rothschild voor een schokeffect op het *State Department*. Vanaf mei 1962 werd Brussel een volwaardige gesprekspartner bij de verdere ontwikkeling van de Amerikaanse Congo-politiek.

Spaak deed, tenminste op papier, belangrijke concessies m.b.t. de beoogde beëindiging van de Katangese secessie. Bij de totstandkoming in juli – augustus 1962 van wat later het plan-Thant werd genoemd, ging hij akkoord met gefaseerd in te voeren drukingsmiddelen, die bij daadwerkelijke implementatie onvermijdelijk aanleiding zouden geven tot gewapende conflicten. De Amerikaanse regering beseftte dat die instemming niet direct in het verlengde lag van het officiële Belgische standpunt van een vreedzame reïntegratie en dat Spaak het dan ook moeilijk zou krijgen bij een onvermijdelijke escalatie. De persoonlijke instemming van de Belgische minister van Buitenlandse Zaken was voor het *State Department* echter van grote betekenis, gelet op de openlijke Britse afkeuring van de Amerikaanse Congo-politiek. Spaak slaagde in zijn moeilijke evenwichtsoefening door een herhaling van de reeds in het najaar van 1961 gevolgde tactiek. Tijdens de gewapende conflicten van *Round 1* en *Round 2* uitte hij nooit publieke kritiek aan het adres van de VS maar ging steeds in het offensief tegen de VN. Alleen in het besloten comité van de NAVO-ministerraad stelde hij de politiek van de VS in vraag. Bij het uitbreken van *Round 3* in december 1962 koos hij voor dezelfde tactiek: de VN kreeg de wind van voren maar geen kwaad woord over de VS. Met zijn oorspronkelijke doel voor ogen – het herstel van de Belgisch-Amerikaanse relaties – bleek het de juiste tactiek. Na de beëindiging van de secessie werd hij door Kennedy en alle Amerikaanse topfunctionarissen geprezen voor zijn *statesmanlike position*. Het waren bovendien niet alleen mooie woorden vanuit Washington. Door zijn houding had Spaak zich *incontournable* gemaakt voor de verdere uitstippeling van de Amerikaanse Congo-politiek. Anderzijds legde de talmende en initiatiefschuwe Congo-politiek van Spaak zelf in de periode na de beëindiging van de Katangese secessie nogmaals de nadruk op zijn primordiale doelstelling: het herstel van de Belgisch – Amerikaanse relaties. De Belgische minister van Buitenlandse Zaken was er niet op gebrand de verantwoordelijkheid op zich te nemen voor het Congolese herstel maar wenste vooral als een volwaardige partner van de VS beschouwd te worden.

Wat het verloop van de Belgisch – Amerikaanse betrekkingen betreft, is daarmee ook de cirkel rond. De betrekkingen tijdens de Congo-crisis vertonen geen ander beeld dan diezelfde relaties in de naoorlogse periode. Telkens Spaak op het toneel verscheen, maakten achterdocht en terughoudendheid langs Belgische kant plaats voor een doelgerichte openheid. Die vaststelling geeft ook aan hoe belangrijk de actoren waren

of beter gezegd hoe belangrijk de actor langs Belgische kant was. Voor de dociele Spaak was het immers niet van betekenis of hij werd geconfronteerd met een democratisch of republikeins president. De Britse typering van de Belgische politicus, die nog dateert van tijdens de Tweede Wereldoorlog, wordt dan ook niet gelogenstraft door de vaststellingen van ons onderzoek: "...an ambitious political opportunist not burdened by excessive scruples or political principles". De factor-Spaak is zonder twijfel dé katalysator voor de Belgisch – Amerikaanse relaties in de naoorlogse periode tot in het midden van de jaren zestig.

Bibliografie

Onuitgegeven bronnen

BRUSSEL, Diplomatiek Archief van de FOD Buitenlandse Zaken. Belgische diplomatieke en consulaire briefwisseling m.b.t. de Verenigde Staten 1960 – 1963.

BRUSSEL, Fondation Paul-Henri Spaak. Archief Paul-Henri Spaak.

Uitgegeven bronnen

BEYS, J., GENDEBIEN, P.-H., VERHAEGEN, B. (eds.) *Congo 1963* (Les Dossiers du C.R.I.S.P.). Brussel, s.d.

Conclusion de l'opération de l'O.N.U. au Congo 1962-1963 (Chronique de politique étrangère XVII (1964) 1). Institut Royal des Relations Internationales. Brussel, 1964.

Evolution de la crise congolaise de septembre 1960 à avril 1961 (Chronique de politique étrangère XIV (1961) 5-6). Institut Royal des Relations Internationales. Brussel, 1961.

GERARD-LIBOIS, J. en VERHAEGEN, B. (eds.) *Congo 1960* (Les Dossiers du C.R.I.S.P.). Brussel, s.d.

GERARD-LIBOIS, J. en VERHAEGEN, B. (eds.) *Congo 1962* (Les Dossiers du C.R.I.S.P.). Brussel, 1963.

La crise congolaise: 1er janvier 1959-15 août 1960 (Chronique de politique étrangère XIII (1960) 4-6). Institut Royal des Relations Internationales. Brussel, 1960.

L'ONU et le Congo: avril 1961 à octobre 1962 (Chronique de politique étrangère XV (1962) 4-6). Institut Royal des Relations Internationales. Brussel, 1962.

SCHWAR, H.D., SHALOFF, S. en LAFANTASIE, G. W. (eds.) *Foreign relations of the United States, 1958-1960, XIV: Africa*. Washington D. C., 1992.

SCHWAR, H. D. en LAFANTASIE, G. W. (eds.) *Foreign relations of the United States, 1961-1963, XX: Congo-crisis*. Washington D. C., 1994.

VERHAEGEN, B. *Congo 1961* (Les Dossiers du C.R.I.S.P.) Brussel, 1962.

Verslag van de parlementaire onderzoekscommissie met het oog op het vaststellen van de precieze omstandigheden waarin Patrice Lumumba werd vermoord en van de eventuele betrokkenheid daarbij van Belgische politici. Brussel, Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, 2001.

Pers

De Standaard, 1960 – 1963.

La Libre Belgique, 1960 – 1963.

Werken

AICARDI DE SAINT-PAUL, M. *La politique africaine des Etats-Unis: mécanismes et conduite*. Parijs, 1984.

BALL, G.W. *The Past Has Another Pattern*. New York, 1982.

BALL, G.W. "Should the U.S. Fight Secret Wars?". *Harper's*, september 1984, p. 33-47. (Periodicals Contents Index Full Text, <http://pcift.chadwyck.co.uk/>)

BRAECKMAN, C., GASIBIREGE RUGEMA, S, GERARD-LIBOIS, J. *Congo - Zaïre: la colonisation, l'indépendance, le régime Mobutu, et demain?* (Groupe de recherche et d'information sur la paix, Informations 20-21). Brussel, 1990.

BRASSINE, J. *L'assistance technique belge au Congo: juillet 1960 - juin 1968* (Chronique de politique étrangère 21(1968), 3-4). Brussel, 1968.

BRASSINE, J. *La coopération belgo-zaïroise 1960-1985* (C.R.I.S.P. Courrier hebdomadaire 1099-1100). Brussel, 1985.

CEUPPENS, J. *De buitenlandse politiek van de Verenigde Staten van Amerika ten opzichte van de Democratische Republiek Congo (Kinshasa) gedurende de periode 1960-1965*. Licentiaatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, Faculteit economische en sociale wetenschappen, 1970.

CHOME, J. "Nouvel épisode au Congo-Kinshasa: La dictature du Général Mobutu pourrait favoriser l'implantation des intérêts américains". *Le Monde Diplomatique*, augustus 1966.

CLEMENT, C. en ROOSENS, C. "La Belgique et le Congo: dimensions internationales et internes" in O. LANOTTE, C. ROOSENS, en C. CLEMENT (eds.) *La Belgique et l'Afrique Centrale: de 1960 à nos jours* (Les livres du GRIP 243-245). Brussel, 2000, p. 17-50.

COLLINS, C.J.L. "The cold war comes to Africa: Cordier and the 1960 Congo crisis". *Journal of International Affairs*, IIII (1993) 1, p. 243-269. (Academic Search Premier, <http://search.epnet.com>)

COOLSAET, R. *België en zijn buitenlandse politiek 1830-2000*. Leuven, 2001.

DAYAL, R. *Mission for Hammerskjöld: the Congo crisis*. Londen, 1976.

DE RAEYMAEKER, O. en VAN DE MEERSSCHE, P. (eds.) *Belgisch buitenlands beleid en internationale betrekkingen: liber amicorum Professor Omer De Raeymaeker* (Studies in international relations 3). Leuven, 1978.

DE VOS, L. e.a. *Lumumba. De complotten? De moord*. Leuven, 2004.

DE WITTE, L. *Crisis in Kongo: de rol van de Verenigde Naties, de Regering-Eyskens en het Koningshuis in de omverwerping van Lumumba en de opkomst van Mobutu*. Leuven, 1996.

DE WITTE, L. *De moord op Lumumba*. Gent, 1999.

DUMOULIN, M. *Spaak*. Brussel, 1999.

DUMOULIN, M., STELANDRE, Y. en TOUSIGNANT, N. "De impact van de Koude Oorlog op de Europese politiek van België 1947-1962" in: M. VAN DEN WIJNGAERT en L. BUELLENS (eds.) *Oost West, West Best: België onder de Koude Oorlog (1947/1989)*. Tielt, 1997, p. 92-103.

EICHENBERG, R.C. (ed.) *A la dérive ensemble ou séparément? Les relations entre les Etats-Unis et l'Europe dans les conférences Paul-Henri Spaak* (Harvard University 1981-1984) (Bibliothèque de la Fondation Paul-Henri Spaak). Brussel, 1987.

EISENHOWER, D. *Waging peace 1956-1961* (The White House years). New York, 1965.

GENDEBIEN, P.-H. *L'intervention des Nations Unies au Congo 1960-1964* (Université Lovanium de Kinshasa. Institut de recherches économiques et sociales. Recherches africaines 2). Parijs, 1967.

GERARD-LIBOIS, J. *Sécession au Katanga* (Les études du C.R.I.S.P.). Brussel, 1963.

GIBBS, D. N. *The political economy of Third World intervention: mines, money and US policy in the Congo crisis* (American politics and political economy). Chicago, 1991.

GIBBS, D. N. "Dag Hammarskjöld, the United Nations, and the Congo crisis of 1960-1: A reinterpretation". *The Journal of Modern African Studies*, XXXI (1993) 1, p. 163-174.

GIBBS, D.N. "Secrecy and International Relations". *Journal of Peace Research*, XXXII (1995) 2, p. 213-228.

GIBBS, D.N. "Let Us Forget Unpleasant Memories: The US State Department's Analysis of the Congo Crisis". *The Journal of Modern African Studies*, XXXIII (1995) 1, p. 175-180.

GIBBS, D. N. "Misrepresenting the Congo crisis". *African Affairs*, VC (1996) 380, p. 453-459.

GIBBS, D. N. "The United Nations, international peacekeeping and the question of 'impartiality': revisiting the... *Journal of Modern African Studies*, XXXVIII (2000) 3, p. 359-382.

GOVAERTS, F. "België en de Koude Oorlog" in: O. DE RAEYMAEKER en P. VAN DE MEERSSCHE (eds.) *Belgisch buitenlands beleid en internationale betrekkingen: liber amicorum Professor Omer De Raeymaeker*. Leuven, 1978, p. 461-484.

HELMREICH, J. E. "U.S. foreign policy and the Belgian Congo in the 1950s". *Historian*, LVIII (1996) 2, p. 315-328.

HELMREICH, J. E. *United States relations with Belgium and the Congo, 1940-1960*. Delaware, 1998.

HILSMAN, R. *To move a nation: the politics of foreign policy in the administration of John F. Kennedy*. New York, 1967.

History of the National Security Council, 1947-1997. 1997. <http://www.whitehouse.gov/nsc/history.html>

HOSKYNS, C. *The Congo since independence: January 1960-December 1961*. Londen, 1965.

HUYBRECHTS, A. e.a. *Du Congo au Zaïre 1960-1980: essai de bilan*. Brussel, 1980.

KALB, M. *The Congo Cables. The Cold War in Africa. From Eisenhower to Kennedy*. New York, 1982.

KAPLAN, L. "The United States, Belgium and the Congo crisis of 1960". *The Review of Politics*, XXIX (1967) 2, p. 239-256.

KELLY, S. *America's tyrant: The CIA and Mobutu of Zaire: how the United States put Mobutu in power, protected him from his enemies, helped him become one of the richest men in the world, and lived to regret it*. Washington D.C., 1993.

KERREMANS, B. *De hoed van Uncle Sam. De federale politieke besluitvorming in de VSA*. Leuven, 2001.

LEFEVER, E.W. *Crisis in the Congo: a United Nations force in action* (Studies of U.S. policy and the U.N.). Washington D.C., 1965.

LEKIME, F. *La mangeuse de cuivre: la saga de l'Union Minière du Haut-Katanga: 1906-1966*. Brussel, 1992.

LEMARCHAND, R. "The C.I.A. in Africa: How Central? How Intelligent?". *The Journal of Modern African Studies*, XIV (1976) 3, p. 401-426.

LEMARCHAND, R. *Political Awakening in the Belgian Congo*. Berkeley, 1964.

Les Etats-Unis et l'Europe: alliés ou adversaires? (Bibliothèque de la Fondation Paul-Henri Spaak) Harvard University. Center for International Affairs. Brussel, 1993.

LUYKX, T. *Geschiedenis van de internationale betrekkingen sedert het Congres van Wenen*. Brussel, 1971.

LUYKX, T. *Politieke geschiedenis van België*. Amsterdam, 1978.

MABILLE, X., TULKENS, C.-X., VINCENT, A. *La Société générale de Belgique (1822-1997): le pouvoir d'un groupe à travers l'histoire*. Brussel, 1997.

MACKAY, V. *Africa in world politics*. New York, 1963.

MAHONEY, R.D. *JFK: Ordeal in Africa*. New York, 1983.

MARTE, L.F. *Political cycles in international relations: the cold war and Africa 1945-1990*. Amsterdam, 1994.

[MARTENS](#), L. *1958-1966: 10 jaar revolutie in Kongo: de strijd van Patrice Lumumba en Pierre Mulele*. Berchem, 1998.

NZONGOLA-NTALAJA, "United States Policy toward Zaire" in: G.J. BENDER, J.S. COLEMAN en R.L. SKLAR (eds.) *African Crisis Areas and U.S. Foreign Policy*. Berkeley, 1985, p. 225-238.

O'BRIEN, C.C. *To Katanga and Back*. New York, 1962.

OOMS, W. *Naar het einde van het Belgisch koloniaal avontuur. Kongo door de ogen van twee Vlaamse kranten (8 dec. 1957 – jan 1959)*. Licentiaatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, dept. Geschiedenis, 1998.

PILIPILI, K. *Le Zaïre, la Belgique, les Etats-Unis d'Amérique: une guerre, une alliance: 1850-1989*. Brussel, 1989.

ROOSENS, C. *La sécession katangaise (1960-1963): aspects fondamentaux, internes et internationaux*. Doctoraatsverhandeling, Université Catholique de Louvain, Institut des sciences politiques et sociales, 1981.

ROTHSCHILD, R. *Un Phénix nommé Europe: mémoires 1945 – 1995*. Brussel, 1997.

SCHALBROECK, I. *Belgisch Kongo: de dekolonisatie van een kolonie (Retrospectief)*. Tielt, 1986.

SPAACK, P.-H. *Combats inachevés (Les grandes études contemporaines)*. 2 dln. Parijs, 1969.

STRUELENS, M. *The United Nations in the Congo - or ONUC - and international politics*. Brussel, 1976.

Organisation des Nations Unies au Congo. S.d.

<http://www.un.org/Depts/DPKO/Missions/onucF.html>

VAN BILSEN, J. *Kongo 1945-1965. Het einde van een kolonie*. Leuven, 1993.

VAN DE MEERSSCHE, P. *Internationale politiek 1945-2001*. Leuven, 2002.

VAN DEN WIJNGAERT, M. en BUELLENS, L. (eds.) *Oost West, West Best: België onder de Koude Oorlog (1947/1989)*. Tielt, 1997.

VAN DEN WIJNGAERT, M., BUELLENS, L. en DECAT, F. "De buitenlandse militaire politiek van België in een gebipolariseerde wereld" in: M. VAN DEN WIJNGAERT en L. BUELLENS (eds.) *Oost West, West Best: België onder de Koude Oorlog (1947/1989)*. Tielt, 1997, p. 52-66.

VAN DEN WIJNGAERT, M. en DE PRINS, H. *Van Koude Oorlog tot Nieuwe Wereldorde (Historama 4)*. Leuven, 1995.

VANDERLINDEN, J. *1959-1960: la crise congolaise. (La mémoire du siècle 43)*. Brussel, 1985.

VANDEWALLE, F. en BRASSINNE, J. *Les rapports secrets de la sûreté congolaise 1959-1960*. 2 dln. S.l., 1973.

VAN USSEL, M. *Het woord is aan België. De rol van kleine naties in de internationale politiek*. Zellik, 1992.

VERAGHTERT, K. "De naoorlogse economie en het Marshallplan 1944-1960" in: M. VAN DEN WIJNGAERT en L. BUELLENS (eds.) *Oost West, West Best: België onder de Koude Oorlog (1947/1989)*. Tielt, 1997, p. 67-81.

VERBEECK, G. "In de spiegel van de internationale politiek. België en het 'Duitse vraagstuk'" in: M. VAN DEN WIJNGAERT en L. BUELLENS (eds.) *Oost West, West Best: België onder de Koude Oorlog (1947/1989)*. Tielt, 1997, p. 85-91.

VERHAEGEN, B. en VANDERLINDEN, J. "La politique" in: A. HUYBRECHTS e.a. *Du Congo au Zaïre 1960-1980: essai de bilan*. Brussel, 1980, p. 109-175.

VERHAEGHE, B. *Kongo-Zaïre in de Vlaamse media (1960-1980)*. Licentiaatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, dept. Geschiedenis, 1997.

WEISSMAN, S. R. *American foreign policy in the Congo 1960-1964*. New York, 1974.

WEISSMAN, S. R. "Addicted to Mobutu". *Washington Montly*, XXIX (1997) 9, p. 37-40.

WILLAME, J.-C. *Patrice Lumumba: la crise congolaise revisitée*. (Les Afriques). Parijs, 1990.

WILLAME, J.-C. "Les Relations Belgo-Zairoises: Réflexions sur une pratique de la politique étrangère". *Res Publica*, XXII (1980) 3, p. 433-451.

WILLAME, J.-C. *Eléments pour une lecture du contentieux belgo-zaïrois*. (Les cahiers du CEDAF 6). Brussel, 1988.

YOUNG, C. *Politics in the Congo: decolonization and independence*. Princeton, 1965.

YOUNG, C. "The Zairian Crisis and American Foreign Policy" in: G.J. BENDER, J.S. COLEMAN en R.L. SKLAR (eds.) *African Crisis Areas and U.S. Foreign Policy*. Berkeley, 1985, p. 209-224.

YOUNG, C. en TURNER, T. *The Rise and Decline of the Zairian State*. Madison, 1985.

Naslagwerken

Academic Search Premier (via EBSCO Host). 2004. <http://search.epnet.com/>

Annuaire administratif et judiciaire de Belgique et de la capitale du royaume. Brussel, 1960-1963.

BOBB, F. S. *Historical dictionary of Democratic Republic of the Congo (Zaire)* (African historical dictionaries 76). Maryland, 1999.

Department of State, Office of the Historian. S.d. <http://www.state.gov/r/pa/ho/>

FRANCOIS, L. en AELBRECHT, V. De vele gezichten van de nieuwste geschiedenis. Dl. 1. Bibliografie van de licentiaats- en doctoraatsverhandelingen betreffende de Belgische nieuwste geschiedenis, tot stand gebracht aan de Belgische universiteiten, buiten de seminaries voor nieuwste geschiedenis, 1975-1990. Gent, 1992.

FRANCOIS, L., VANHAUTE, E., VRIELINCK, S. De vele gezichten van de nieuwste geschiedenis. Dl. 2. Bibliografie van de licentiaats- en doctoraatsverhandelingen betreffende de nieuwste geschiedenis, tot stand gekomen aan de afdelingen geschiedenis van de Belgische universiteiten, 1975-1994. Gent, 1995.

FRANCOIS, L. De vele gezichten van de nieuwste geschiedenis. Dl. 3. Bibliografie van de licentiaats- en doctoraatsverhandelingen betreffende de nieuwste geschiedenis tot stand gekomen aan de afdelingen geschiedenis van de Belgische universiteiten, 1945-2001. Gent, 2003.

GAUS, H. (ed.) Politiek biografisch lexicon: Belgische ministers en staatssecretarissen 1960-1980. Antwerpen, 1989.

Guide des ministères: répertoire des services publics fédéraux, communautaires et régionaux de Belgique. Brussel, 1961-1963.

Historie in titels (via PICA). 2004. <http://picarta.pica.nl/>

Keesings Historisch Archief. 2001. <http://www.kha.nl>

Periodicals Contents Index Full Text. 2004. <http://pcift.chadwyck.co.uk/>

UN General Assembly: Resolutions and Decisions. 2004.
<http://www.un.org/documents/resga.htm>

UN Security Council: Resolutions. S.d.
http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions.html

VAN DEN EECKHOUT, P. en VANTHEMSE, G. (eds.) Bronnen voor de studie van het hedendaagse België, 19de-20ste eeuw. Brussel, 2001.

Web of Science (via Web of Knowledge). 2004. <http://www.isinet.com>

Bijlage 1: Actoren 1960 - 1963²⁴⁷

Abbas, M.	<i>Acting Special Representative of the U.N. Secretary-General in Congo van maart tot mei 1961.</i>
Adoula, C.	Minister van Binnenlandse Zaken in de voorlopige regering Ileo van februari tot en met juli 1961. Daarna eerste minister.
Ball, G.W.	<i>Under Secretary of State for Economic and Agricultural Affairs van 1 februari tot 3 december 1961. Under Secretary of State vanaf 4 december 1961.</i>
Bomboko, J.	Minister van Buitenlandse Zaken in regering Lumumba tot september 1960. Voorzitter van het College van commissarissen-generaal van september 1960 tot februari 1961. Daarna opnieuw minister van Buitenlandse Zaken in de voorlopige regering Ileo en de regering Adoula.
Bowles, C.	<i>Under Secretary of State van 25 januari tot 3 december 1961. Presidential Special Representative and Adviser on African, Asian, and Latin American Affairs, Ambassador at Large vanaf 4 december 1961.</i>
Brubeck, W.H.	<i>Deputy Executive Secretary State Department van augustus 1961 tot 13 mei 1962. Executive Secretary vanaf 14 mei 1962.</i>
Bruce, D.K.E.	VS-ambassadeur in het Verenigd Koninkrijk vanaf 17 maart 1961.
Bunche, R.J.	<i>Under Secretary-General for Special Political Affairs. Special Representative of the U.N. Secretary-General in Congo van juli tot augustus 1960.</i>
Bundy, McG.	<i>Special Assistant to the President for National Security Affairs vanaf 20 januari 1961.</i>

²⁴⁷

Alleen de door de actoren uitgeoefende functies in de eigenlijke onderzoeksperiode van de thesis (juli 1960 – januari 1963) worden in de lijst opgenomen.

In de lijst van de actoren en in de verhandeling werd de oorspronkelijke titulatuur van de VS- en de VN-functionarissen behouden met uitzondering van de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken en de secretaris-generaal van de VN. Kerremans wijst er op dat de vertaling van de titulatuur van de medewerkers van de president en de minister van Buitenlandse Zaken problematisch is wegens niet vergelijkbaarheid met Belgische politieke structuren. Cfr. Bijlage 3: Situering *State Department*. Cfr. KERREMANS, *De hoed van Uncle Sam*, p. 246-248, 252. Cfr. Mondelinge toelichting professor Kerremans 30042004.

Indien de exacte data bekend zijn, wordt de datum van opname en beëindiging van de functie weergegeven en niet de datum van benoeming. Bij de Amerikaanse ambassadeurs wordt de datum van overhandiging van de geloofsbrieven vermeld.

Bronnen: *FRUS XIV*, p. XXIII-XXV. *FRUS XX*, p. XXV-XXVIII. LUYKX, *Politieke geschiedenis van België*, p. 714-715. *Verslag Lumumbacommissie*, p. 902-903. *Organisation des Nations Unies au Congo. Guide des ministères 1961-1962*, p. 41, 149. *Guide des ministères 1962-1963*, p. 44, 155. *Annuaire administratif 1960*, p. 29-30. *Annuaire administratif 1961*, p. 174-175. *Annuaire administratif 1963*, p. 20, 116-117. BOBB, *Historical dictionary of Democratic Republic of the Congo (Zaire)*. Department of State, Office of the Historian.

Bundy, W.P.	<i>Deputy Assistant Secretary of Defense for International Security Affairs</i> vanaf januari 1961.
Burden, W.A.M.	Ambassadeur van de Verenigde Staten in België tot 28 februari 1961.
Canup, W.C.	Amerikaans consul in Elisabethstad tot september 1961.
Chroesjtsjov, N.	Premier van de Sovjet-Unie.
Clémens, R.	Luiks professor, adviseur <i>Mission Technique Belge</i> (Mistebel) in Katanga van juli tot oktober 1960. Daarna adviseur Tshombe tot 1963, ondanks uitwijzing door VN in augustus 1961.
Cleveland, H.	<i>Assistant Secretary of State for International Organization Affairs</i> vanaf 23 februari 1961.
Cordier, A.W.	<i>Special Representative of the U.N. Secretary-General</i> in Congo van augustus tot september 1960.
d' Aspremont Lynden, H.	Hoofd van de <i>Mission Technique Belge</i> (Mistebel) in Katanga van 22 juli tot 2 september 1960. Belgisch Minister van Afrikaanse Zaken van 3 september 1960 tot 24 april 1961 (ontslagnemend vanaf 28 maart 1961).
Davignon, E.	Attaché kabinet Spaak vanaf einde april 1961.
Dayal, R.	<i>Special Representative of the U.N. Secretary-General</i> in Congo van september 1960 tot mei 1961.
Dean, J.	Amerikaans consul in Elisabethstad vanaf augustus 1962.
de Bassompierre, J.	Adviseur Belgische ambassade Washington
de Kerchove de Denterghem	Belgisch ambassadeur in Congo vanaf 1 april 1962.
De Schryver, A	Minister van Belgisch Congo en Ruanda-Urundi tot 29 juni 1960. Minister van Afrikaanse Zaken van 30 juni 1960 tot 2 september 1960.
de Staercke, A.	Belgisch vertegenwoordiger bij de NAVO.
Devlin, L.	Hoofd van de CIA in Congo.
Dillon, C.D.	<i>Under Secretary of State</i> tot 4 januari 1961.
Dulles, A.W.	Hoofd van de CIA tot november 1961.
Eyskens, G.	Belgisch eerste minister tot 24 april 1961 (ontslagnemend vanaf 28 maart 1961)
Eisenhower, D.D.	President van de Verenigde Staten van Amerika tot 20 januari 1961.
Fayat, H.	Adjunct-minister van Buitenlandse Zaken vanaf 25 april 1961.
Fredericks, J.W.	<i>Deputy Assistant Secretary of State for African Affairs</i> vanaf mei 1961.
Ganshof van der Meersch, W.	Belgisch minister zonder portefeuille belast met de Algemene Zaken in Afrika van 16 mei 1960 tot 20 juli 1960.
Gardiner, R.KA.	<i>Officer in Charge of the U.N. Operation</i> in Congo vanaf 10

	februari 1962.
Gilson, A.	Belgisch minister van Landsverdediging tot 24 april 1961 (ontslagnemend vanaf 28 maart 1961)
Gizenga, A.	Vice-eerste minister in regering Lumumba tot september 1960. Eerste minister van oppositie-regime in Stanleystad van december 1960 tot juli 1961. Vice-eerste minister in regering Adoula van augustus 1961 tot januari 1962. Vanaf dan ontheven uit functies en onder toezicht van centrale regering.
Godley 2nd, G. McM.	Amerikaans zaakgelastigde in Congo van 16 juni tot 10 september 1961. Adviseur ambassade Leopoldstad van september 1961 tot augustus 1962. Daarna <i>Director of the Office of Central African Affairs, Bureau of African Affairs</i> .
Gray, G.	<i>Assistant to the President for National Security Affairs</i> tot 13 januari 1961.
Gullion, E.A.	Amerikaans ambassadeur in Congo vanaf 11 september 1961.
Hammaraskjold, D.	Secretaris-generaal van de Verenigde Naties tot 18 september 1961.
Harriman, W.A.	<i>Ambassador at Large</i> van 13 februari tot 3 december 1961. <i>Assistant Secretary of State for East Asian and Pacific Affairs</i> van 4 december 1961 tot 3 april 1963. <i>Under Secretary of State for Political Affairs</i> vanaf 4 april 1963.
Herter, C.A.	Amerikaans minister van Buitenlandse Zaken tot 20 januari 1961.
Hilsman, R.	Directeur van het <i>Bureau of Intelligence and Research</i> vanaf 5 februari 1961.
Hoffacker, L.	Amerikaans consul in Elisabethstad van oktober 1961 tot augustus 1962, daarna eerste secretaris op de ambassade in Leopoldstad.
Home, A.F.D.	Brits minister van Buitenlandse Zaken.
Ileo, J.	Eerste minister van voorlopige centrale regering van februari tot en met juli 1961. Minister van Informatie en Culturele Aangelegenheden in regering Adoula van augustus 1961 tot januari 1963.
Kalonji, A.	Leider van het afgescheiden Zuid-Kasaï van augustus 1960 tot december 1961.
Kaysen, C.	<i>Deputy Special Assistant to the President for National Security Affairs</i> vanaf december 1961.
Kennedy, J.F.	President van de Verenigde Staten van Amerika vanaf 20 januari 1961.
Kirk, A.	Gewezen Amerikaans ambassadeur in België (1946-1949). Voorzitter van de <i>Belgo – American Development Corporation</i> .
Lefèvre, T.	Belgisch eerste minister vanaf 25 april 1961.

Linner, S.	<i>Chief of U.N. civilian operation</i> in Congo tot september 1961. <i>Officer in Charge of the U.N. Operation</i> in Congo van mei 1961 tot januari 1962.
Loridan, W.	Belgisch vertegenwoordiger bij de Verenigde Naties.
Longerstaey	Belgisch zaakgelastigde in Leopoldstad vanaf 4 maart 1961.
Lumumba, P.	Eerste premier van het onafhankelijke Congo, uit zijn ambt ontzet op 5 september 1960 en vermoord op 17 januari 1961.
Lodge, H.C.	Vertegenwoordiger van de Verenigde Staten bij de Verenigde Naties tot 3 september 1960.
MacArthur 2nd, D.	Ambassadeur van de Verenigde Staten in België vanaf 9 mei 1961 ²⁴⁸ .
MacEoin, S.	<i>Force Commander ONUC</i> van januari 1961 tot maart 1962.
McGee, G.C.	<i>Under Secretary of State for Political Affairs</i> vanaf 4 december 1961 tot 27 maart 1963.
Macmillan, H.	Brits eerste minister.
Nitze, P.	<i>Assistant Secretary of Defense for International Security Affairs</i> vanaf 20 januari 1961.
O'Brien, C.C.	Vertegenwoordiger van de VN in Elisabethstad van juni tot december 1961.
Ormsby-Gore, D.	Brits ambassadeur in de VS vanaf oktober 1961.
Robiliart, H.	Afgevaardigd bestuurder van de <i>Union Minière du Haut Katanga</i> en directeur van de <i>Société Générale</i> .
Rothschild, R.	Adjunct van de Belgische ambassadeur in Leopoldstad tot midden juli 1960. Adjunct van het hoofd van de <i>Mission Technique Belge</i> (Mistebel) in Katanga van midden juli tot 2 september 1960. Hoofd van Mistebel van 3 september tot 12 oktober 1960. Hoofd van de Congo-cel op het ministerie van Buitenlandse Zaken tot april 1961. Kabinetschef van Spaak vanaf eind april 1961.
Rusk, D.	Amerikaans minister van Buitenlandse Zaken vanaf 21 januari 1961.
Satterthwaite, J.C.	<i>Assistant Secretary of State for African Affairs</i> tot 31 januari 1961.
Scheyven, L.	Belgisch ambassadeur in de VS.
Scheyven, R.	Belgisch minister zonder portefeuille belast met de Economische en Financiële Afrikaanse Zaken van 17 november 1959 tot 2 september 1960.
Schuurmans, C.	Kabinetschef van de Belgische minister van Buitenlandse Zaken Wigny.
Spaak, P.H.	Secretaris-generaal van de NAVO tot maart 1961. Belgisch vice eerste minister en minister van Buitenlandse Zaken vanaf

248

MacArthur heeft reeds een uitgebreid onderhoud met Spaak op 5 mei 1961.

	25 april 1961.
Stevenson, A.S.	Vertegenwoordiger van de Verenigde Staten bij de Verenigde Naties vanaf 23 januari 1961.
Struelens, M.	Hoofd van de <i>Katanga Information Services</i> (KIS) in New York vanaf oktober 1960.
Thant, U	Secretaris-generaal van de Verenigde Naties vanaf 3 november 1961.
Timberlake, C.H.	Amerikaans ambassadeur in Congo van 25 juli ²⁴⁹ 1960 tot 15 juni 1961.
Tomlinson, J.D.	Amerikaans consul-generaal in Leopoldstad tot 29 juni 1960. Zaakgelastigde in Congo van 30 juni tot 24 juli 1960.
Tshombe, M.	President van het afgescheiden Katanga van juli 1960 tot januari 1963.
van den Bosch, J.	Belgisch ambassadeur in Congo van 2 tot 14 juli 1960 (verbreking diplomatieke relaties). Na de terugkeer uit Congo in augustus 1960, secretaris-generaal van het ministerie van Buitenlandse Zaken.
Von Horn, C.	<i>Force Commander ONUC</i> van juli tot december 1960.
Wadsworth, J.J.	Plaatsvervangend vertegenwoordiger van de Verenigde Staten bij de Verenigde Naties tot 3 september 1960, daarna vertegenwoordiger tot 21 januari 1961.
Welensky, R.	Eerste minister Rhodesische federatie
Wigny, P.	Belgisch minister van Buitenlandse Zaken tot 24 april 1961 (ontslagnemend vanaf 28 maart 1961)
Williams, G.M.	<i>Assistant Secretary of State for African Affairs</i> vanaf 1 februari 1961.

²⁴⁹

De facto treedt Timberlake op als ambassadeur vanaf begin juli.

Bijlage 2: Kaart Congo 1960

Bron: SCHALBROECK, *Belgisch Kongo: de dekolonisatie van een kolonie*, p. 12.

Bijlage 3: De buitenlandpolitiek van de VS onder Eisenhower en Kennedy

Presidentiële macht

Vanaf 1933 brak in de Verenigde Staten de periode aan van de actievere presidentschappen. Dit hield in dat de president zou proberen een grotere rol te spelen in de federale besluitvorming. Eisenhower (1953-1961) en Kennedy (1961-1963) behoorden zeker tot die categorie. Met het aantreden van Kennedy bereikte het presidentschap zijn hoogtepunt. Tijdens dit *imperial presidency* toonde hij dat het noodzakelijk was dat de president in crisissituaties de uiteindelijke verantwoordelijkheid moest dragen en bijgevolg dan ook zonder bijkomende machtiging in staat moest zijn om de nodige beslissingen te nemen.²⁵⁰

Het initiatief voor de buitenlandpolitiek van de VS ligt bij de president en de uitvoerende macht. Het Congres (Huis van Afgevaardigden en Senaat) heeft een legitimerende functie en zijn macht is veeleer indirect en beleidsbeperkend. In tegenstelling tot de bepaling van de binnenlandse politiek, waar het Congres occasioneel het initiatief kan nemen en een nieuwe visie doordrukken, zal inzake de buitenlandpolitiek het Congres zelden initiatiefnemend optreden: "In foreign policy, the Executive calls the tune."²⁵¹ Dit betekent niet dat de president zich kan permitteren geen rekening te houden met het Congres. De Katangese reïntegratie werd onder Kennedy ernstig vertraagd door tegenkanting vanuit de Senaat. Deze tegenkanting werd in belangrijke mate gestuurd door efficiënt pro-Katangees lobbywerk.

De verhouding tussen de presidentiële en uitvoerende macht kan volgens professor Kerremans worden voorgesteld door een model van drie concentrische cirkels: de president als middelpunt, de kleinste cirkel het *White House Office* (directe medewerkers van de president), een grotere cirkel het *Executive Office of the President* en tenslotte de grootste cirkel die bestaat uit de 13 departementen.

White House Office

Het aantal medewerkers in het *White House Office* steeg gestaag doorheen de jaren. Hierbinnen werd een hiërarchische volgorde bekleed met aan het hoofd de *Chief of Staff*. Eisenhower creëerde in het *White House Office* een piramidaal systeem waardoor hij werd afgeschermd van de lagere medewerkers zodat de macht van de *Chief of Staff* toenam. Kennedy daarentegen was veeleer voorstander van een *buddy*-systeem waarbij een beperkte groep van getrouwen toegang had tot de president. Kennedy had dan ook geen *Chief of Staff*.²⁵²

²⁵⁰ KERREMANS, *De hoed van Uncle Sam*, p. 228-229.

²⁵¹ AICARDI, *La politique africaine des Etats-Unis: mécanismes et conduite*, p. 13. HILSMAN, *To move a nation*, p. 556-557.

²⁵² KERREMANS, o.c., p. 238, 240-241. *History of the National Security Council, 1947-1997*. Onder Eisenhower bedroeg het aantal directe medewerkers 399, onder Kennedy was dit aantal reeds gestegen tot 439. Cfr. KERREMANS, o.c., p. 238.

Executive Office of the President

Het *Executive Office of the President* bestaat uit verscheidene diensten waarvan de *National Security Council* de belangrijkste is voor ons onderzoek. Binnen het *Executive Office* werken voornamelijk ambtenaren, maar de topfuncties worden ingenomen door presidentiële politieke benoemingen. Voor deze benoemingen is evenwel de goedkeuring van de Senaat vereist. De *National Security Council*, gecreëerd door de *National Security Act* op 26 juli 1947, speelde vooral tijdens de Eisenhower-administratie een belangrijke rol. De *Council* stond onder het voorzitterschap van de president en had de ministers van Buitenlandse Zaken en Defensie als zijn belangrijkste leden. Zijn taak bestond erin de buitenlandpolitiek en het defensiebeleid te coördineren en om de diplomatieke en militaire verplichtingen met elkaar te verzoenen. Dit alles leidde snel tot het besef dat de *Council* enkel gecreëerd was om de president van dienst te zijn. Onder Eisenhower evolueerde de *Council* tot het belangrijkste instrument van de president inzake de formulering en uitvoering van het beleid betreffende militaire, internationale en interne veiligheidsaspecten. Dulles, de toenmalige minister van Buitenlandse Zaken, stond kritisch tegenover het *National Security Council*-systeem. Hij beschermde, als belangrijkste persoonlijkheid binnen het Eisenhower-kabinet, angstvallig zijn rol als hoofdadviseur van de president inzake het buitenlandse beleid. Critici verklaarden dat de buitenlandpolitiek werd gevoerd door een passieve president die werd gestuurd door de *National Security Council*. Het uitgestippelde beleid was conservatief van aard, ten gunste van status quo en stabiliteit. De consensus die moest bereikt worden was zodanig algemeen en afgevlakt dat de mogelijk tegenstrijdige belangen noch gediend noch geschaad werden. Toch moet gesteld worden dat de republikeinse politiek ten aanzien van de Congo-crisis de verdienste had redelijk consistent te zijn. Onder Kennedy werd de betekenis van de *National Security Council* sterk afgezwakt met als gevolg dat de mogelijkheden voor innoverende initiatieven toenamen, maar dat tegelijk de consistentie van het gevoerde beleid in gevaar kwam. Kennedy vereenvoudigde wel de beleidsvoering van de buitenlandpolitiek en maakte deze intiemer.²⁵³

State Department

Het *State Department* is één van de 13 departementen van de grootste concentrische cirkel rond de president. Aan het hoofd van de verschillende *Departments* staan *Cabinet Secretaries*, hetgeen in België overeenkomt met ministers. Na bevestiging door de Senaat worden ze door de president benoemd. Binnen hun departement zijn ze de belangrijkste vertegenwoordigers van de president. Samen vormen de *Secretaries* het *Cabinet*, hetgeen kan vertaald worden als regering. Dit *Cabinet* mag echter niet

²⁵³ *History of the National Security Council, 1947-1997*. CEUPPENS, *De buitenlandse politiek van de Verenigde Staten van Amerika*, p. 9. KERREMANS, o.c., p. 245. HILSMAN, o.c., p. 20, 23. AICARDI, o.c., p. 205.

verward worden met de Belgische regering die in tegenstelling tot de Amerikaanse een collectief geheel vormt. Zoals bij de *National Security Council* was Eisenhower ook hier voorstander van geregelde kabinetsvergaderingen. Kennedy vond die vergaderingen dan weer tijdsverspilling. De *Secretary of State* (minister van Buitenlandse Zaken) staat aan het hoofd van het *State Department* (Ministerie van Buitenlandse Zaken). Hij is het belangrijkste kabinetslid wat de eventuele opvolging van de president betreft en ten aanzien van het protocol. De *Secretary* wordt bijgestaan door ondergeschikten van wie de benoeming, na bevestiging door de Senaat, ook door de president gebeurt. De belangrijkste ondergeschikte functies op het *State Department* ten tijde van Eisenhower en Kennedy, werden door *Undersecretaries* en de *Assistant-Secretaries* uitgeoefend. Ceuppens en Hilsman stellen dat bij het aantreden van Kennedy de rol van het *State Department* beduidend groter werd dan onder Eisenhower. Kennedy wilde inderdaad dit departement meer bevoegdheid geven bij de bepaling van het buitenlandbeleid en de *Secretary* een trekkersrol laten spelen.²⁵⁴ Tijdens zijn presidentschap vervulden de ondergeschikte functionarissen op het *State Department*, en niet de *Secretary*, de strategisch belangrijke functies. De concrete formulering en de implementatie van de brede politieke consideraties van de president werden immers aan hen overgelaten. Dit had alles te maken met de initiatiefschuwe minister van Buitenlandse Zaken, Dean Rusk. Rusk gaf de indruk zich veeleer te aanzien als een adviseur van de president, die de voorgestelde politiek overschouwde, en niet als de ontwerper en verdediger van een beleid. Volgens Rusk moest Kennedy zelf leiding geven in de bepaling en uitstippeling van het beleid. De *Assistant-Secretaries* kregen alle bevoegdheden op het *State Department*: niet alleen de formulering van de concrete buitenlandpolitiek werd aan hen overgelaten, maar ze waren tevens de managers van het departement. Rusk zag zich immers buiten het *State Department* geplaatst, verlost van de beperkingen en verplichtingen van de leider van een departement. Bijgevolg werd president Kennedy zelf de leider van het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken, die de nieuwe ideeën lanceerde en stimuleerde: "For although he had not sought to be his own Secretary of State, in the end he had no other choice."²⁵⁵

Bureau of African Affairs

Zoals eerder gesteld, had de republikeinse politiek van Eisenhower de verdienste gehad relatief coherent en consistent te zijn. Bij Kennedy echter waren de ingenomen

²⁵⁴ CEUPPENS, o.c., p. 9. AICARDI, o.c., p. 13. KERREMANS, o.c., p. 246-248, 251-252. HILSMAN, o.c., p. 23. Gelet op de vertaling van *Secretary of State* door minister van Buitenlandse Zaken lijkt het misschien voor de hand liggend de *Assistant-Secretary* te vertalen door staatssecretaris, ware het niet dat hun functies en bevoegdheden grondig verschillen van die van de Belgische staatssecretarissen.

²⁵⁵ HILSMAN, o.c., p. 58-60. KERREMANS, o.c., p. 252.

standpunten vaak directe reacties op specifieke gebeurtenissen met als gevolg een gebrek aan cohesie. Bovendien was het verhaal van de Congo-crisis volgens Hilsman vooral het relaas van de strijd die moest gevoerd worden tussen de verschillende bureaus op het *State Department* om het eens te worden omtrent concrete beleidsdoelstellingen. Bureaus waren de subdivisies binnen het departement. Onder Eisenhower en Kennedy werden de subdivisies ingedeeld in regionale en functionele bureaus, met aan het hoofd een *Assistant Secretary* of *Under Secretary*. Onder Kennedy zou de tweedeling binnen het *State Department* tussen het Europa-bureau (conservatieven) en het Afrika-bureau (progressieven) quasi legendarisch worden. Deze tegenstelling bestond reeds bij president Eisenhower maar was minder uitgesproken omdat het Afrika-bureau toen nog werd gerund door functionarissen met een Europese achtergrond. Het Afrika-bureau was trouwens pas in 1958 opgericht. Bij Kennedy vormden de progressieven op het *State Department* de kern van wat de *New-Africa*-groep werd genoemd met als belangrijkste functionarissen Bowles, Stevenson, Ball, Cleveland en Williams, hoofd van het Bureau of African Affairs. Uiteindelijk zouden Williams en Cleveland de leiding op zich nemen. Williams slaagde er door zijn persoonlijkheid en progressieve visie in een quasi gelijkaardige relatie te hebben met de president als met Rusk, de *Secretary of State*. In tegenstelling tot de andere *Assistant-Secretaries* fungeerde Rusk hier niet als een schakel tussen Williams en Kennedy, hetgeen opnieuw wijst op de zwakke positie van Rusk, de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken.²⁵⁶

²⁵⁶

AICARDI, o.c., p. 200, 205. HILSMAN, o.c., p. 245-247.

Bijlage 4: Contacten in Washington tussen de Amerikaanse en de Belgische regering tijdens de Congo-crisis ²⁵⁷

Datum	Contactpersonen ²⁵⁸	Verslag Lumumba-commissie (pagina-nummer)	ABZ (document- en map-nummer)	FPHS (map- en document-nummer)	FRUS (deel- en document-nummer)
15071960	Herter, Satterthwaite - Scheyven				XIV/128
19071960	Herter - Scheyven				XIV/134
28071960	Herter - Scheyven				XIV/153
05081960	Herter - Scheyven				XIV/163
06081960	Functionaris <i>State Department</i> - Scheyven				(XIV/165)
17081960	Dillon - Scheyven				(XIV/177)
24091960	Functionaris <i>State Department</i> – de Bassompierre				(XIV/234)
26091960	Herter – Wigny, Scheyven, Loridan			330/6223	XIV/231
11101960	Dillon – Wigny, de Bassompierre				XIV/239
11111960	Herter – Wigny, Scheyven, Rothschild, de Bassompierre				XIV/260
17011961	Functionaris <i>State Department</i> – functionaris ambassade	(237)			
18011961	Williams - Scheyven	(317, 422)			
27011961	Rusk - Scheyven		54/13844		XX/13
02021961	Rusk - Scheyven	(268, 423)			(XX/19)
04021961	Rusk - Scheyven		141/13844		XX/21
01031961	Rusk - Scheyven				XX/39
15091961	Rusk – Scheyven, de Bassompierre				XX/111
20111961	Rusk, Ball, Cleveland, Fredericks- Spaak, Scheyven, Rothschild, de Bassompierre		1106/13844		(XX/141)
20111961	Kennedy – Spaak, Scheyven, Rothschild				XX/141
02011962	McGhee - Scheyven				XX/184
05011962	McGhee - Scheyven				XX/186
20021962	Ball, Williams, Cleveland –		161/14116		XX/208

²⁵⁷ Contacten als gevolg van gedeelde lidmaatschappen VN en NAVO, die doorgaans in New York en Parijs plaats hadden, werden niet in de lijst opgenomen.

Alleen de contacten waarvan sporen werden terug gevonden in de onderzochte bronnen werden in de lijst opgenomen. De lijst werd opgesteld met het oog op het beoordelen van de volledigheid van de onderzochte bronnen en beoogt geen exhaustieve opsomming van alle Belgisch – Amerikaanse contacten in de vermelde periode.

Indien in de bron slechts werd verwezen naar het contact zonder gedetailleerde verslaggeving, werd de verwijzing tussen haakjes geplaatst.

²⁵⁸ Indien meerdere functionarissen deelnamen aan de gesprekken, werden alleen diegene vermeld die ook in de lijst van de actoren werden opgenomen (cfr. bijlage 1).

	Spaak, Scheyven, de Bassompierre, Davignon				
20021962	Rusk - Spaak		161/14116	332/6279	
30031962	Functionaris <i>State Department</i> – de Bassompierre		145/14116		
28041962	McGhee – Scheyven - Hood				XX/223
09061962	Kennedy, Rusk, Ball, McGhee, Williams, McGeorge Bundy, MacArthur – Spaak, Scheyven, Rothschild, de Bassompierre				XX/245
09061962	Rusk, McGhee, Williams, MacArthur – Spaak, Scheyven, Rothschild, de Bassompierre, Davignon		588/14116 589/14116	337/6446	(XX/245)
09061962	Rusk, McGhee, Fredericks, MacArthur – Rothschild, de Bassompierre, Davignon		588/1416	337/6446	(XX/245)
24071962	McGhee, Williams, Cleveland, Gullion – de Bassompierre – Franse en Britse vertegenwoordiger				XX/265
31071962	Functionarissen VS, VK – de Bassompierre, Davignon				XX/268
02081962	Functionarissen VS, VK – de Bassompierre, Davignon				XX/268
05091962	Williams – Belgische, Franse en Britse vertegenwoordiger				(XX/288)
27111962	Kennedy, McGhee, Stevenson, Williams, Cleveland, MacArthur – Spaak, Rothschild, Davignon			332/6298 + ann.	XX/340
27111962	Rusk, McGhee, Williams, Cleveland, MacArthur – Spaak, Rothschild, Davignon			332/6298 + ann.	(XX/340)

Bijlage 5: Contacten in Brussel tussen de Belgische en de Amerikaanse regering tijdens de Congo-crisis ²⁵⁹

Datum	Contactpersonen ²⁶⁰	Verslag Lumumba-commissie (pagina-nummer)	ABZ (document- en map-nummer)	FPHS (map- en document-nummer)	FRUS (deel- en document-nummer)
09071960	Schuurmans – functionaris Amerikaanse ambassade				XIV/110
10071960	Wigny - Burden				XIV/113
11071960	Schuurmans - Burden				(XIV/114)
15071960	Wigny – Burden – Franse en Britse ambassadeur	(83) ²⁶¹			(XIV/128)
16071960	Wigny - Burden				(XIV/128)
28071960	Wigny - Burden				(XIV/160)
04081960	Wigny - Burden				(XIV/160)
12011961	van den Bosch - Burden				(XX/9)
19011961	d' Aspremont - Burden				(XX/9)
25011961	Wigny - Burden				(XX/27)
30011961	Wigny - Burden	493			
02021961	Boudewijn, Wigny, d' Aspremont - Burden	494			
05051961	Spaak - MacArthur				XX/63
16051961	Spaak - MacArthur			319/6062	XX/65
29051961	Spaak - MacArthur				(XX/69)
05061961	Spaak - MacArthur				XX/69
12061961	Spaak - MacArthur				(XX/73)
14061961	Spaak – Cleveland, MacArthur				(XX/73)
14061961	van den Bosch, Rothschild, Davignon – Cleveland, MacArthur			(331/6268) 331/6269	
20061961	Spaak - MacArthur				(XX/77)
01071961	Spaak - MacArthur			331/6237	(XX/78)
13071961	Spaak - MacArthur				(XX/82)
17071962	Spaak - MacArthur				XX/82
28081962	Spaak - MacArthur				(XX/102)
11091961	Spaak - MacArthur				XX/106

²⁵⁹ Contacten als gevolg van gedeelde lidmaatschappen VN en NAVO, die doorgaans in New York en Parijs plaats hadden, werden niet in de lijst opgenomen.

Alleen de contacten waarvan sporen werden terug gevonden in de onderzochte bronnen werden in de lijst opgenomen. De lijst werd opgesteld met het oog op het beoordelen van de volledigheid van de onderzochte bronnen en beoogt geen exhaustieve opsomming van alle Belgisch – Amerikaanse contacten in de vermelde periode.

Indien in de bron slechts werd verwezen naar het contact zonder gedetailleerde verslaggeving, wordt de verwijzing tussen haakjes geplaatst.

²⁶⁰ Indien meerdere functionarissen deelnamen aan de gesprekken, werden alleen diegene vermeld die ook in de lijst van de actoren werden opgenomen (cfr. bijlage 1).

²⁶¹ Wigny stelt dat hij in die periode de ambassadeurs van de VS, het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk dagelijks ziet. Dat blijkt niet uit de in de *FRUS XIV* opgenomen documenten.

14091961	Spaak – MacArthur – Franse en Britse ambassadeur			331/6239	(XX/111)
23091961	Spaak - MacArthur				(XX/125)
27091961	Spaak - MacArthur				(XX/128)
23101961	Spaak - MacArthur				(XX/134)
30101961	Spaak - MacArthur			(331/6251)	XX/134
28111961	Spaak - MacArthur				(XX/148)
01121961	Spaak - MacArthur				(XX/148)
05121961	van den Bosch - MacArthur				(XX/151)
05121961	Spaak - MacArthur				(XX/151)
04011962	Spaak - MacArthur				(XX/186)
01031962	Spaak - MacArthur				(XX/212)
04031962	Spaak - MacArthur				XX/212
27031962	Spaak - MacArthur				(XX/217)
18051962	Spaak - MacArthur				(XX/238)
22051962	Spaak, Rothschild – MacArthur				XX/240
18071962	Rothschild, van den Bosch – Williams, MacArthur			332/6310	(XX/260)
18071962	Spaak, Rothschild, van den Bosch – Williams, MacArthur – Britse en Franse ambassadeur				(XX/260)
19071962	Spaak, Rothschild, van den Bosch – Williams, MacArthur	203/18293IIa		332/6322	XX/260
03091962	Spaak - MacArthur				(XX/288)
06091962	Spaak - MacArthur				(XX/288)
13111962	Spaak - McGhee				XX/328
15111962	Spaak - Mc Ghee			(332/6327)	XX/331
21111962	Rothschild - McGhee				(XX/334)
23111962	Spaak - MacArthur				XX/336
23111962	Rothschild - McGhee				(XX/336)
07121962	Spaak - MacArthur				(XX/350)
12121962	Spaak, Rothschild – MacArthur				(XX/355)
19121962	Spaak, Rothschild – McGhee, MacArthur				XX/371
03011963	Spaak - MacArthur				(XX/399)

Samenvatting

De Congo-crisis (1960-1963) werd reeds uitvoerig onderzocht door Amerikaanse auteurs. Het wekt geen verwondering dat zij vooral aandacht besteden aan de verschillende benaderingen van de crisis door de betrokken Amerikaanse presidenten Eisenhower en Kennedy. Deze verhandeling heeft oog voor de strategie van de betrokken Belgische regeringen en voor de evolutie van de relaties tussen Brussel en Washington. De door het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken gepubliceerde documenten, de Belgische diplomatieke briefwisseling en de papieren van Paul-Henri Spaak vormden het bronnenmateriaal voor dit onderzoek.

In de eerste maanden na de Congolese onafhankelijkheid werkte de Congolese premier Lumumba als een rode lap op een stier bij de Belgische en Amerikaanse regering. De Westerse bondgenoten waren het er snel over eens dat met Lumumba niet te werken viel en dat zijn vervanging beter vroeg dan laat kon geregeld worden. Alhoewel de doelstelling dezelfde was, reageerden Brussel en Washington verschillend. Terwijl de Belgische regering het Lumumbistische gevaar probeerde in te dijken via een uitgesproken ondersteuning van het separatistische Katanga, zocht de regering-Eisenhower zijn heil in een mandaat voor de Verenigde Naties in Congo. In volle Koude Oorlog was Washington immers vooral bevreesd voor communistische inmenging en confrontatie met de Sovjet-Unie. Rechtstreekse interventie van de Verenigde Staten was bijgevolg uitgesloten maar een mandaat voor de VN, waarop Washington grote druk kon uitoefenen, behoorde wel tot de mogelijkheden. Het gevolg was wel dat er voor moest worden gezorgd dat de Afro-Aziatische landen niet dwars gingen liggen in de VN en dat openlijke steun voor de voormalige kolonisator van Congo, België, uit den boze was. De door de VS in juli en augustus 1960 ondersteunde resoluties van de Veiligheidsraad, waarin België werd opgeroepen zijn troepen uit Congo terug te trekken, zorgden voor een diepe kloof met de Belgische regering en de publieke opinie.

De betekenis van de aan- of afwezigheid van de factor-Lumumba werd reeds duidelijk in september. De politieke eliminatie van de premier zorgde voor een tijdelijke verbetering van de relaties. De scherpe kantjes van zowel de Amerikaanse als de Belgische Congo-politiek werden afgerond. Washington stond niet langer blindelings achter de acties en uitlatingen van de VN en op Buitenlandse Zaken in Brussel was de idee van een Congolese hereniging rond een solide Katangese kern niet langer hypothetisch. De versnippering van de bevoegdheden in de Belgische regering rond de Congo-politiek en de niet-overeenstemmende visies van de desbetreffende ministeries zorgden echter voor een allesbehalve consistente en betrouwbare indruk in Washington. De Belgische minister van Buitenlandse Zaken Wigny, die zelf de nodige twijfels had bij de Amerikaanse intenties, slaagde er nooit in voet aan de grond te krijgen op het *State Department*.

De wissel op Buitenlandse Zaken in april 1961 was in eerste instantie een stijlbreuk. De ten aanzien van Washington terughoudende en argwanende Wigny werd vervangen door Spaak, die er geen geheim van maakte dat het herstel van de relaties met de Wes-

terse bondgenoten en in het bijzonder de VS, voor hem van primordiale betekenis was. De nieuwe Belgische minister van Buitenlandse Zaken had reeds uitstekende relaties gehad met Washington in de naoorlogse periode. Telkens Spaak aan het roer had gestaan, waren de Belgisch – Amerikaanse betrekkingen in een stroomversnelling terecht gekomen. Ook nu werd een charmeoffensief richting Washington ingezet.

Washington verwelkomde weliswaar het aantreden van Spaak maar beschouwde hem vooralsnog niet als een volwaardige gesprekspartner bij het uitstippelen van de Amerikaanse Congo-politiek. De enige constante in de Amerikaanse Congo-politiek onder Kennedy was echter het niet-constante. De ad-hoc-beslissingen waren afhankelijk van de gebeurtenissen op het terrein en het tijdelijk overwicht van de progressieve of conservatieve vleugel in de regering.

Begin 1962 werd een charmeoperatie in de tegenovergestelde richting opgestart. De VS waren de steun kwijt geraakt van de Britten door de voortvarende politiek van de progressieve vleugel binnen de regering en had nu dringend de steun van Brussel nodig om de Congolese hereniging te bewerkstelligen. Falen in de Katangese reïntegratie stond volgens het *State Department* gelijk met een communistische machtsovername in Congo. Spaak (her)openbaarde zich in de eerste helft van 1962 als een meester-tacticus. Enerzijds reageerde hij terughoudend op de avances van de regering-Kennedy en anderzijds zorgde hij ervoor dat de breuk tussen Londen en Washington zeker niet kleiner werd.

De Belgische minister van Buitenlandse Zaken deed, tenminste op papier, belangrijke concessies m.b.t. de beoogde beëindiging van de Katangese secessie. Bij de totstandkoming in juli – augustus 1962 van wat later het plan-Thant werd genoemd, ging hij akkoord met gefaseerd in te voeren drukingsmiddelen, die bij daadwerkelijke implementatie onvermijdelijk aanleiding zouden geven tot gewapende conflicten. De Amerikaanse regering beseftte dat die instemming niet direct in het verlengde lag van het officiële Belgische standpunt van een vreedzame reïntegratie en dat Spaak het dan ook moeilijk zou krijgen bij een onvermijdelijke escalatie. Spaak slaagde in zijn moeilijke evenwichtsoefening door nooit publieke kritiek aan het adres van de VS te uiten maar steeds in het offensief tegen de VN te gaan. Bij het uitbreken van de gewapende conflicten in Katanga in december 1962 kreeg de VN de wind van voren maar werd met geen kwaad woord gerept over de VS. Met zijn oorspronkelijke doel voor ogen – het herstel van de Belgisch-Amerikaanse relaties – bleek het de juiste tactiek. Na de beëindiging van de secessie werd hij door Kennedy en alle Amerikaanse topfunctionarissen geprezen voor zijn *statesmanlike position*. Het waren bovendien niet alleen mooie woorden vanuit Washington. Door zijn houding had Spaak zich *incontournable* gemaakt voor de verdere uitstippeling van de Amerikaanse Congo-politiek.

De Belgisch-Amerikaanse relaties tijdens de Congo-crisis vertonen, ondanks de dramatische gebeurtenissen in de voormalige Belgische kolonie, geen ander beeld dan diezelfde relaties in de naoorlogse periode. Paul-Henri Spaak is gedurende die ganse periode zonder twijfel dé katalysator voor de Belgisch-Amerikaanse betrekkingen.